

Ola Persøn Tangvik

Dies war nicht notwendig

En kvalitativ studie av hvordan
Weimarrepublikken blir fremstilt i norske
lærebøker i historie for videregående skole

Masteroppgave i Master i fag- og yrkesdidaktikk og
lærerprofesjon. Studieretning: Samfunnsfagn

Veileder: Trond Risto Nilssen

Trondheim, november 2018

Ola Persøn Tangvik

Dies war nicht notwendig

En kvalitativ studie av hvordan Weimarrepublikken blir fremstilt i norske lærebøker i historie for videregående skole

Masteroppgave i Master i fag- og yrkesdidaktikk og lærerprofesjon.
Studieretning: Samfunnsfagn
Veileder: Trond Risto Nilssen
Trondheim, november 2018

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap
Institutt for lærerutdanning

Sammendrag

I denne masteroppgaven tar jeg for meg hvordan Weimarrepublikken blir formidlet i norske lærebøker i historie for videregående skole. Jeg tar for meg hvordan Weimarrepublikken kan tjene som et historisk eksempel på demokratier som dør og hvordan eksempelet Weimarrepublikken kan passe inn i en ny læreplan i historie fra 2020.

Analysen gjennomføres som en kvalitativ innholdsanalyse av de fem lærebøkene i historie for videregående skole som er i salg i dag.

Mine funn viser at formidlingen av Weimarrepublikken er i de fleste lærebøkene deterministisk, det betyr at historien i stor grad formidles som en rekke tvangsfølger uten noen reel mulighet for menneskelig påvirkning. En slik formidling pulveriserer det menneskelige ansvaret, og kan bidra til å hindre elevene i å lære noe viktig og universelt om demokratiets forutsetninger og utfordringer, både da og nå. Jeg finner i min analyse at flere av bøkene har Hitler og NSDAP som utgangspunkt for sin formidling, noe som får en rekke uheldige utfall for formidlingen.

Ved å undersøke det som så langt har kommet fram om de nye læreplanene i historie, argumenterer jeg for at Weimarrepublikken som et historisk eksempel på et demokrati som dør vil kunne passe godt inn under en ny læreplan som i større grad sammenblander samfunnsfaget og historiefaget for å skape mening og innhold. Jeg argumenterer også for at en tematisk formidling, i stedet for en kronologisk formidling, vil være det beste for å behandle et tema som Weimarrepublikken.

Abstract

In this master thesis I have analysed how the Weimar republic is being mediated in Norwegian textbooks for High School. How can the Weimar republic serve as an historical example of a democracy that dies? I have also looked at how the example of the Weimar republic can fit in under a new history curriculum that will be implemented in Norway in 2020.

The analysis has been completed as a qualitative content analysis of the five textbooks that is available for sale (2018).

The mediation of the Weimar republic is in most of the textbooks deterministic, that means that the history is mediated as a series of necessary consequences, without any real possibility for politicians and other agents to influence or change the course of history. This type of mediation prevents the students from learning something substantially and universal about democracy's challenges and preconditions, then and now. I also find that Adolf Hitler and the NSDAP plays a big part in most of the text books mediations about the Weimar republic, this gives some unfortunate implications for the mediation. This find is in line with other studies of the same textbooks regarding how they mediate holocaust.

Forord

Denne oppgaven har blitt til med uvurderlig støtte og hjelp fra min nærmeste familie, spesielt Marte. Den største takk til Karoline for tålmodighet, skarpsyn og hjertevarme. En stor takk rettes også til min arbeidsgiver Litteraturhuset i Trondheim for forståelse og fleksibilitet i innspurten.

Sist men ikke minst, en stor takk til min veileder Trond Risto Nilssen for stødig og god veiledning helt til det siste.

“This then, I thought, as I looked round about me, is the representation of history. It requires a falsification of perspective. We, the survivors, see everything from above, see everything at once, and still we do not know how it was.”

— *W.G. Sebald (1944-2001), The Rings of Saturn*¹

---

¹ Sebald, 1999

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1: Innledning	1
<i>Tema og problemstilling .....</i>	1
<i>Avgrensning av oppgaven .....</i>	6
Utvalg av kilder.....	7
Utvalg av lærebøker	7
Kapittel 2: Teoretisk gjennomgang.....	8
<i>Betydningen av historiefaget i demokratiopplæringen.....</i>	8
<i>Lærebokas posisjon i historiefaget .....</i>	9
<i>Tidligere forskning på Weimarrepublikken i lærebøker.....</i>	10
Kritikk av lærebøkernes behandling av Holocaust	12
Kapittel 3: Aktuell litteratur om Weimarrepublikken	13
<i>Bernt Hagtvet - Dies war nicht notwendig .....</i>	14
<i>Enten-eller: Weimarrepublikkens krisebegrep .....</i>	15
<i>Demokratiets død: Hitlers framvekst og Weimarrepublikkens fall .....</i>	17
<i>Kansler Brüning sin rolle i Weimarrepublikkens fall.....</i>	19
<i>Weimar i en utvidet kontekst: Hvordan dør demokratier? .....</i>	21
Kapittel 4: Metode.....	24
<i>Metode for lærebokanalyse .....</i>	24
<i>Analysekriterier .....</i>	30
Kapittel 5: Analyse	32
<i>Lærebøkene .....</i>	32
<i>Alle tiders historie.....</i>	32
Presentasjon av læreboka.....	32
Analyse.....	33
Oppsummering.....	39
<i>Portal .....</i>	40
Presentasjon av læreverket.....	40
Analyse.....	40
Oppsummering.....	54
<i>Perspektiver.....</i>	55
Presentasjon av læreboka.....	55
Analyse.....	56
Oppsummering.....	67
<i>I ettertid.....</i>	68
Presentasjon av læreboka.....	68
Analyse.....	69
Oppsummering.....	74
<i>Tidslinjer 2 .....</i>	75
Presentasjon av læreboka.....	75
Analyse.....	75
Oppsummering.....	87

<i>Sammenligning av alle lærebøkene – en tendens?.....</i>	<i>88</i>
Kapittel 6: Veien videre.....	93
<i>Kort om arbeidet med ny læreplan - fagfornyelsen.....</i>	<i>93</i>
<i>Kjerneelementer i historiefaget .....</i>	<i>93</i>
<i>Fremtidens læreplan: Kan kunnskap om Weimarrepublikken bli viktig og riktig?.....</i>	<i>93</i>
Kapittel 7: Avslutning	96
Litteraturliste	97

Kapittel 1: Innledning

Tema og problemstilling

Å diskutere demokratiets utfordringer og begrensninger har blitt mer vanlig de siste ti årene. Demokrati er ikke lenger noe vi tar for gitt, ikke en gang i den vestlige verden. Det liberale demokratiet som et naturlig endepunkt for menneskelig utvikling er ikke lenger like selvfølgelig. Utviklingen man frykter er ikke en utflating i nyetableringer av demokratier, men en tilbakegang hos de som allerede eksisterer. Høsten 2018 ble Jair Bolsonaro valgt til president i Brasil. Bolsonaro er en klassisk høyrepopulist som ved flere anledninger har sagt at han beundrer det tidligere militærdiktaturet i Brasil. Bolsonaro ser ut til å ha blitt stemt frem på en bølge av proteststemmer mot de etablerte politiske partiene og politikerne. Valget av Bolsonaro har ført til en rekke avisartikler og kommentatorer som stiller spørsmål ved Brasils fremtid som demokrati.² Bolsonaro er del av lang rekke populistiske holdninger som har inntatt lederverv i etablerte demokratier de siste årene.³

Valget av Donald Trump representerte for mange et nytt stadium i det amerikanske demokratiet. Anstendigheten var for mange forlatt. Den langvarige polariseringen mellom de to blokkene i amerikansk politikk ble ytterligere sedimentert. Oppfatningen av demokratiet som noe som er truet har ført til en rekke bøker om temaet. Boken *On Tyranny: Twenty Lessons from the Twentieth Century*⁴ i av Timothy Snyder som utkom i 2017 er ett eksempel. I boka formulerer Snyder tjue historiske lærdommer, som vi ikke må la gå i glemmeboka. Historien viser oss at samfunn kan bryte sammen, demokratier kan gå i oppløsning, etikken kan kollapse og vanlige mennesker kan brått befinne seg i uforutsette omgivelser i sitt eget land. Vi er ikke det klokere i dag enn de menneskene som levde i 1920-tallets Tyskland. Den eneste fordelen vi har er at vi kan lære av deres feilsteg og erfaringer med å motstå totalitære bevegelser. Snyder kom i 2018 ut med enda en bok, *The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America*⁵ hvor han ser på Russlands påvirkning på Vesten, og hvordan det russiske samfunnet anno 2018 også kan bli Vestens samfunnsmodell, hvis utviklingen med falske nyheter og polarisering får fortsette. Tidligere utenriksminister i USA Madeleine Albright kom i 2018 ut med boka *Fascism: A Warning*⁶ hvor hun i likhet med Snyder trekker fram noen lærdommer fra det tyvende århundre

---

² Rachman, 2018, Finchelstein, 2018, Leahy and Schipani, 2018

³ Stefansen, 2018

⁴ Snyder, 2017

⁵ Snyder, 2018

⁶ Albright and Woodward, 2018

som vi ikke må la gå i glemmeboken, boken føyer seg inn i en etterhvert ganske lang rekke bøker som problematiserer demokratiet, advarer mot en skremmende utvikling og drar historiske paralleller.

Harvard professorene Steven Levitsky og Daniel Ziblatt kom i 2018 ut med boka *How Democracies Die - What History Reveals About our Future*⁷. Poenget deres er at demokratier ikke dør ved militærkupp lengre, de dør i det stille og i et mye saktere tempo. Autoritære krefter søker legitimitet fra demokratiske prosesser. Hvis man ikke vet hvordan demokratiet dør, vet man heller ikke hvordan man kan redde det. Den britiske statsviteren David Runciman utkom med boka *How Democracy Ends*⁸ våren 2018. Runciman forfølger samme poeng som Levitsky og Ziblatt, demokratier dør ikke lenger ved kupp, det er helt andre ting som tar livet av demokratier. Runciman mener historiske paralleller kan være viktige for å gi oss innsikt i nåtidens utfordringer, men historiske paralleller kan på samme tid forlede oss til å fokusere på feil trussel. Han mener fremtidens trusler mot demokratiet kommer til å være noen helt andre enn de som har vært tidligere. Runciman mener vi må utfordre oppfattelsen av demokratiet som den beste løsningen for de problemene samfunnet står ovenfor. Hvilke andre alternativer finnes det?

Å være opptatt av demokratier som dør er ikke nytt. Statsviteren Juan J. Linz sammen med flere forsøkte å etablere en teoretisk inngang til temaet allerede på 1970-tallet. Linz mente vi hadde for stort fokus på hva som skulle til for å etablere demokratier, men lite kunnskap om hvordan demokratier ble avvirket. Linz oppsummerte forskningen i boken *The Breakdown of Democratic Regimes: Crisis, Breakdown and Reequilibration*.⁹ Det kom også ut bøker i samme serie, med eksempler fra Europa¹⁰, og Latin-Amerika.¹¹ Linz¹² mener kunnskapen vi har om å bygge demokrati ikke er den samme kunnskapen som skal til for å skjønne hvordan demokratier går under. Dette mener jeg er et viktig poeng å ta med seg inn i en lærebokkontekst. Å behandle temaet demokrati må innbefatte mer enn å bare se på hvordan demokratier blir til, såkalte demokratiseringsprosesser. Man må også i undervisningen fortelle om demokratier som dør,

---

⁷ Levitsky and Ziblatt, 2018

⁸ Runciman, 2018

⁹ Linz, 1978

¹⁰ Allardt, Alapuro, Farneti, Lepsius, Linz and Simon, 1994ibid.

¹¹ Cotler, Levine, O'Donnell, Smith, Stepan and Wilde, 1978/1987ibid.

¹² Linz 1978

eller går i revers. Det er kanskje like viktig kunnskap å formidle til elevene, som kunnskapen om hvordan man bygger demokrati.

Valget av Donald Trump bragte på banen en rekke sammenligninger med 1930-tallets Europa. Ideen til denne oppgaven ble til etter at jeg leste kronikken *Demokrati i nedgang* av historikeren Kjetil Jakobsen.¹³ Han mener sammenligningen mellom Hitler og Trump er et feilspor. Jakobsen forsøker i artikkelen å demontere parallellen mellom Adolf Hitler og Donald Trump. Selv om Jakobsen mener parallellen til Hitler ikke er god, argumenterer han for at Trump tåler en sammenligning med de nasjonalkonservative og nasjonalliberale lederne som i årene 1929 - 1933 ødela det tyske demokratiet og som gjorde diktaturet mulig: «De gjorde det ikke ved å vrøvle, som Trump, men ved å tilsidesette de folkevalgte, styre med presidentdekreter, undergrave rettsvernets uavhengighet, slippe høyreekstremer inn i maktposisjoner og lefle med høyreekstrem retorikk».¹⁴

Jakobsen mener historikere gjør en elementær feil når de skriver lærebøker, de er etterpåkloke. Lærebøkene legger fram årsaker som er ment å forklare hvorfor det gikk som det gikk: Tysklands svake demokratiske tradisjoner, Versaillestraktatens ydmykelse, hyperinflationen, den økonomiske verdenskrise, kommunistfaren og Hitlers evner som propagandist. Jakobsen skriver: «Nazismen blir en logisk følge av det som gikk forut. Weimarrepublikken kunne aldri fungere, slutter vi - det er så man nesten trekker et lettelsens sukk når den endelig går under».¹⁵ Når man skal undervise i historie er det viktig å ikke hoppe over den kanskje viktigste lærdommen, historien består ikke av tvangsfølger, men blir til av menneskers frie valg. Weimarrepublikken kunne ha vært reddet helt frem til sommeren 1933, den demokratiske Weimarrepublikken var ikke dømt til nederlag, noen drepte den.¹⁶

Jeg mener Weimarrepublikken er det fremste historiske eksemplet på et demokrati som dør i norske lærebøker. Den latinamerikanske bølgen med demokratier som gikk over til diktatur på 1970-tallet blir i noen tilfeller omtalt, men det er sporadisk og lite. Så hvis man skal lære elevene noen leksjoner om demokratiets kår og forutsetninger er eksemplet Weimarrepublikken et åpenbart sted å begynne. Hvis Jakobsen har rett i sin kritikk av lærebøkene, vil det bety at de

---

¹³ Jakobsen, 2017

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid.

skusler vekk en mulighet til å belyse noe som er viktig. Historiefaget har vært og er en arena hvor elevene har lært *om* demokrati som noe som har blitt bygget. Den franske revolusjon og Norges 1814 er eksempler på historiske hendelser hvor man lærer *om* demokrati. Jeg tror det er mer fruktbart å lære historie *for* demokrati, altså for å sette elevene bedre i stand til å utvikle sin egen demokratiske forståelse og lære hvordan deres rolle i et demokrati og holdningen de har til demokratiet kan være avgjørende.

I tilfellet Weimarrepublikken har det eksistert en oppfattelse av denne perioden som en mellomfase, en mellomkrigstid. Men perioden var også en spennende brytningstid med en voldsom kulturoppblomstring og stor demokratisk fremgang. Kvinner fikk stemmerett og arbeidsdagen ble regulert til åtte timer. Noen ganger kan det nesten virke som om det er nazistenes syn på samtiden som har blitt stående igjen i historiebøkene, som en ond blindpassasjer i tidens annaler. Høsten 2018 begynte NRK å sende tv-serien *Babylon Berlin*. Serien tegner et annet bilde av epoken og Weimarrepublikken enn det jeg tror vi vanligvis har fått formidlet. Det er forfriskende og interessevekkende. Jeg tror det er viktig at lærebøkene klarer å formidle Weimarrepublikken som noe mer enn krisetid. Nazistenes maktovertakelse blir enda mer utrolig og skremmende når vi ser at det samfunnet nazistene vokser ut i fra er et progressivt demokrati, med alt som følger med. Når Vest-Tyskland skulle bygges opp igjen etter andre verdenskrig var det den demokratiske arven fra Weimarrepublikken som var avgjørende for at det nye demokratiet skulle lykkes.¹⁷ Det ligger noen lærdommer i Weimarrepublikken som vi har bruk for fortsatt, kanskje spesielt nå.

For meg som lærer er det viktig å vise elevene mulighetsrommet som faktisk eksisterte i samtiden. Det er viktig å forklare og peke på muligheter som kunne ha vært benyttet, eller som ikke burde ha vært benyttet. På den måten kan jeg også vise elevene hvor makten sitter. Sitter makten hos Hitler, eller er det noen andre som bestemmer og har makt? Det er viktig å lære elevene at statens handlinger ikke er forutbestemt, men at aktivt medborgerskap har en innvirkning på de valgene samfunnet tar i et demokrati.

---

¹⁷ Greenberg, 2011

Jeg har valgt følgende problemstilling for oppgaven:

1. Hvordan omtaler utvalgte norske lærebøker i historiefaget for videregående skole Weimarrepublikken, fra demokrati til diktatur?

Med følgende underproblemstilling:

B. Hvordan står lærebøkernes tekster om Weimarrepublikken seg i lys av fremtidens læreplaner i historie?

For å svare på problemstillingen skal jeg i denne oppgaven gjøre en kvalitativ innholdsanalyse av hvordan Weimarrepublikken omtales i norske lærebøker i historie for videregående skole. Hvilke årsakssammenhenger er det som blir lagt fram for elevene, hvordan beskriver bøkene Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (heretter forkortet NSDAP) sin vei til makten og hvordan beskriver de den demokratiske Weimarrepublikkens undergang? Jeg skal drøfte lærebøkernes innhold med faghistoriske litteratur og nyere litteratur på demokratier som dør som bakteppe. Evner bøkene å stimulere til kritisk tenkning, fremsettes det mer enn én forklaring? Jeg vil også se på hvordan innholdet om Weimarrepublikken i dagens lærebøker står seg opp mot de nye læreplanene som kommer i 2020. Jeg tror det er nyttig å se fremover, hvordan kan det historiske eksemplet Weimarrepublikken være relevant for morgendagens læreplaner og lærebøker i historie, i en verden hvor vi ikke lenger kan ta demokratiet for gitt?

Jeg har ikke funnet annen forskning på norsk som ser på akkurat Weimarrepublikken og demokratier som dør i en undervisningskontekst. Hvis man kan anta at også lærebøker er et produkt som blir bedre eller utvikler seg når de blir gjenstand for et kritisk blikk, er det absolutt på sin at dette blir analysert.

I kapittel 2 vil jeg først legge fram litteratur om forholdet mellom demokrati og historieundervisning. Hvordan og hvorfor skal historiefaget ta opp spørsmål som handler om demokrati og utvikling av demokratisk kompetanse? I neste underkapittel vil jeg kort presentere litteratur som viser lærebokas posisjon i undervisning og ved planlegging av undervisning. Så skal jeg presentere tidligere lærebokforskning som berører det jeg ønsker å undersøke i denne oppgaven. Deretter skal jeg kort presentere en kritikk av hvordan de samme lærebøkene jeg har valgt ut i denne oppgaven behandler holocaust. Jeg mener den kritikken er riktig å ta med her, fordi temaet er nært beslektet.

I kapittel 3 skal jeg presentere aktuell litteratur om Weimarrepublikken. Denne litteraturen skal bidra til å utvikle gode analysekriterier som jeg bruker i analysen av lærebøkene. Litteraturen som blir presentert i kapittel 3 er med på å danne en innfallsport til Weimarrepublikken. Denne litteraturen har demokratiets forutsetninger og utfordringer som utgangspunkt. Jeg vil avslutningsvis i kapittel 3 presentere litteratur om demokratier som dør, som vil være med på å sette Weimarrepublikken som et historisk eksempel inn i en bredere ramme.

I første del av kapittel 4 presenterer jeg metoden som jeg ønsker å bruke for å besvare problemstillingen jeg har valgt. I siste del av kapittel 4 presenterer analysekriteriene som jeg har utviklet i tråd med metode og den øvrige litteraturen jeg har presentert i kapittel 2 og kapittel 3.

I kapittel 5 presenteres analyser av de ulike verkene som benyttes i videregående skole (VGS) i dag. Etter en kort presentasjon av den aktuelle boka, går jeg over på selve analysen. Jeg presenterer innhold og analyserer fortløpende. Jeg mener dette vil gjøre det enklest for leseren å følge det som blir analysert. Til sist i kapittel 5 skal jeg sammenligne de analyserte lærebøkene, hvor hovedfokus vil være å peke på generelle tendenser i hvordan temaet blir behandlet. Kapittel 6 blir viet veien videre. Først skal jeg vise hva som finnes av kunnskap om de fremtidige læreplanene. Så kommer jeg til å drøfte hvordan dagens lærebøker sin presentasjon av Weimarrepublikkens er i overensstemmelse med den måten det skal undervises i historie på i fremtiden. I kapittel 7 vil jeg også presenterer mulig videre forskning på temaet.

Avgrensning av oppgaven

Jeg vil i denne oppgaven undersøke utvalgte lærebøker for videregående skole. Tematisk skal denne oppgaven undersøke hvordan Weimarrepublikken blir fremstilt i lærebøkene. Jeg ønsker å løfte frem Weimarrepublikken som et historisk eksempel på et demokrati som dør og drøfte hvordan dette blir formidlet i lærebøkene. I den siste delen av oppgaven, kapittel 6 som tar for seg veien videre, forholder jeg meg til arbeidet med nye læreplaner, så langt som de er kommet høsten 2018.

Utvalg av kilder

For å belyse Weimarrepublikken fra et faghistorisk ståsted har jeg valgt litteratur som spesielt fokuserer på demokratiaspektet ved republikken. Jeg har valgt både nyere og eldre forskning på temaet. Historikeren Hayden White¹⁸ skriver at i seg selv er ikke fortiden meningsbærende, men at det er når fortiden gjengis og puttes inn i et rammeverk som *fortelling* at den får mening og betydning. En historie kan formidles på mange måter. Hvis man gjennom historiefaget ønsker å bidra til å styrke elevens demokratiske kunnskap kan det være hensiktsmessig å være bevisst på hvilken vinkling på historien man velger i formidlingen.

Utvalg av lærebøker

Jeg vil i denne oppgaven analysere lærebøker for den videregående skolen. Jeg har valgt å ta med alle lærebøkene som er til salgs i dag. Bøkene har blitt sendt til meg etter forespørsel til forlagene. Enkelte av forlagene har bedt meg sende den ferdige oppgaven som motytelse når den er ferdigstilt. Jeg er bevisst på at det kan utløse en habilitetsutfordring for meg, men min oppfatning er at avtalen med forlagene er lite bindende, slik at den neppe vil ha noen påvirkning på hvordan jeg analyserer verkene.

Når jeg velger å analysere de lærebøkene som er tilgjengelig for salg i dag, betyr det at det kan være andre lærebøker i bruk i skolen enn de jeg har lagt til grunn for min analyse. Jeg kan dermed ikke hevde å ha undersøkt alle aktuelle lærebøker. Jeg tar heller ingen skritt for å undersøke hva som er i sirkulasjon.

---

¹⁸ White, Norland, Risvik and Risvik, 2003

Kapittel 2: Teoretisk gjennomgang

I dette kapitlet skal jeg først presentere litteratur som setter historiefaget i en demokratidannende kontekst. Så presenterer jeg forskning som drøfter læreboka sin posisjon i undervisningen. I neste underkapittel presenterer jeg tidligere studier av Weimarrepublikken og beslektede tema i lærebøker, både i internasjonal og nasjonal forskning.

Betydningen av historiefaget i demokratiopplæringen

I dette underkapitlet vil jeg presentere forskning som omhandler forholdet mellom demokratiopplæring og historiefaget, hvordan historiefaget fremstiller temaet demokrati, og hvordan historiefaget kan bidra til en bedre demokratiopplæring.

I boka *Hva skal vi med historie?*¹⁹ skriver Lise Kvande og Nils Naastad at historie kan og bør være en del av den grunnleggende demokratiopplæringen som skolen er pålagt. Kvande og Naastad²⁰ viser til en arbeidsdeling mellom samfunnsfaget og historiefaget. Samfunnsfaget skal vise hvordan demokratiet fungerer, mens historiefaget skal vise hvordan slike systemer har vokst frem over tid. Barton og Levstik skriver på sin side i *Teaching History for the Common Good*²¹ at historiefagets viktigste oppgave er å fremme demokrati og skape demokratiske borgere.

Kvande og Naastad, og Barton og Levstik²² mener begge at historiefaget har et substansielt bidrag til demokratiopplæringen, men hva er det egentlig historie kan bidra med mer konkret? Kvande og Naastad har laget en ellevepunkts liste. Jeg gjengir de punktene som etter min oppfatning er relevant for det jeg skal undersøke:

- Kunnskap om demokratiers forutsetninger og fremvekst: «Historiefaget bidrar til faktisk kunnskap om demokratiets vilkår og utvikling, om fortidens forkjempere og motstandere av den styreformen vi har i dag
- Å lære av historien
- Historiebevissthet: utvikle elevenes historiebevissthet og dermed tanken om at en selv er en historisk aktør, og både et produkt og en produsent av historie

---

¹⁹ Kvande and Naastad, 2013

²⁰ Ibid.

²¹ Barton and Levstik, 2004, s. 40

²² Kvande and Naastad 2013, Barton and Levstik 2004

- Antideterminisme: «Historie på sitt beste viser ikke at ting og fenomener utvikler seg, men at disse blir utviklet av mennesker. Menneskers og aktørgruppers handlingsrom og muligheter, og hvordan individer og grupper utnytter disse mulighetene, er det som kan både stabilisere og endre et samfunn. Historiefaget kan derfor vise hvordan utviklingen ikke måtte gå som den gikk, noe som også kan overføres til dagens samfunn: Utviklingen går ikke sin gang - den blir skapt av dagens medborgere».²³

Denne listen over bidrag fra historiefaget til demokratiopplæringen danner et godt utgangspunkt for noen spørsmål i møte med lærebokteksten: Hvordan forholder teksten seg til antideterminisme? Åpner teksten opp for det demokratiske medborgerskapet, eller legger teksten mer vekt på ledere og deres handlinger? Er det noe i teksten som peker fremover mot i dag? Trekket det noen lærdommer av teksten? Hvilke forklaringer presenterer bøkene?

Den viktigste oppgaven for historiefaget er ikke å være fortidas fortolkende forteller, men å historisere og generere innsikt i menneske og samfunnslivets historisitet. Faget skal således i første rekke fremme vår forståelse av at vi mennesker og de samfunn hvor vi lever og virker er historiefrembragte så vel som historiefrembringende. Det er nettopp det historiefaget gjør hvis det har som formål å videreutvikle og kvalifisere barn og ungs historiebevissthet.²⁴

Lærebokas posisjon i historiefaget

Nils Martinius Justvik skriver i 2014 om læreboka sin posisjon i skolen. I artikkelen *Lærebokas dominerende posisjon*²⁵ undersøker han holdninger til læreboka i historie blant lærere i videregående skole. Og hvordan lærerne bruker lærebøkene i forberedelsen og gjennomføringen av undervisning. Justvik mener lærebøker historisk sett har hatt en høy status som kilde blant lærere. Dette henger sammen med den tidligere godkjenningsordningen for lærebøker, denne ordningen kunne gi et inntrykk av at læreboka var en autorisert sannhet.²⁶ På 1990-tallet ønsket staten å gjøre læreboka mindre dominerende i undervisningen og godkjenningsordningen ble nedlagt. Til tross for en åpning av markedet for lærebøker, finner Justvik i sin tidligere forskning at læreboka fortsatt dominerer undervisningen.²⁷ Flere forskningsprosjekter i Norge har avdekket at læreboka har en dominerende posisjon i alle fag.

²³ Kvande and Naastad 2013, s. 108

²⁴ Ibid.

²⁵ Justvik, 2014

²⁶ Ibid.

²⁷ Justvik, 2012

I en europeisk undersøkelse, *Youth and history*²⁸ fra 1997 fant Magne Angvik og Bodo von Borries at lærebøkene som oftest bare har én forklaring på et fenomen. Tekstene har få åpne spørsmål til sine egne påstander. De mener dette gjør læreboka enkel og tilgjengelig for mange, noe som igjen kan bidra til å forklare dens dominerende posisjon.

Selv om lærebøkene ikke lenger er underlagt godkjenningsordningen, er fortsatt læreboka den viktigste kilden for lærere og elever. Justvik²⁹ finner at lærerne gjennom deres utstrakte bruk av læreboka i undervisningen, i stor grad har overlatt det profesjonelle handlingsrommet til de som lager lærebøkene. Lærebøkene spiller ikke bare en viktig rolle i undervisningen, men også når læreplanens mål og innhold skal konkretiseres. Justvik mener lærerne har abdisert til fordel for lærebokforfatterne, redaktørene og forlagene. Selv om læreboka er viktig, er det også slik at lærestoff fra andre kilder blir trukket inn i undervisningen for å utdype lærebokas fremstilling. Men i historiefaget kan det tyde på at boka har en særlig posisjon.

Tidligere forskning på Weimarrepublikken i lærebøker

I kapittelet *Research Into Textbook Portrayals of National Socialism and the Holocaust*³⁰ i *The Pallgrave Handbook of Textbook Studies* presenter forfatterne Stuart Foster og Eleni Karayianni lærebokforskning på nasjonalsosialisme og holocaust. De skriver at dette temaet er vidt anerkjent i hele den vestlige verden som et helt sentralt tema for læreplaner. Nasjonalsosialismen og holocaust blir vurdert som fundamentalt for å lære opp unge mennesker til å være kritisk engasjerte og ansvarlige borgere i demokratiske stater. Lærere bruker dette temaet for å advare elevene om erfaringer fra fortiden, og faren ved å tillate at ekstremisme, fordommer og intoleranse får slå rot i samfunnet.³¹

Foster og Karayianni³² har gjennomført en undersøkelse som viser at det er gjort 37 relevante lærebokanalyser som har omhandlet nasjonalsosialismen og/eller holocaust. Det er en tendens at studier innenfor dette feltet fokuserer mer på holocaust enn på studier av nasjonalsosialismen. Bare tre av de 37 studiene ser på Tyskland og nasjonalsosialismen som frittstående tema. Én av disse ser på Hitlers vei til makten, en annen ser på hvordan det tredje riket blir behandlet, mens en tredje analyse ser generelt på hvordan Tyskland i perioden 1919 til 1945 blir fremstilt. De

---

²⁸ Angvik and Borries, 1997

²⁹ Justvik 2014

³⁰ Foster and Karayianni, 2018, s. 267-276

³¹ Ibid.

³² Ibid.

fleste av disse studiene har blitt gjennomført etter år 2000. Dette kan være indikasjon på at temaet vekker mer interesse enn før og/eller en større interesse for lærebokstudier generelt. En tendens er at disse studiene ofte er interessert i å undersøke hvor faghistorisk nøyaktig fremstillingene av temaet er i lærebøkene. Et flertall av studiene som ser på hvilke fokus, beskrivelser og forklaringer lærebøkene fremsetter. Disse studiene diskuterer ofte alternative historiske representasjoner av temaet, som hva og hvem sitt perspektiv er det som dominerer. I tillegg diskuteres hvordan ulike gruppers erfaringer blir presentert. Det kan virke som om den viktigste ambisjonen for disse lærebokanalysene er å fastslå hvor historisk riktig lærebøkernes fremstilling av stoffet er. På den måten kan de bidra til å utvikle undervisning og læring av temaet og for å kunne gjøre anbefalinger, forbedre undervisning, læring og ikke minst å hjelpe lærebokforfattere med å lage bedre lærebøker.³³

Av de 37 studiene tidligere omtalt³⁴ er det kun én studie som berører temaet i min oppgave. Det er Ronald F. Bunn³⁵ sin artikkel om hvordan Hitlers fremvekst blir behandlet i vesttyske skolebøker. I artikkelen fra 1962 konkluderer han med at den økonomiske krisen er den mest framtrede årsaksforklaringen i alle bøkene. Han mener bøkene klarer å tegne et greit historisk bilde av utviklingen fra freden i 1919 til maktovertakelsen i 1933, men han påpeker manglende fokus på underliggende årsaker til nasjonalsosialismen, og en problematisering av disse årsakene.

I *The Pallgrave Handbook of Textbook Studies* finner vi kapittelet *History Textbooks and the Construction of Dictatorship*.³⁶ I kapittelet undersøker forfatterne Teresa Oteíza og Mariana Achugar hvordan diktaturer har blitt analysert i latin-amerikanske og spanske skolebøker. De har kun sett på analyser som har tatt utgangspunkt i læreplanrevisjoner eller de analysene som har et minnekulturelt utgangspunkt. Oteíza og Achugar³⁷ skriver at de diskursene som finnes i historiebøkene ikke bare er en reformulering av fortiden i tråd med historiefaglig praksis, men de er også viktige kulturelle artefakter som legitimerer sannheter og en bestemt fortelling om tidligere diktaturer.

---

³³ Ibid.

³⁴ Fuchs and Bock, 2018

³⁵ Bunn, 1962

³⁶ Oteíza and Achugar, 2018, s. 305-316

³⁷ Ibid.

Deres konklusjon er at lærebøkene behandler en kompleks fortid på en slik måte at fremstillingen av historien fremstår som et naturlig forløp, og at det dermed ikke blir rom for å stille spørsmål ved fremstillingen. Oteiza og Achugar³⁸ påpeker at det trengs mer historiske årsaksforklaringer i bøkene: Kausaliteten blir ofte presentert på en enkel måte, noe som forenkler fortiden og gjør det vanskelig for elevene å skjønne betydningen av en historisk hendelse. Samtidig er det et trekk i lærebøkene at statens undertrykkelse blir vagt fremstilt, og med liten eller ingen omtale av menneskelig ansvar for handlingene. Det er også lite fokus på alle de andre politiske aktørene sitt ansvar, og deres handlinger. Historien fortelles gjerne fra en bestemt vinkel.

Min oppgave føyer seg inn i rekken av relativt få lærebokanalyser som ønsker å utforske den demokratiske Weimarrepublikken og dens fall i lærebøker. Men den er tematisk beslektet med en rekke andre oppgaver i lærebokstudiet av diktaturer og holocaust. Denne oppgavens formål er det samme som flere av de tidligere lærebokstudiene. Å bidra til å forbedre og utvikle undervisningen av temaet. For denne oppgavens tilfelle gjøres det gjennom en innholdsanalyse av lærebøker for videregående skole. Jeg har som sagt ikke klart å oppdrive andre norske lærebokstudier som berører dette temaet. Det nærmeste jeg har kommet er Harald Syse³⁹ sin kritikk som jeg skal komme tilbake til i neste underkapittel.

Kritikk av lærebøkernes behandling av Holocaust

Harald Syse⁴⁰ kom i 2016 med en kritikk av norske lærebøker i *Nytt Norsk Tidsskrift*. Han tar for seg lærebøker i historie for videregående skole. Han kritiserer bøkene for å være for ensidige. Lærebøkene formidler ikke nazistenes antisemittiske verdensanskuelse, og de bygger i for liten grad på nyere forskning.

Jeg mener Syses kritikken er relevant for denne oppgaven, fordi nazismens fremvekst og antisemittismen berører Weimarrepublikkens sammenbrudd. Men også fordi mange av de samme fortellergrepene som Syse kritiserer, blir brukt på fremstillingen av Weimarrepublikken og dens sammenbrudd. Syse analyserer også en del av de samme verkene som jeg skal analysere: *Alle tiders historie*, *Mennesker i tid*, *Portal* og *Tidslinjer*. Syse ser også på lærebøker for ungdomsskolen, samt en del lærebøker for VGS som ikke lenger er til salgs. Det er flere

---

³⁸ Ibid.

³⁹ Syse, 2016

⁴⁰ Ibid.

kritikkverdige forhold ved bøkernes formidling i følge Syse, jeg skal gjengi det jeg mener er relevant for denne oppgaven.

Syse finner en universalisme i lærebøkernes formidling. Folkemordet kunne ha rammet hvem som helst, jødene er nærmest et tilfeldig offer for nazistenes behov for en syndebukk. For mange elever fremstår folkemordet som uforklarlig hevder Syse. Han finner er en svært betydningsfull Adolf Hitler i tekstene: «seks av de åtte lærebøkene i historie kan i varierende grad sies å fremstille antisemittismen nærmest som Hitlers private fantasi».⁴¹ Et stort og komplekst fenomen som antisemittismen blir redusert til et «individualpsykologisk avvik. Og ettersom Hitler er død, er da også problemet forsvunnet for godt – i følge en slik logikk».⁴²

Kapittel 3: Aktuell litteratur om Weimarrepublikken

I dette kapitlet vil jeg presentere faghistoriske tekster som skal være med å danne bakgrunn for analysekriteriene. Jeg tror det er viktig å bruke litt plass på å vise forskning som har en litt annen inngang til Weimarrepublikken enn den sedvanlige mellom-krigs, krise beskrivelsen. Den litteraturen jeg presenterer her vil sammen med metoden presentert i kapittel 2 bidra til å utvikle analysekriterier i kapittel 4.

Dette kapitlet er delt i to deler. I den første delen vil jeg presentere forskning fra Bernt Hagtvet om det politiske mulighetsrommet i Weimarrepublikken; måtte det ende slik? Videre vil jeg ta utgangspunkt i Rüdiger Graf⁴³ sin artikkel *Either-Or: The Narrative of «Crisis» in Weimar Germany and in Historiography* som presenterer forskning på krisebegrepet som ble brukt i samtidige kilder og for å beskrive Weimarrepublikken i ettertiden. Videre vil jeg benytte meg av Dietrich Orlow sin artikkel *The Historiography of the Decline of Brüning and the Rise of the Nazis* som gjennomgår historiografien til Weimarrepublikken, med hovedvekt på rollen til Kansler Brüning i de siste avgjørende årene. Til slutt i den første delen vil jeg presentere en bok som kom ut i 2018 *The Death of Democracy: Hitler's Rise to Power and the Downfall of the Weimar Republic*⁴⁴ skrevet av Benjamin Carter Hett som ser på hvordan demokratiet i Weimarrepublikken gikk under til fordel for nazistenes diktatur.

---

⁴¹ Ibid.

⁴² Ibid.

⁴³ Graf, 2010

⁴⁴ Hett, 2018

I den andre delen vil jeg presentere ideer fra Zibblatt og Levitsky⁴⁵, som kom ut med en bok i 2018 som tar for seg demokratier som dør. Den boka er med på å aktualisere Weimarrepublikken i en samtidskontekst.

Å løfte fram Weimarrepublikken er å lage en historisk inngang til et aktuelt problem; demokratier som dør. Jeg mener det er viktig å vise hvordan man *også* kan se Weimarrepublikken. Det er ikke min oppgave å gå inn i noe diskusjon om hva som er riktig og feil formidling av Weimarrepublikken, men jeg tror at hvis man skal bruke Weimarrepublikken som et eksempel på et demokrati som dør, må man skifte fokus over til en annen formidling enn den tradisjonelt deterministiske mellom-krigs forståelsen av perioden og republikken. Det er også historiedidaktiske årsaker til å endre fokus. Fortiden gir som sagt ikke mening i seg selv, ikke før den blir sammensatt til en fortelling.

Bernt Hagtvet - Dies war nicht notwendig

Boken *Velkommen til statsvitenskap* inneholder kapittelet *Et demokratis håp og undergang*⁴⁶ av Bernt Hagtvet. I kapittelet gjennomgår Hagtvet forskning på Weimarrepublikken og dens fall. Hagtvet sitt hovedpoeng er at Weimarrepublikken kunne ha vært reddet helt fram til 1932, og at det var flere aktører som kunne ha handlet annerledes, og dermed endret det tragiske utfallet.

Hagtvet lener seg på flere historikere i sin analyse, blant annet arbeidet til Freidrich Meinecke.⁴⁷ Meinecke argumenterer for at utnevnelsen av Hitler ikke var nødvendig for å løse republikkens problemer. Regjeringen til kansler Brüning var på god vei til å takle den økonomiske krisen. Våren 1932 forlot Brüning sin deflasjonspolitik, og satte inn 800 riksmark i arbeidsmarkedstiltak. Dette tiltaket var en Keyniansk idé om offentlig inngripen for å takle økonomiske kriser. Også internasjonalt var presset på Tyskland avtatt etter at en rekke utenrikspolitiske forhandlinger hadde båret frukter. Hagtvet peker på Von Papen, Brünings etterfølger som Weimarrepublikkens onde ånd.⁴⁸

---

⁴⁵ Levitsky and Zibblatt 2018

⁴⁶ Hagtvet, 2016

⁴⁷ Meinecke, 1946

⁴⁸ Hagtvet 2016

Hadde Brüning fått sittet seks måneder til ville han ha kunnet utfordret nazistene på deres krisenarrativ og redusert deres oppslutning og makt. Valgresultatet høsten 1932 viste en tydelig tilbakegang for NSDAP. Weimarrepublikken er et tydelig eksempel på hvordan for mange valg gir grobunn for mismot og ytterliggående krefter. Siden konstitusjonens eksistens var truet både fra høyre og venstre burde man ha holdt igjen, hatt mot til å stå i mot presset og ikke felt sin egen regjering på symbolsaker, skriver Hagtvet. Å utsette disse valgene ville ha krevd et voldsomt mot, og en sterk vilje til å utfordre fastlåste posisjoner i det politiske landskapet. Hvis de andre partiene hadde klart å stoppe NSDAP sin vei til makten, er det likevel ikke sikkert det liberale demokratiet hadde blitt reddet. Det var flere utfordrere, og kansler Brüning inkludert hadde et anstrengt forhold til det liberale demokratiet. Hvorvidt det første tyske eksperimentet i demokrati kunne ha vært reddet sto om tilfeldigheter, personers fordommer, feilvurderinger, håp og ønsketenkning.⁴⁹

Et spørsmål er hvorvidt alle faktorene med økonomisk krise, illiberale krefter og Versaillestraktaten utgjorde en systemtvang? Eller var utfallet et resultat av en flere individers valg og aktive handlinger? Hagtvet konkluderer med at historien er mere kompleks enn den tradisjonelt blir formidlet. Det er også uheldig at historien om Weimarrepublikken blir fortalt som et skjebnedrama med et uavvendelig slutt punkt skriver Hagtvet.⁵⁰

Enten-eller: Weimarrepublikkens krisebegrep

I artikkelen *The Narrative of «Crisis» in Weimar Germany and in Historiography*⁵¹ diskuterer Rüdiger Graf bruken av begrepet *krise* i Weimarrepublikken. Artikkelen er en kort gjennomgang, men Graf har skrevet en doktorgrad og redigert flere bøker om temaet.

Begrepet *krise* er tett forbundet med Weimarrepublikken. I perioden mellom 1919 og 1933 måtte den ferske republikken håndtere konsekvensene av første verdenskrig, Versaillestraktaten, og to alvorlige økonomiske kriser. I tillegg prøvde sterke politiske krefter utrettelig å fjerne det demokratiske systemet. Hvis man leser samtidige kilder kan man få et inntrykk av at kriseforståelsen er en riktig beskrivelse av situasjonen i Weimarrepublikken. Gjennom å analysere hvordan begrepet ble brukt i sin samtid, viser Graf⁵² hvordan begrepet har

---

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Graf 2010

⁵² Ibid.

blitt overført til historiografien og blir stående som det definerende begrepet på perioden.⁵³ I historiografien til Weimarrepublikken brukes begrepet krise både som *explanandum* eller som et *explanans* - altså som noe som må forklares eller som noe som har en forklarende verdi. I løpet av de siste hundre årene har den originale forståelsen av begrepet krise, som en tid for handling gått tapt. I store deler av historiografien har begrepet *krise* blitt et *catch-all*-konsept som brukes som en enkel forklaring, når det ikke er plass eller interesse for en mer gjennomgripende analyse.⁵⁴

De fleste som skrev og snakket offentlig om krise i Weimarrepublikken hadde et aktivistisk utgangspunkt og krevde handling. Selvfølgelig vidt forskjellige handlinger ut i fra hvilken politisk leir man tilhørte. Det ble selvfølgelig fremsatt pessimistiske scenarier, men disse dreide seg aldri om samfunnet som en helhet, men om bestemte områder, som kapitalismen, liberalismen, demokratiet. En konsekvens av krisetenkningen ble en *enten-eller* retorikk. Å redusere komplekse politiske spørsmål til simple *enten-eller* fortellinger med en god eller en ond fremtid, hardner retorikken og innsnevrer handlingsrommet i politikken. Så også i Weimarrepublikken.

Å skape en krise, for så å lansere seg selv som løsningen på problemet er en effektiv metode å tiltrekke seg velgere. For å gjøre krisen dypere og mer altopplukende utvidet politikere og kommentatorer krisen til å være verdensomspennende. De gjorde krisen historisk ved å trekke på tidligere historiske overgangsperioder som renessansen. Det var ikke bare ytterfløyene som ropte på krise. Også mindre radikale stemmene i sentrum av politikken konkurrerte om hvem som klarte å lage den heftigste beskrivelsen av et samfunn i krise. Men det var altså ikke vår forståelse av begrepet som lå til grunn. Den samtidige forståelsen av begrepet krise, var optimistisk og handlingsorientert. Bertholt Brecht og Walter Benjamin ønsket for eksempel i 1930 å starte tidsskriftet *Crisis and Critique*, hvor første utgave skulle hete *Welcoming the Crisis*.⁵⁵ Kriser tilbyr en narrativ struktur som forandrer en kompleks historie til et dramatisk plott med få nyanser. Fordi krisenarrativet er så enkelt mener Graf⁵⁶ det kan være fristende for historikere å adoptere den samtidige diagnosen av krise til sine egne fortellinger. Å adoptere den samtidige krisetenkningen inn i historiske fremstillinger, med en kausal sammenheng

---

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Ibid.

mellom krise og de store omveltningene og kollapsen av Weimarrepublikken gir et feilaktig bilde skriver Graf.⁵⁷

Det er viktig å forstå hvordan det å konstruere en krise som leder til en *enten-eller*-tenkning reduserer det politiske handlingsrommet. Et politisk ordskifte med en *enten-eller* tenkning gå fra å være en arena for beslutninger som er foranderlige og refleksive for kritikk. Til å bli en arena hvor politiske spørsmål blir store og eksistensielle, og beslutningene som tas er irreversible med påstått stor innvirkning på verden og fremtidige generasjoner.⁵⁸ Faren med *enten-eller* retorikk er virkelig en lærdom av Weimarrepublikkens kriser som vi bør ta med oss videre inn i samtiden.

Demokratiets død: Hitlers framvekst og Weimarrepublikkens fall⁵⁹

The death of democracy - Hitlers rise to power av Benjamin Carter Hett utkom våren 2018 og går inn i rekken av aktuell litteratur om demokratier som dør, satt i en historisk kontekst. I boka hevder Hett⁶⁰ at det ikke er trettiårenes Europa som bør være advarselen for vår tid, men heller 1920-tallets Europa. Det ikke er demokratiet i Weimarrepublikken som er svakt, men aktørene som opptrer i demokratiet som er klanderverdige skriver Hett.⁶¹ Spesielt høyresidens åpning for Hitler for å tjene sin egen agenda er det som muliggjør tragedien og diktaturet. Som Snyder er inne på i sin *On Tyranny*⁶² er også Hett opptatt av at vi ikke er noe bedre eller mer intelligente enn tjuetårenes tyskere. Få, om noen velgere i Tyskland stemte på Hitler for å realisere holocaust og en ny verdenskrig. Mange stemte i protest, og mange lot seg forlede av et skremmebilde av fremtiden og situasjonen forfektet av både kommunister og NSDAP.

Hett⁶³ ser først og fremst NSDAP som et protestparti i en begynnende globalisert verden. Begrepet globalisering eksisterte ikke, men konsekvensene og utfordringene med økt globalisering gjorde seg likevel gjeldende. Tysklands avhengighet av utenlandsk kreditt er et godt eksempel på en type globalisering som ikke var underlagt demokratisk kontroll, og som opprørte mange velgere. Etter første verdenskrig var det også grenseforskyvninger og tap av territorium spesielt for Tysklands vedkommende som skapte en følelse av rotløshet og

---

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Hett 2018

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Ibid.

⁶² Snyder 2017

⁶³ Hett 2018, s. 7

ustabilitet, spesielt i grenseområdene. NSDAP vokste på en bølge av hypernasjonalisme framprovosert av en mer globalisert verden. Også løgner som politisk virkemiddel blir diskutert i boka. Jo større en løgn er, jo bedre er det, for bare størrelsen på løgner i seg selv gir den et skinn av troverdighet uttaler Hitler.

Hett beskriver kaoset når Hitler kommer til makten, og hvordan ingen egentlig trodde han ville vare noe mer enn noen få uker, hverken Von Pappen eller mer venstreorienterte journalister. I det Hitler blir gitt jobben med å danne samlingsregjering er det ikke diktatoren som blir valgt, men en klovneaktig skikkelse som leder en populistbevegelse. En skikkelse som riktignok samler stemmer som høyresiden trenger for å realisere sitt prosjekt: Å avvikle demokratiet. Bildet av Hitler som en patetisk skikkelse som blir gitt makt er ikke det som vanligvis blir formidlet. Vanligvis formidles et bilde av handlekraft, et nesten utenomjordisk talent for taler og agitasjon. De beskrivelsene tjener som regel et formål, og det er å forklare på en enkel måte hvordan Hitler kom til makten. Spørsmålet om hvordan NSDAP kunne ende opp med makten blir både spesiell og skremmende når vi vet hvilken samfunnskontekst NSDAP steg opp fra. Dette representerer et apex i menneskehetens utvikling mener Hett.⁶⁴

Den demokratiske forfatningen i 1919 skapte et *state-of-the-art* proporsjonalt demokrati med innebygde individuelle rettigheter og friheter som sikret likestilling mellom kjønnene. Weimarrepublikken hadde verdens mest prominente homobevegelse. Det var også en aktiv kvinnesaksbevegelse som hadde sikret stemmeretten i 1919 og som kjempet videre for abortrettigheter.⁶⁵ Også kampen mot dødsstraff og en rekke utvidede arbeiderrettigheter som åttetimers arbeidsdag med full lønn bar frukter. Berlin tiltrakk seg innflyttere, både vanlige folk og kunstnere, som strømmet til byen for å ta del i fremskrittet som Weimarrepublikken representerte. Ut fra denne moderniteten og liberale bakteppet, er det altså nasjonalsosialismen vokser fram. Det er et paradoks som krever mer enn enkle forklaringer som tyskernes påståtte iboende rasisme og militarisme, eller Hitlers fantastiske ferdigheter som taler og agitator. Weimarrepublikken representerer ikke noe fremmed, skakkjørt eller dysfunksjonelt, ikke noe mer enn et hvert demokrati kan utvikle seg til å bli under heldige forutsetninger.

---

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Ibid.

Hett⁶⁶ diskuterer også Hitler og NSDAP forhold til løgn, og hvordan politikere til enhver tid er avhengig av å kommunisere til flere velgergrupper samtidig. I NSDAP sitt tilfelle var det kjernevelgerne i det voldsforherligende paramilitære i SA på den ene siden, og såkalt anstendige velgere fra middel- og overklassen på den andre siden. Denne balansegangen handler om å ikke si ting rett ut, men å antyde på en slik måte at ingen kan ta deg på det du sier. Altså et budskap hvor mottakeren selv kan definere hva hen hører. Hett⁶⁷ referer til en rettsak i 1931 hvor Hitler ble kalt inn som vitne i en sak hvor fire SA medlemmer er anklaget for mordforsøk. Advokat Hans Litten prøver å få Hitler til å innrømme at NSDAP oppfordrer til denne typen vold, og at den er et ledd i en systematisk strategi. NSDAP sin vekst det siste året skyldes i stor grad at de har uttrykt forpliktelse til Weimarkonstitusjonen og tysk lov. Ved å svare direkte på spørsmålet om NSDAP nærer opp under denne typen vold risikerer Hitler å miste støtte, enten hos SA eller de anstendige velgerne. Jeg mener dette viser noe universelt ved politisk kommunikasjon, som ikke bare gjelder NSDAP, populistbevegelser generelt, men også anstendige partier.

Kansler Brüning sin rolle i Weimarrepublikkens fall

Dietrich Orlow⁶⁸ skriver i 1984 en kort historikk over Weimarrepublikken. Han deler inn de ulike forklaringsårsakene til Weimarrepublikkens fall i tre kategorier. Den første forklaringsmodellen som har vært den mest dominerende i årene etter krigen, legger vekt på de langsiktige proto-fasistiske tendensene i det tyske samfunnet. NSDAP er bare en forlengelse av en lang og rotfast tendens i det tyske samfunnet. NSDAP er ikke brudd, men kontinuitet.

Den andre forklaringsmodellen er en mer strukturalistisk modell, som fokuserer på feil i forholdet mellom de ulike sosioøkonomiske interessegruppene i Weimarrepublikken. Disse feilene eller barrierene forhindret en konsensus som kunne ha reddet republikken. I en slik forklaringsmodell kommer nazistene til makten fordi de ble *brukt* av en eller flere av de etablerte interessegruppene i samfunnet. Her vil typisk storkapitalen, tungindustrien eller større landbrukseiere være agenter som bevisst utnytter nazistene til sin fordel for å ødelegge det parlamentariske demokratiet.

---

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Orlow, 1984

Den tredje forklaringsmodellen, ifølge Orlow⁶⁹ har en mer psykologisk tilnærming. Den viser hvordan sosialdemokratene fryktet revolusjon. Eller til de psykologiske traumene som ligger i Hitler personlig. Og henvisninger til det tyske folket generelt. Her er det ganske sprikende årsaksforklaringer, men alle henter noe i psykologien eller sosialpsykologien. Begge de to siste årsaksforklaringene gjør den implisitte antakelsen at for å beskrive nazipartiets *machtergreifung*, må man se på helheten og tilbake i tid. Frøene til det som skulle bli nazistenes maktovertakelse var allerede sådd ved republikkens fødsel i 1919.

I sin artikkel undersøker Orlow⁷⁰ to andre tilnærminger som kan oppsummeres slik: Weimarrepublikkens fall, og nazismens framvekst var et resultat av hendelser som i hovedsak skjedde etter at den økonomiske depresjonen traff republikken etter 1929. Denne fjerde veien søker forklaringen på demokratiets fall i velgeratferden til borgerne, og politikken til de som styrte landet.

Etter at Hermann Müller fra SPD må gå av som kansler for andre gang den 27. mars 1930, forsegles republikkens skjebne i et politisk-økonomisk triangel. Kansler Heinrich Brüning fra det katolske sentrumpartiet på den ene siden, de såkalte organiserte konservative på den andre, og NSDAP som den siste delen av triangelet. Brüning forsøkte å få på plass økonomiske tiltak som han håpet skulle gi vind i seilene til en ny konservativ autoritær orden i Tyskland. Den organiserte konservative fløyen samarbeidet med NSDAP i et håp om å støpe et nytt autoritært styresett i Tyskland i sitt bilde. NSDAP på sin side, hvis man ser bort fra kortsiktige taktiske mål, var imot både Brüning og de organiserte konservatives redningspakker og alle andre øvrige planer om å etablere en totalitær stat. Kansler Brüning holdt fast på en pengepolitikk som skulle restrukturere pengeverdien og skape økt økonomisk aktivitet, lenge etter at det var åpenbart at en slik politikk var dødfødt. Et spørsmål melder seg: Tok republikken selvmord, eller ble den drept?⁷¹ Det eksisterte et handlingsrom som kansler Brüning forkludret og dermed gjorde det et annet utfall en NSDAP sin maktovertakelse umulig.⁷²

Studier av velgeratferd som Orlow⁷³ referer til viser at velgere i middelklassen, den lavere middelklassen, og velgere i den nederste delen av den sosioøkonomiske skalaen ikke trakk mot

---

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ Ibid.

⁷¹ Ibid.

⁷² Ibid.

⁷³ Ibid.

NSDAP, men forlot de demokratisk innstilte partiene motvillig, og bare etter at den økonomiske situasjonen ikke gav de mye annet håp.⁷⁴ Kansler Brüning ignorerte henvendelsene og bønnene fra lokalpolitikere rundt om i landet om føderal hjelp til å takle krisen, det var denne avvisningen av å hjelpe som flyttet velgere. Orlow⁷⁵ viser hvordan antisemittisme spilte en liten rolle i NSDAP sin propaganda, og enda mindre i å tiltrekke seg overklassevelgere til partiet. Det var frykten for marxistene og et eventuelt marxistisk kupp som var den største trusselen for velgere som tilhørte middel og overklassen.

Mange så NSDAP som den eneste troverdige forsvaren mot et kupp fra kommunistene. Denne overbevisningen ble politisk og sosialt dødelig for republikken. Kansler Brüning fra det katolske sentrum, og det organiserte høyre både tolererte og oppildnet denne forståelsen av en kommunistisk trussel. Det finnes gode beviser for at kansler Brüning og den konservative presse mannen Alfred Hugenberg var med på å gravlegge republikken egenhendig. Hugenberg brukte alle sine medieflater til å spre budskapet om trusselen fra venstre, og etterhvert NSDAP som eneste troverdige løsning. Kansler Brüning førte bevisst en politikk som gjorde den økonomiske situasjonen etter depresjonen verre.⁷⁶

Tanken bak for Brüning var å gjøre situasjonen så ille at republikken havnet i knestående, og dermed kunne konstitusjonen restruktureres i hans bilde. Noe som betydde å snevre det politiske landskapet inn til borgerlige politiske krefter.⁷⁷ Ved å handle slik underminerte han det som var igjen av demokratisk konsensus blant katolikker, venstre-liberalere og sosialdemokrater. Resultatet ble dermed et de facto samarbeid med de konservative kreftene som sendte velgerne rett i fanget på NSDAP.

Weimar i en utvidet kontekst: Hvordan dør demokratier?

Det kan være komplisert å skrive gode analyser av et fenomen når fenomenene er så tett på i tid. Det er komplisert å skrive sin samtid, og de analysene som ligger til grunn for bøkene under er gjetninger og forsøk. I denne teksten drar jeg de inn for å understøtte at dette er sentralt for veien videre for demokratiet, men også for å underbygge at en sterkere sammenveving av historie og samfunnskunnskap er viktig hvis man skal kunne bruke historien til å si noe om

---

⁷⁴ Ibid.

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ Ibid.

dagens situasjon. bøkene trekkes det linjer tilbake i historien og man bruker historiske eksempler som analysegrunnlag for en utvikling i samtiden.

Våren 2018 gav Harvard-professorene Steven Levitsky og Daniel Ziblatt ut boka *How Democracies Die*⁷⁸ med undertittelen *What History Reveals About our Future*. Boka griper fatt i det samme som Juan Linz⁷⁹ og hans kolleger har forsket på siden 1970-tallet: Demokratier som dør, og hvordan de dør. Utgangspunktet for boka er at forfatterne ser de samme anti-demokratiske tendensene i USA, som de har sett i sin forskning på autoritære bevegelser og demokratiske kriser i Latin-Amerika og Europa. De hevder vi kan skille mellom to typer demokratisk død. Den ene er det klassiske kuppet, som er sjeldnere å se i nyhetsbildet i dag. Den andre er demokratier som dør i hendene på valgte ledere, som undertrykker det demokratiet som har fått dem valgt i første omgang.⁸⁰

Venezuela, Georgia, Ungarn, Nicaragua, Peru, Filipinene, Polen, Russland, Sri Lanka, Tyrkia og Ukraina er eksempler på såkalt demokratisk *backsliding*. *Backsliding* betyr at av-demokratiseringen foregår i det skjulte, og i motsetning til et *coup d'état* er det ikke noe tidspunkt som markerer overgangen fra en styreform til en annen. Konstitusjonen og andre demokratiske institusjoner forblir de samme, folket stemmer fortsatt. Flere av forsøkene på å undertrykke demokratiet kan også være lovlige på den måten at de blir akseptert av nasjonalforsamlingen eller domstolene.⁸¹

De undertrykkende grepene kan til og med bli gjort i demokratiets navn: For å forbedre eller beskytte demokratiet, utbedre valgsystemet, gjøre rettsvesenet mer effektivt eller bekjempe korrupsjon. Etter et slikt stille kupp kan media kan fortsette å publisere, men kjøpes opp av regimevennlige aktører, eller så kan de blir truet til selvsensur. Regimekritikere får fortsatt kritisere regimet, men kan utsettes for en rekke anklager og problemer som ikke nødvendigvis er dirkete koblet til kritikken av regimet. Forskjellen på et kupp og en demontering, er at det ikke nødvendigvis blir klart for innbyggerne at demokratiet har forvitret, i alle fall i noe mer enn på papiret. Det gjør det vanskelig å ta til motmæle.⁸²

---

⁷⁸ Levitsky and Ziblatt 2018

⁷⁹ Linz 1978

⁸⁰ Levitsky, 2018 #7@2-10;

⁸¹ Levitsky and Ziblatt 2018, s. 3

⁸² Ibid.

Levitsky og Ziblatt⁸³ viser til at antidemokratiske demagoger av og til vil oppstå, selv i velutviklede og friske demokratier. USA har hatt noen; Henry Ford, Joseph McCarthy, Huey Long og George Wallace. En test på et holdbart demokrati er ikke hvorvidt slike aktører dukker opp, men hvordan politiske ledere, organisasjoner og partier håndterer dem når de kommer på banen. Levitsky og Ziblatt er helt på linje med andre sine beskrivelser av hva som feilet i Weimarrepublikken: De demokratisk innstilte aktørene må begrense de anti-demokratiske aktørene sine muligheter til å vokse ved å ikke gi de legitimitet, man må også være beredt til å samarbeide på tvers av uenigheter, sammen med andre demokratiske aktører, for å holde anti-demokratiske aktører utenfor og dermed begrense innflytelsen deres. Å isolere populistiske antidemokratiske aktører krever mot, men når frykt, opportuniste eller feilkalkuleringer fører antidemokratiske aktører inn på arenaen skader det demokratiet på lang sikt.⁸⁴

I møte med det de senere års utvikling og særlig valget av Donald Trump spør Levitsky og Ziblatt⁸⁵ innledningsvis i boka hvor sårbart det amerikanske demokratiet er. De mener et slikt spørsmål krever at man fjerner seg fra nyhetsstrømmen og ser bakover i historien, og drar lærdommer fra andre demokratier, både nåværende og tidligere. De mener komparative studier av ulike demokratier som både har unngått *backsliding* og de som ikke har det, er viktige for å kunne sikre demokratiet i fremtiden. Ved å se på ulike demokratier oppdager man at de strategiene som brukes for å bryte ned demokratier er like, både på tvers av grenser og over tid. Hvis man skal forstå og lære noe av andre og historiske feiltakelser må man kombinere samfunnsfag og historie. Det handler om å sette borgerne i stand til å handle, og gjennom handling hegne om demokratiet når det blir truet.

---

⁸³ Ibid.

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Ibid.

Kapittel 4: Metode

Jeg skal i dette kapittelet presentere metode for lærebokanalyse og avslutte med å presentere analysekriteriene.

Metode for lærebokanalyse

Oteíza og Achugar⁸⁶ skriver at lærebøker er attraktive studieobjekter fordi de er lett tilgjengelige kilder som gir en kompleks innsikt i samfunnsdebatten og forhandlinger rundt hva som er betraktet som viktig og riktig kunnskap på et gitt tidspunkt i historien.

Georg-Eckert-instituttet i Tyskland var tidlig ute med lærebokstudier og er stadig det ledende senteret for lærebokstudier i verden. I 2018 utkom *The Palgrave Handbook of Textbook Studies*.⁸⁷ Boka forsøker å gjøre opp status og peke veien videre for lærebokstudier. Annekatrin Bock skriver i kapittelet *Theories and Methodes of Textbook Studies*⁸⁸ at lærebokstudier har vært under-teoretisert og dermed også under-metodisert. Mye av dette skyldes en manglende teoretisering av selve læreboken. Lærebokstudier har sin basis i behovet for å gi lærebokforfattere og forlag et akademisk grunnlag for å kunne fortelle om andre land og kulturer på en så balansert måte som mulig. Å forske på lærebøker er et bredt, multidisiplinært foretakende som krever en teoretisk forankring og tydelige metoder hvis man skal lykkes, skriver Bock.⁸⁹

I følge Jason Nicholls⁹⁰ i sin artikkel *Methods in School Textbook Research* er det vanlig å bruke flere ulike analysemetoder samtidig. Nicholls mener at å kombinere metoder gir mer objektive resultater i forskningen. Å kombinere ulike metoder krever at man er tydelig på hva man skal gjøre og har en helhetlig strategi for arbeidet med analysene. For å gjøre studien best mulig mener Nicholls man ikke bare må vurdere teksten, men alle aspektene ved en lærebok. Som i andre sosiale studier er kvantitative metoder egnet når det er snakk om et stort materiale. De kvantitative metodene muliggjør en bredde i studien, som riktignok kan gå på bekostning av dybden. Kvantitative studer av lærebøker kan gi oss svar på hvilke tema som blir lagt vekt på i mange lærebøker, hvilke ord som står i kombinasjon med andre ord, eller antallet ord ulike

---

⁸⁶ Oteíza and Achugar 2018, s. 305-306

⁸⁷ Fuchs and Bock 2018

⁸⁸ Bock, 2018, s. 57-70

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ Nicholls, 2003

tema blir viet. Kvantitative studier sier lite om verdier og kan vanskelig gi fortolkninger av et tema.

Siden kvantitative metoder har en del begrensninger i å tolke tekst har jeg valgt å bruke en kvalitativ metode. Kvalitative studier av lærebøker åpner opp for å gå i dybden i materialet, til tross for at utvalget som undersøkes ofte blir mindre enn i en kvantitativ studie. Denne dybden kan gi bedre resultater når hensikten er å forstå hvordan informasjon blir presentert i en tekst. Ved bruk av kvalitative metoder vil det være mulig for andre forskere å vurdere gyldigheten av resultatene, så lenge metodologien og analysekriteriene er godt definert. Kvalitative analyser har som mål å gjøre det mulig for leseren å skaffe seg økt kunnskap, uten å måtte gå gjennom hele datamaterialet. Det er i analysen av dataen forskeren må bruke sin intellektuelle kapasitet og kreativitet. Når man skal analysere tekster er det viktig at analysen ikke bare ender opp som en serie anekdoter skriver Aksel Tjora i sin bok *Kvalitative forskningsmetoder*.⁹¹ Det er en utfordrende balansegang mellom å formidle nok data til å skape nødvendig kontekst, og gi plass til analysen.

Kvalitative studier har dog sine begrensninger når det kommer til gyldighet, spesielt fordi analysekriteriene som regel ikke er de samme i de ulike studiene.⁹² Kvalitative analyser bruker mindre strenge metoder enn kvantitative analyser. På den annen side er det ofte vanskeligere å gjøre generaliseringer med kvalitative studier hevder Nicholls.⁹³ Dette fører til at analysen kan bli mer preget av forfatterens egne verdier og forståelse av teksten. Kvalitative metoder har den fordelen at de lar oss gå inn i teksten og analysere den på mange ulike nivå, noe som er en forutsetning for å avdekke mønstre og grep lærebøkene tar for å fremstille temaet. Som i all forskning er det en utfordring å opprettholde objektivitet. Én metode for å sikre objektivitet er å underbygge påstander og konklusjoner med sitater som er representative og dekkende, samt være åpen om kildene som benyttes.

Om reliabilitet skriver Tjora⁹⁴ at i den fortolkende tradisjonen som kvalitativ forskning er basert på har man innsett at det er vanskelig å oppnå fullstendig nøytralitet. Man må heller betrakte forskerens engasjement som en ressurs i analysen. Tjora⁹⁵ mener vi kan styrke gyldigheten ved

---

⁹¹ Tjora, 2012, s. 174

⁹² Pingel, 2010

⁹³ Nicholls 2003

⁹⁴ Tjora 2012, s. 206

⁹⁵ Ibid.

å være åpne om hvordan vi utfører forskningen. Det vil si å redegjøre for valg, analysekriterier eller teoretiske innspill til analysen. Den viktigste kilden til høy gyldighet er at forskningen utføres på en faglig måte, forankret i relevant annen forskning. Jeg vil hevde jeg ivaretar dette ved å trekke på flere ulike verk og innfallsvinkler når jeg bygger analysekriteriene mine. Jeg mener også at jeg utøver en tilstrekkelig åpenhet om hvordan analysen blir gjennomført, samtidig som jeg setter forskningen inn i en internasjonal kontekst på lærebokforskning, både når det gjelder tema, men også valg og metode er forankret i internasjonalt anerkjente verker om lærebokanalyse.

Transparens eller gjennomsiktighet er et av de viktigste kravene til forskning.⁹⁶ Målet er at de som leser skal få et så godt innblikk i forskningen, at de selv kan ta stilling til kvaliteten på forskningen som er gjennomført. I mitt tilfelle tenker jeg at et viktig moment er at jeg presenterer tilstrekkelig med sitater fra boka, som leseren kan følge min analyse av. Det blir også viktig å formidle konteksten av det boka skriver, hva kommer før, hva kommer etter de ulike sitatene og avsnittene. På den måten kan den som leser følge analysen tettere. I analysen følger jeg samme metode som Synne Corell⁹⁷ i sin doktorgrad fra 2009.

FN-organisasjonen UNESCO har siden 1950-tallet vært opptatt av lærebøkers rolle i samfunnsbygging, ikke bare nasjonalt men også på tvers av landegrenser. Banalt kan man si at UNESCO fremmer lærebokforskning for å forhindre krig og fremme internasjonalt samarbeid.⁹⁸ Lærebøker som forteller den samme historien på tvers av landegrenser vil kunne forhindre fortellinger om *oss og dem* og feilaktig plassere skyld og ansvar for tidligere tiders katastrofer. I den anledning har UNESCO utgitt en bok som både oppsummerer lærebokforskning og som skal fungere som en praktisk håndbok for de som ønsker å forske på eller utvikle egne lærebøker.⁹⁹

I denne oppgaven vil jeg følge UNESCO sine retningslinjer.¹⁰⁰ Håndboken har fått kritikk¹⁰¹ for både å være for vag, utelukke en del metoder, og at den i hovedsak henvender seg til de som skal gjennomføre omfattende internasjonale studier av lærebøker. For å bøte på dette har jeg

---

⁹⁶ Ibid.

⁹⁷ Corell, 2009

⁹⁸ Nicholls 2003, Musteata, 2011

⁹⁹ Nicholls 2003

¹⁰⁰ Pingel 2010

¹⁰¹ Nicholls 2003

derfor i størst mulig grad forsøkt å tilpasse UNESCO sine retningslinjer til anbefalinger fra Nicholls¹⁰² sin artikkel og *The Palgrave Handbook of Textbook Studies*.¹⁰³

For det første mener UNESCO¹⁰⁴ at en lærebokstudie må være i dialog med de som utvikler og arbeider med lærebøkene. Lærebokforfattere kan ikke være eksperter på alle tema som blir behandlet i en lærebok. Det er derfor viktig at det man generelt finner i studier av lærebøker blir formulert som innspill til forbedring eller utvikling hos de som utvikler lærebøker, slik jeg vil forsøke å gjøre i kapittel 6. Fordi jeg har opprettet dialog med forlagene kan jeg også oppnå målet om dialog, som UNESCO fremholder som viktig for forskningsfeltet.

For det andre, i følge UNESCO¹⁰⁵ er det viktig at jeg som undersøker lærebøker forstår behovene og begrensningene til forfattere, forlag, elever og lærere. En lærebok kan ikke dekke alle tema og alle vinklinger på et tema. En lærebok kan alltid kritiseres for at et bestemt tema ikke er dekket godt nok. Skal man kritisere, må det være en kritikk som er refleksiv ovenfor de ulike aktørenes behov. Alt er ikke like viktig og kan vies oppmerksomhet i en skolebok. Jeg vil i kapittel 3 argumentere for viktigheten av temaet, og hvorfor det hører hjemme i lærebøkens fremstilling av historien.

Synne Corell skrev i 2009 doktorgraden *Krigens ettertid: Okkupasjonshistorien i norske historiebøker*. Doktorgraden er en analyse av de sentrale historiske verkene om andre verdenskrig i Norge. I metodekapittelet problematiserer hun det å gi en autorativ lesning av teksten: «Snarere ønsker jeg at leseren gjennom å følge min argumentasjon også kan reflektere over sine egne synsmåter og standpunkter».¹⁰⁶ Corell er klar over at hennes lesning av bøkene ikke nødvendigvis er den samme som forfatterne har intendert å få fram, men forfatterne kan ikke ha det siste ordet når det gjelder hvordan den ferdige teksten kan leses. Jeg mener dette også gjelder for min undersøkelse. Det viktigste for meg blir derfor å legge opp analysen på en slik måte at leseren kan følge min argumentasjon hele veien. Tydelige analysekriterier og tekstutdrag kan bidra til å oppfylle det vitenskapelige kravet om intersubjektivitet.¹⁰⁷ Jeg må også være påpasselig med å ikke konkludere for bastant. Det jeg presenterer er mulige lesninger

---

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ Fuchs and Bock 2018

¹⁰⁴ Pingel 2010

¹⁰⁵ Ibid.

¹⁰⁶ Corell 2009

¹⁰⁷ Tjora 2012, s. 224

og tolkninger basert på mine forutsetninger, teorien jeg har lagt fram og de analysekriteriene jeg har utarbeidet.

Denne oppgaven vil i hovedsak være en innholdsanalyse av lærebøker, men som jeg skal komme tilbake til skal jeg også gjennomføre en horisontal sammenligning av lærebøkene. Analysen av lærebøkene vil basere seg på kvalitativ teksttolkning. Denne vil være hermeneutisk. Fordelen ved en slik tilnærming er at man kan gå i dybden på ulike detaljer. Det er i detaljene nyansene i lærebokas fremstilling kommer til syne. UNESCO¹⁰⁸ hevder at den hermeneutiske analysen har som mål å avdekke underliggende antakelser og budskap som ikke lar seg måle: Hva forteller en tekst oss? Hvilke budskap sender teksten? Den hermeneutiske metoden gir oss innsikt i hvordan noe blir presentert: Er det multikausale eller monokausale årsaksforklaringer? Er teksten et resultat av vitenskapelige studier eller preges teksten av didaktiske reduksjoner?

Hans-Georg Gadamer¹⁰⁹ er filosof innenfor den hermeneutiske tradisjonen. Hermeneutikk kan oppfattes som en reflekterende problematiseringsdiskurs. Hermeneutikken stiller spørsmål og er undrende. Den handler mer om å få fram gode spørsmål enn rette svar. Han mener man ikke kommer seg forbi sine egne fordommer, men hvis jeg er oppmerksom på mine egne fordommer og mitt eget standpunkt til det teksten handler om, kan teksten framstå mer i sin *annerledeshet* og to perspektiver kan bryne seg mot hverandre, som i en argumentasjon. Det trenger ikke å være en svakhet å gå inn i analysen med fordommer, men det er viktig at disse blir forklart og redegjort for. Fordommene blir satt på prøve, det skjer blant annet når vi møter noe fra fortiden. Når leseren prøver å gi slipp på fordommene sine i lesinga av teksten, blir det i form av å stille spørsmål til teksten. I den hermeneutiske *forståelsesprosessen* blir problemer forvandlet tilbake til spørsmål som får sin mening fra motivene for å stille dem. Det å utfordre sine fordommer gjør det mulig å stille nye spørsmål til teksten.¹¹⁰

Jeg ønsker også å benytte meg av lingvistisk metode i tekstanalysen. Jeg ønsker å bruke denne metoden for å avdekke hvem som har makt og er med på å definere fortellingen. Den lingvistiske metoden brukes for å avdekke ulike karakterer i teksten i følge UNESCO.¹¹¹ Et

---

¹⁰⁸ Pingel 2010

¹⁰⁹ Gadamer, Schaanning and Holm-Hansen, 2012

¹¹⁰ Ibid.

¹¹¹ Pingel 2010

eksempel kan være å avdekke hvem som er protagonisten i en fortelling. Lærebøker inneholder lange tekstpassasjer som ofte er skrevet i en passiv form. Aktørene som opptrer i teksten er sosiale grupper, organisasjoner eller institusjoner. Det dukker sjeldent opp individer i teksten, men i den grad de gjør det blir de ofte tillagt betydning gjennom sine handlinger eller hva de oppnår. Individer i skolebøker kan nesten alltid kategoriseres i enten god eller ond, men sjelden begge deler.¹¹² Denne inngangen til tekstanalyse er etter min oppfatning nyttig. Mine forundersøkelser og erfaring fra egen praksis som bruker av lærebøker i historiefaget er at det finnes én protagonist i de fleste lærebøker i historie som behandler perioden rundt Weimarrepublikken, nemlig Adolf Hitler.

Lærebokanalyser deles gjerne inn i vertikale eller horisontale analyser.¹¹³ Vertikale analyser undersøker hvordan lærebøkene, spesifikke tema eller perioder har utviklet seg over tid. Formålet med vertikale analyser kan være å øke bevisstheten rundt hvordan ting historisk har blitt fremstilt og forstå utviklingen av disse fremstillingene. På denne måten kan man også avdekke maktstrukturer i formingen av kunnskap. Hvem autoriserer og legitimerer endringer i hvordan lærebøkene behandler ulike tema? Horisontal analyse vil si at man analyserer lærebøker som er aktuelle i dag. Dette brukes gjerne for å undersøke nye tema og vinklinger. Formålet med horisontale undersøkelser kan være å utvikle nye måter å omtale et tema på.¹¹⁴ Fordi jeg ønsker å analysere hvordan temaet blir behandlet i dag og hvordan det kan passe inn i nye læreplaner, velger jeg å gjennomføre en horisontal analyse av lærebøkene. Analysen vil omfatte tekst, bilder, illustrasjoner og oppgaver i bøkene. Å se på bilder og illustrasjoner er i tråd med kravene til en god lærebokanalyse, i følge Nicholls.¹¹⁵ Man må vurdere hele læreboka, ikke bare teksten slik den står.

Jeg skal også gjennomføre en sammenligning av de utvalgte lærebøkene i den hensikt å utlede noen generelle tendenser vedrørende hvordan Weimarrepublikken blir omtalt i lærebøkene. Sammenligningen av alle lærebøkene vil være sekundær til den individuelle innholdsanalysen av hvert enkelt verk. Lærebøker i historie favner bredt. De skal dekke en hel verdens historie på et begrenset antall sider. Fremstillinger av temaer, epoker eller hendelser må begrenses og det kan derfor være like viktig å lete etter hva som ikke står, som det som står. Hva er utelatt i

---

¹¹² Ibid.

¹¹³ Ibid.

¹¹⁴ Musteata 2011

¹¹⁵ Nicholls 2003

fremstillingen? Ser man på flere bøker samtidig vil det være enklere å få øye på dette *tomrommet*, som Knut Kjelstadli¹¹⁶ kaller det. Å skulle vurdere kun én bok vil være lite nyttig fordi du ikke kan gjøre sammenligninger opp mot andre bøker. Ved å innlemme flere titler i en sammenligning vil man kunne se mønstre og kanskje identifisere nye synsvinkler og hypoteser som omhandler hvorfor temaer blir fremstilt på en bestemt måte eller hvorfor akkurat dette utelates. Gjennom sammenligning av flere tekster kan man også lettere se ulike tendenser i materialet som man kan enes om. Dette kan bidra til å veie opp for en subjektiv lesning av verkene.

Siden en ny læreplan er under utarbeidelse og den vil kreve nye læreverk, kan det være hensiktsmessig å si noe generelt om hvordan temaet blir behandlet, som et innspill til utviklingsarbeidet med nye lærebøker. Hvis utgangspunktet for en lærebokanalyse er å kritisere for å forbedre og utvikle formidlingen er det i dialog med det enkelte verket analysen vil bære mest frukter, for lærebokforfattere, lærere og forlag. Det er ikke, i grove trekk, noe riktig og gal fremstilling av Weimarrepublikken, mitt utgangspunkt er å kritisere og løfte fram en annen vinkling som jeg mener vil være fruktbar, for å lære elevene om demokrati gjennom historiefaget. Det er interessant og spennende og kartlegge et tema horisontalt, spesielt siden en ny læreplan er på trappene. Med den horisontale analysen kan jeg få frem variasjonen i hvordan temaet formidles, og sånn sett bidra med noen pekepinner på hvordan dette kan løftes fram ytterligere.

Analysekriterier

Det finnes en lang rekke analysekriterier som kan benyttes til lærebokforskning.¹¹⁷ Fordi de fleste forslagene er tilpasset store internasjonale studier har jeg valgt å korte ned på listen over kriterier. Jeg har valgt å fokusere på de kriteriene jeg mener er relevante for denne oppgaven. Jeg har valgt å dele opp listen over analysekriterier i to deler; en del som tar for seg det formelle ved lærebøkene og en del som tar for seg innholdet i teksten. Sistnevnte er utarbeidet med basis i de internasjonalt anerkjente kriteriene som nevnt over og valgt ut med bakgrunn i tilgjengelig forskning på området, som presentert over.

Jeg tar utgangspunkt i listen med analysekriterier for hver enkelt bok. Jeg behandler lærebøkene kollektivt når det kommer til målgruppe og læreplanen de skal dekke. Analysen av læreboka

---

¹¹⁶ Kjelstadli, 1999

¹¹⁷ Pingel 2010, Nicholls 2003, Musteata 2011

foregår kronologisk, altså i den rekkefølgen bøkene presenterer stoffet. Jeg gjør det slik fordi det er slik elevene får stoffet presentert, og på den måten er det lettere å analysere rekkefølgen i hvordan stoffet blir presentert, som jo har mye å si for hvordan et tema leses eller oppleves. I oppsummeringen av analysen av hver enkelt bok vil jeg kort gå gjennom analysekriteriene punkt for punkt. Jeg har utarbeidet følgende analysekriterier basert på den teorien jeg har lagt fram ut:

Formelle analysekriterier

- Målgruppe
- Type tekst, hvordan presenteres teksten
- Lærebokas oppbygning
- Forfatterens intensjoner (hvis redegjort i innledningen av læreboka)

Analyse av innhold

- Hva vektlegges i teksten?
- Formidles historien antideterministisk eller deterministisk, drøftes alternative utfall?
- Hvordan brukes begrepet krise?
- Vises det beskrivelser på at Weimarrepublikken var et funksjonelt og progressivt demokrati?
- Hvordan formidles kunnskap om demokratiets forutsetninger og utfordringer?
- Hvilke protagonister finnes det i teksten?

Kapittel 5: Analyse

I den første delen av dette kapittelet skal jeg analysere de utvalgte lærebøkene for videregående skole og undersøke hvordan Weimarrepublikken og dens undergang blir behandlet i disse. I alt vil jeg analysere fem lærebøker. Jeg avslutter analysen av hver lærebok med en kort oppsummering. I siste del av dette kapittelet vil jeg gjøre en horisontal sammenligning av alle lærebøkene og forsøke å utlede noen tendenser.

For hver lærebok starter jeg med en presentasjon av boka hvor jeg oppgir utgivelsesår, forfatter, forlag, og andre relevante opplysninger. Når jeg legger fram innholdet fra boka vil jeg bruke rikelig med sitater for å gjøre det lettere å etterprøve analysene mine. Dette vil bidra til økt reliabilitet og intersubjektivitet. Jeg bruker også en del plass på å sette utsagnene inn i riktig kontekst. Min hypotese er at analysene blir mer relevante hvis de er nøyaktige og grundige i sin beskrivelse av konteksten utsagnene blir fremsatt i. Ved å omtale eller antyde i analysen at det brukes plass på andre aspekter, argumenterer jeg for at demokratiets utvikling i Weimarrepublikken også kunne ha blitt viet større plass, med for eksempel perspektivkapittel eller dypdykk. Forfatterne kan, hvis de mener et tema er tilstrekkelig viktig, vektlegge det ved for eksempel å beskrive det som et dypdykk eller i en faktaboks. Formatet og omfanget av tekst i de fleste lærebøkene tilsier at det er mulig innenfor formatet og det faglige nivået å få til mer inngående analyser. Det er bare snakk om utvelgelse og et annet perspektiv på historien.

Lærebøkene

Utvalget består av følgende fem læreverk: *Alle tiders historie*, *Portal*, *Perspektiver*, *I ettertid* og *Tidslinjer 2*. Disse lærebøkene henvender seg til elever i den videregående skolen. Bøkene er skrevet med utgangspunkt i målene for VG3 fellesfaget historie på studieforbereende utdanningsprogram og forholder seg til læreplanen som kom med Kunnskapsløftet i 2006.

Alle tiders historie¹¹⁸

Presentasjon av læreboka

Alle tiders historie utkom for første gang i 2013. Den versjonen jeg analyserer er 1. utgave, 6. opplag, fra 2017. Boka er gitt ut på Cappelen Damm forlag. Den versjonen jeg har dekket både VG2- og VG3-pensum og dermed hele historien. Boka er forfattet av Trond Heum, Kåre Dahl

---

¹¹⁸ Heum, Martinsen, Moum and Teige, 2017

Martinsen, Tommy Moum og Ola Teige. Boka er en klassisk lærebok i A4 som følger historien i kronologisk rekkefølge med bilder, tekstutdrag og oppgaver. Hvert kapittel åpner med et *oppslag*¹¹⁹ som skal vekke leserens nysgjerrighet. Videre følger de lange linjene – fugleperspektivet – før man går over til å behandle detaljene. Målene som omhandler *samfunn og mennesker i tid* i læreplanen, blir i starten av hvert kapittel brutt ned til noe mer konkret. Hvert kapittel avsluttes med *husker du*-oppgaver, et sammendrag, og noen fordypningsoppgaver.

Analyse

Det første som omhandler Weimarrepublikken i læreboka er en såkalt *kildesortering* med overskriften *Dolkestøtlegenden*.¹²⁰ Her gjør boka en oppsummering av dolkestøtlegenden:

«(...)For mange var kapitulasjonen derfor et svik. En av dem som reagerte med sjokk, var den skadde soldaten Adolf Hitler. I sin selvbiografi *Min Kamp* skriver han om det som senere fikk betegnelsen dolkestøtlegenden. Så følger et utdrag fra *Min Kamp* og et spørsmål «Hvilken betydning fikk Tysklands kapitulasjon for Hitler?».¹²¹

Dolkestøtlegenden er en viktig del av historien om Weimarrepublikken, kanskje aller mest som et tydelig eksempel på en løgn som opptrer som sannhet og som igjen legitimerer politisk handling og i siste instans vold. Som Hett¹²² er inne på i sin bok så lykkes general Luddendorf med å spre denne løggen, som fratar han ansvaret for fredsavtalen. Det er denne typen konspirasjoner, eller det som kan karakteriseres som rene løgner, som er typisk når demokratier går i oppløsning.¹²³ Etter mitt syn er det fint at forfatterne trekker fram dolkestøtlegenden i en egen *kildesortering*. Jeg synes likevel det blir noe upresist når det kan oppfattes som at det er Hitler selv som fabrikkerer og fremsetter dolkestøtlegenden. Da forsvinner litt av kraften i løggen, som et eksempel på noe allment og større som kan løftes inn i vår tid.

Forfatterne velger å bruke mye plass på Hitler sin fremstilling av sitt eget sinne og fortvilelse i 1918 nedtegnet i *Min Kamp* i 1925. Dette er for meg noe underlig, spesielt hvis de mener Hitler sin beskrivelse fra 1925 uttrykker en allmenn oppfatning som er representativ for mange. Forfatterne omtaler riktignok *Mein Kampf* som Hitler sin selvbiografi, men de problematiserer ikke overfor elevene bruk av denne boka som kilde. Uten å bringe inn problematisering av *Mein*

---

¹¹⁹ Ibid.

¹²⁰ Ibid.

¹²¹ Ibid.

¹²² Hett 2018

¹²³ Levitsky and Ziblatt 2018

Kampf som kilde for beskrivelsene, kan utdraget bli lest som en beskrivelse av den jevne tyskers følelse av nederlag. De bruker altså Hitler sin egen propaganda som kilde. Hva det skal være en kilde på litt uklart for meg, men fordi det ikke blir forklart tydelig er det mulig med mange ulike lesninger. Spørsmålet på slutten introduserer Hitler som en viktig karakter i historien for elevene allerede i 1918, selv om Adolf Hitler på det tidspunktet kan karakteriseres som en nokså ubetydelig skikkelse.

Avslutningsvis i kapittelet er det et sammendrag og noen *fordypningsoppgaver* hvor et av spørsmålene angår Weimarrepublikken: «På hvilken måte kan avtalen ha bidratt til nazistenes framgang og på sikt utbruddet av 2. verdenskrig?». ¹²⁴ Med et slikt spørsmål mener jeg boka introduserer en deterministisk fortelling med et tydelig endepunkt. Det tegnes med det spørsmålet opp en linje fra Versailles, via nazistene, til andre verdenskrig. Hvis tilfeldigheter, enkeltpersoners valg og holdninger hadde noe å si for utfallet slik Hagtvet påstår¹²⁵, er det problematisk at man så tidlig har gitt leseren en ide om hvor dette ender og hva som er årsaken.

Mellomkrigstiden introduseres med et stort bilde av Adolf Hitler. Det er dermed tydelig hvem boka mener er hovedpersonen i perioden. I læringsmålene eller *i dette kapittelet bør du merke deg* finner vi Hitler og nazistene. Der blir det brukt begrepet *vant* makten i Tyskland. Å introdusere dette tidlig kan åpne opp for refleksjoner hos leseren. De færreste elevene vil nok ha kunnskap om at Hitler faktisk ble valgt. At boka løfter fram demokratiet som skulle trygges først, tolker jeg positivt. Versaillestraktaten blir løftet fram som den viktigste årsaken til økonomisk sammenbrudd og politisk kaos og dermed også høyreekstreme partier og at demokratiet spilte fallitt i mange land, også Tyskland. Igjen blir det tegnet en tydelig linje, men lite refleksjon rundt mulige alternative utfall, eller andre utviklingstrekk.

Neste sted vi møter Weimarrepublikken er i underkapittelet om Wall Street-krakket i 1929 og konsekvensene for Europa.¹²⁶ Her skrives det at krisen rammet særlig Tyskland hardt: «der var økonomien i bedring etter en kaotisk periode i begynnelsen av 1920-årene». ¹²⁷ Store deler av statens inntekter ble brukt til å betale innløsning på de amerikanske lånene og «tysk eksport gikk tilbake etter hvert som USA og andre land økte tollene. Fabrikkene måtte innskrenke

---

¹²⁴ Heum, Martinsen, Moum and Teige 2017, s. 381

¹²⁵ Hagtvet 2016

¹²⁶ Heum, Martinsen, Moum and Teige 2017, s. 395

¹²⁷ Ibid.

produksjonen og etterhvert stenge. Dermed falt statens inntekter ytterligere».¹²⁸ Etter en del om Norge og matrasjoner presenteres et generelt sitat:

«I mange land førte den økonomiske krisen til politisk uro. Den ene mindretallsregjeringen avløste den andre uten at de klarte å stanse økningen i arbeidsløsheten. De partiene som tjente mest på krisen, var plassert på de politiske ytterfløyene, fascistiske og kommunistiske partier. De ville ha et helt annet politisk og økonomisk system».¹²⁹

Det legges mye vekt på Wall Street-krakket i 1929, og hvilken betydning det skulle få for samfunnsutviklingen. Det nevnes at den økonomiske utviklingen i Tyskland hadde vært positiv i noen år, men dette blir ikke utdypet videre. Slik jeg ser det, bidrar ikke læreboken til at eleven kan trenge inn og forstå det samfunnet som skapte NSDAP og sendte landet ut i tragedien. I boken finnes bare vage hentydninger om et direkte årsaksforhold mellom økonomisk krise og den politiske utviklingen. Dette til tross for at både Hagtvet, Brett, Graf og Jakobsen¹³⁰ avviser en slik ensporet årsaksforklaring. Jeg mener boka her snevrer inn fortellingen til ett ganske begrenset narrativ, som hverken er drøftende eller åpner opp for andre utfall. Det er likevel positivt at det også løftes fram at det også var en annen ytterfløy som også styrket seg i perioden. Dette kan få fram muligheten av et politisk spill for leseren.

Neste underkapittel heter *Nasjonalsosialismen*.¹³¹ Øverst på siden er det et bilde av Adolf Hitler, og en tekst som er et *nærbilde*, altså en biografi over Adolf Hitler. Først i kapittelet er en grundig beskrivelse av nasjonalsosialismen som ideologi. Tankene om tyskernes rasemessige overlegenhet blir beskrevet som noe som slår rot på slutten av 1800-tallet, men som får et særlig oppsving etter nederlaget i 1918: «det var særlig etter nederlaget i 1918 og det påfølgende politiske og økonomiske kaoset at de fikk bred tilslutning».¹³² Det gjøres så et brått hopp fra nasjonalsosialismen som ideologi til kommunistiske maktovertakelsen i flere byer i kjølevannet av 1918:

«I de store byene hadde kommunistene klart å ta kontrollen, og den grunnlovgivende forsamlingen hadde søkt tilflukt i den lille byen Weimar. Forfatningen som de vedtok i

---

¹²⁸ Ibid.

¹²⁹ Ibid.

¹³⁰ Hagtvet 2016, Hett 2018, Graf 2010, Jakobsen 2017

¹³¹ Heum, Martinsen, Moum and Teige 2017, s. 400

¹³² Ibid.

1919, fikk navnet etter byen, og Weimarrepublikken brukes som betegnelse på årene fram til nazistenes maktovertakelse i 1933».¹³³

Deretter beskrives det hvordan kommunistenes maktforsøk ble møtt av motstand fra væpnede konservative og antidemokratiske offiserer. Til slutt fikk den nye republikken kontrollen:

«(...)men fra starten av var det politiske livet i Weimarrepublikken polarisert mellom en høyrefløy og en venstrefløy. Det eneste de hadde til felles, var at de ikke støttet demokratiet. Sentrumpartiene var for splittet og for små til å kunne være et styringsgrunnlag for en flertallsregjering. For stadig flere fremsto Hitler som en redningsmann».¹³⁴

Etter denne påstanden kommer det to avsnitt som tar for seg hvem som stemte på Hitler, og hvorfor de gjorde det. Her trekkes det en parallell mellom den økonomiske krisen og NSDAP sin vekst og maktovertakelse. Det var flere velgere som stemte NSDAP blant de som ble rammet av krisen, enn de som ikke ble rammet av krisen. Ingen samfunnsklasser blir frikjent: «Likevel er det klart at nasjonalsosialistene fikk mange velgere i alle lag av folket og over hele landet».¹³⁵ Videre følger det et en generell beskrivelse av NSDAP sin retorikk og valgkampstrategi.

Etter min oppfatning er et godt grep å forklare røttene til NSDAP sin rasisme og troen på tysk overlegenhet. Når det skrives at disse tankene fikk bred oppslutning i årene etter første verdenskrig, hadde det vært på plass med en kilde, eller en forklaring på akkurat hvor bred denne oppslutningen var. Leseren kan få et inntrykk av at dette er allmenne oppfatninger i det tyske folket allerede fra 1918. Det er det etter min oppfatning ikke grunnlag for å si. Ved å være så bastant utelukker teksten også andre tankemessige strømninger. Det er nazismen som skal forklares, dens røtter og opphav - men konteksten og tragedien rundt dens framvekst blir ikke viet noe forklaringskraft. Dermed kan elevene også her få inntrykk av at dette var dømt til å skje, og hvilke lærdommer om medborgerskap kan elevene trekke ut av dette? I det teksten beskrives hvordan republikken får kontrollen gjør de et stort hopp over årene med stabilitet. Jeg tolker boka slik at Hitler springer ikke ut fra et demokrati, men ut fra freden i Versailles.

Begrepet *redningsmann* brukes om Hitler, uten at det blir drøftet. Jeg mener dette er et eksempel på hvordan NSDAP sin egen propaganda om sin Fører sniker seg inn i teksten og lukker den

---

¹³³ Ibid.

¹³⁴ Ibid.

¹³⁵ Ibid.

for andre forklaringer. Det er flere årsaker til at Hitler blir valgt. Orlow¹³⁶ referer til valgundersøkelser i Hamburg som tegner et mye mer sammensatt bilde. Setningen om Hitler som redningsmann i læreboka fremstår som en overforenkling og feilaktig påstand. I delen som omhandler hvem som stemte på Hitler dominerer økonomiske årsaksforklaringer. Skam og nederlagsfølelse etter Versaillestraktaten er tonet ned i teksten. Jødene blir også introdusert som hovedfiende - sammen med kommunistene. Her går boka i mot de tidligere nevnte velgerundersøkelsene fra Hamburg, hvor Orlow¹³⁷ finner at spørsmålet om jødene var av mindre betydning for velgerne.

Neste underkapittel er *maktøvertakelsen*.¹³⁸ Det starter med Hitler som blir utnevnt til rikskansler: «for å forstå hvordan han klarte det, er det nødvendig å utforske det politiske kaoset som rådet i Tyskland etter børskrakket i 1929»¹³⁹, videre forklares det hvordan de demokratiske partiene ikke klarte å komme opp med løsninger som demmet opp for arbeidsløsheten og fattigdommen som spredte seg i samfunnet: «landet ble styrt av den ene mindretallsregjeringen etter den andre. I et forsøk på å få et flertallsgrunnlag for en ny regjering ble det stadig skrevet ut nyvalg i 1930 årene».¹⁴⁰ Videre beskrives det hvordan nazistene utnyttet dette kaoset til sin fordel. Videre beskrives det hvordan nazistene økte fra 3% oppslutning til 18 % oppslutning ved valget i 1930 og at de måtte støtte en mindretallsregjering: «Blant folk flest skapte dette bare inntrykket av at demokratiske valg snarere forsterket de politiske problemene framfor å løse dem».¹⁴¹ De to valgene i 1932 der nazistene, men også kommunistene økte sin oppslutning på bekostning av de demokratiske partiene beskrives. Til slutt beskrives selve maktøvertakelsen. Nazistene faller ned til 32 % oppslutning. Hvordan president Hindenburg til slutt gir etter for presset fra de rundt seg og gir Hitler tittelen som rikskansler: «Enkelte mente at makten ville bety at Hitler måtte endre politikk, at han ville bli mindre radikal og mer kompromissvillig så snart han satt med det politiske ansvaret».¹⁴²

Maktøvertakelsen behandles grundig gjennom å kombinere valgresultater og andre opplysninger om NSDAPs utvikling fra 1929 til 1933. Dette gir leseren et inntrykk av hvordan den demokratiske prosessen med valg og regjeringer ledet frem til Hitler som rikskansler i 1933.

---

¹³⁶ Orlow 1984

¹³⁷ Ibid.

¹³⁸ Heum, Martinsen, Moum and Teige 2017, s. 401

¹³⁹ Ibid.

¹⁴⁰ Ibid.

¹⁴¹ Ibid.

¹⁴² Ibid.

Leseren får derimot ikke et like godt inntrykk av andre aktører enn Hitler og NSDAP. Det nevnes riktignok at nazipartiets paramilitære gruppe Sturmabteilung (SA) var i kamp med sosialdemokrater og kommunister før valget sommeren 1932. Hindenburg nevnes også, men utover det er det ingen andre navngitte aktører. Hitler er den eneste som er avbildet, sammen med en rekke andre mennesker som hyller han som nylig innsatt kansler. Jeg mener dette forsterker og sedimenterer en fortelling som bare har én aktør og én mulig endestasjon: Hitler og andre verdenskrig. Boken forklarer godt hvordan, eller av hvem, NSDAP ble valgt, men det er ingen diskusjoner. Den økonomiske krisen og et partisystem som ikke fungerer gjør valg av Hitler mulig, men det er ingen drøftinger av hvordan eller hvorfor partisystemet ikke virker, eller hvem andre som bidrar til at NSDAP vant i valget i 1932, i det siste frie valget i Weimarrepublikken.

I det påfølgende underkapittelet *Propaganda og ensretting* beskriver forfatterne hvordan Hitler etter riksdagsbrannen reduserer demokratiet bit for bit. De beskriver hvordan flertallet i Riksdagen stemte for å forby kommunistpartiet etter riksdagsbrannen, og hvordan sosialdemokratene nektet når Hitler ønsket å få utvidede fullmakter til å skrive ut lover uavhengig av Riksdagen. Det er positivt at sosialdemokratenes motstand kommer til uttrykk i teksten. Det gir teksten balanse og hintet om det politiske mulighetsrommet som Hagtvet¹⁴³ er opptatt av, men etter min oppfatning beskrives dette for lite og kommer for seint i fortellingen. Denne beskrivelsen av Hitlers demontering av demokratiet er helt i tråd med hva Zibblatt og Levitsky¹⁴⁴ mener er selve oppskriften på et moderne kupp. Ikke stridsvogner, men en gradvis uthuling til du står igjen et skinndemokrati som legitimerer diktaturet overfor velgerne og omverden.

På slutten av underkapittelet er det ni *husker du*-spørsmål, hvorav et berører temaet for denne oppgaven. «Hva var bakgrunnen for at Hitler kom til makten?»¹⁴⁵. Jeg mener implisitt boka sier, ved å gjøre dette til en oppsummeringsoppgave, at svaret på spørsmålet finnes i teksten. Boka mangler etter min mening en perspektivrikdom som kan gi troverdige og utfyllende svar på spørsmålet. Det er dermed uheldig at boka impliserer at den kan svare på det. Alternativt kunne spørsmålene vært mer åpne - *gå til andre kilder i tillegg eller hvilke forklaringer finnes i boka? Kan du finne andre årsaksforklaringer andre steder?*

---

¹⁴³ Hagtvet 2016

¹⁴⁴ Levitsky and Zibblatt 2018

¹⁴⁵ Heum, Martinsen, Moum and Teige 2017, s. 415

Det siste jeg skal analysere i *Alle tiders historie* er sammendraget og fordypningsoppgavene bakerst i kapittelet *Mellomkrigstiden*. Det er en relativt knapp tekst som drar opp noen overordnede linjer. Hvordan den økonomiske krisen flytter seg fra USA og over til Europa hvor krisen førte til at demokratiske krefter kom på vikende front i mange land: «I Tyskland var demokratiet omstridt. Både kommunistene og nazistene var imot den demokratiske Weimarrepublikken. I 1933 overtok nazistene makten. Kort tid etterpå ble de demokratiske rettighetene avskaffet».¹⁴⁶ Av totalt åtte spørsmål i fordypningsoppgavene er det bare ett som angår denne oppgaven: «Kan vi lære av historien og hvilke lærdommer kan vi eventuelt trekke av det som skjedde i mellomkrigstiden?».¹⁴⁷

I oppsummeringa blir det tydelig at det er de økonomiske årsaksforklaringene forfatterne legger vekt på. En økonomisk krise er nok til å svekke demokratier og slippe til ytterliggående krefter. Det påpekes at demokratiet var omstridt, men det er ingen gjennomgang i kapittelet på *hvordan* demokratiet var omstridt. Det eneste vi får høre om er NSDAP sitt syn på demokratiet. I dag betrakter vi demokratiet i Norge som en selvfølge og noe godt. Hvorfor ser mange tyskere i Weimarrepublikken, både til høyre og venstre på demokratiet som noe ondt, noe som er omstridt og må bekjempes? Jeg tror leseren hadde tjent på å få en drøfting av slike spørsmål, gjerne før oppsummeringen. Spørsmålet om å lære av historien åpner opp for noen vesentlige refleksjoner rundt historien som kunnskapskilde, men også hvordan historie skrives og formidles. Måten spørsmålet formuleres trekker også leseren inn i refleksjoner rundt mellomkrigstiden som en historisk lærdom man kan bruke. Dette er veldig i tråd med det Snyder løfter fram i sin bok om tyranni, men også det Levitsky og Ziblatt hevder¹⁴⁸; skal vi beskytte og forsvare demokratiet i dag, må vi se til historien og trekke noen lærdommer av feil som andre har begått før oss.

Oppsummering

I teksten legges det mest vekt på nasjonalsosialismen og konsekvensene av den økonomiske krisen i 1929. Bortsett fra i enkelte spørsmål drøftes ikke alternative utfall eller fortolkninger av Weimarrepublikken. Teksten er preget av en deterministisk forståelse, hvor vi tidlig blir introdusert for Hitler og NSDAP som et produkt av den økonomiske krisen, som igjen er et

---

¹⁴⁶ Ibid.

¹⁴⁷ Ibid.

¹⁴⁸ Snyder 2017, Levitsky and Ziblatt 2018

produkt av Versaillestraktaten. Historiens tvangsfølger blir tydelige. Teksten har en tydelig narrativ som ikke åpner opp for andre fortolkninger av Weimarrepublikken. Årsaksforklaringer på NSDAP sin fremvekst kunne vært beskrevet mer nyansert. Det tegnes egentlig ikke noe tydelig bilde av Weimarrepublikken i det hele tatt. Den er nevnt kort i noen sammenhenger, men mest som en arena hvor NSDAP vokser og gror. Jeg synes boka mangler gode drøftinger om demokratiets forutsetninger og utfordringer i boka. Det åpnes riktignok opp for noen spennende drøftinger i spørsmålene som stilles til elevene, men teksten som formidler av kunnskap om fortiden har lite drøftinger, det vises heller aldri til noen alternative fortolkninger av Weimarrepublikkens korte liv, eller dens demokratisk liberale prosjekt.

Portal¹⁴⁹

Presentasjon av læreverket

Portal er utgitt av Fagbokforlaget Vigmostad og Bjørke. Det ble første gang utgitt i 2003, men den versjonen jeg analyserer er 2. utgave (2013). Boka er på 458 sider og åpner med den industrielle revolusjon midt på 1700-tallet og går helt fram til 2010. Boka er en klassisk lærebok i fullformat med rikt bildemateriale, tekstbokser og grafikk. Fremstillingen er kronologisk ordnet i hoveddeler som dekker en tidsperiode. Underkapitlene er delvis tematisert og ikke nødvendigvis kronologiske. Forfatterne ønsker å unngå å være leksikalske; hvert kapittel åpner med problemstillinger som introduserer det som skal komme. Når det trekkes linjer i verdenshistorien går de mindre inn i enkeltmennesker, enn når de behandler den og norske og nordiske historien.¹⁵⁰

Analyse

Weimarrepublikkens tilblivelse beskrives i slutten av kapittelet som omhandler første verdenskrig.¹⁵¹ Det beskrives hvordan Tysklands styrke i 1917 ble oppfattet forskjellig i Tyskland og blant de vestallierte. Deretter beskrives hvordan Paul Von Hindenburg og hans nestkommanderende general Ludendorff sitt siste forsøk på å snu krigen ikke førte frem, og at han kontaktet Woodrow Wilson i USA for å forhandle frem en fordelaktig våpenhvile for Tyskland. De vestallierte krevde full våpenhvile og keiser Wilhelms abdikasjon fra tronen:

---

¹⁴⁹ Abrahamsen, Dyrvik, Nilsen and Aase, 2013

¹⁵⁰ Ibid.

¹⁵¹ Ibid.

«Vilhelm 2. gikk av, og Tyskland fikk en ny regjering (...). Det var den første parlamentariske regjeringen landet noen gang hadde hatt».¹⁵²

Ved å plassere ansvaret for fredsavtalen hos Luddendorf tidlig, blir det lettere å diskutere dolkestøtkonspirasjonen som en konspirasjon som forledet velgere. Dette er parallell til dagens diskusjon vedrørende falske nyheter og løgner som Zibblatt og Levitsky¹⁵³ mener er viktig for å forstå trusselen mot demokratiet også i dag. Demokratiet trenger tillit og troverdighet for å fungere skikkelig. Løgner og konspirasjoner fremsatt av sentrale politikere eller andre aktører med innflytelse er elementer som svekker tilliten og sprer usikkerhet

I et eget underkapittel om freden i Versailles beskrives signeringen av avtalen: «den nye demokratiske regjeringen i Tyskland undertegnet *diktatfreden* i protest».¹⁵⁴ Så beskrives utfallet av avtalen; Tysklands tap av territorier, kolonier og krigsskadeerstatningen. Det beskrives at Tyskland ble krenket og ydmyket av Versailles-traktaten. Vi møter Versailles-traktaten igjen i kapitlet *En verden i ubalanse*.¹⁵⁵ Under overskriften *Krigsskyld og krigsskadeerstatninger* drøftes avtalen mer inngående. Det pekes på at avtalen skapte bitterhet:

«Det smertet at Tyskland måtte erklære at landet hadde skylden for krigen. Krigsskyldsparagrafen ble satt inn i fredstraktaten for å grunnge erstatningskravene mot Tyskland. Paragrafen var ment som en juridisk begrunnelse, ikke som en moralsk dom, men få tyskere oppfattet denne forskjellen. Det skulle vise seg at fredsforhandlerne hadde servert Hitler enda et propagandanummer, nemlig løgner om krigsskylden».¹⁵⁶

Boka synes å hevde at det er de vest-allierte som dikterer at det skal opprettes demokrati i Tyskland etter keiserens abdikasjon, mens Hett¹⁵⁷ peker på at det er aktører i Tyskland selv som skjønner at demokrati er *folkeviljen* og nødvendighet for å demme opp for revolusjon. Ved at forfatterne fremstiller demokrati som de vestalliertes krav, uten noen referanser til prosessen innad i Tyskland, kan det virke som om demokratiet ikke er i tyskerens interesse, men noe som blir presset på dem utenfra. I det første underkapittelet *Det tyske problemet*¹⁵⁸ gjentar forfatterne påstanden om at keiserdømmet måtte gå og at demokratiet ble opprettet fordi vestmaktene

---

¹⁵² Ibid.

¹⁵³ Levitsky and Zibblatt 2018

¹⁵⁴ Abrahamsen, Dyrvik, Nilsen and Aase 2013, s. 190

¹⁵⁵ Ibid.

¹⁵⁶ Ibid.

¹⁵⁷ Hett 2018

¹⁵⁸ Abrahamsen, Dyrvik, Nilsen and Aase 2013, s. 222

forlangte det. De drøfter også hvordan denne *diktatfreden* ble en belastning for den demokratiske regjeringen, og igjen nevnes det at dette ble ett av Hitlers viktigste propagandanummer. Dette utsagnet om at Tyskerne ble påtvunget demokratiet, kan bidra til å tegne et bilde av Tyskland som naturlig udemokratisk, noe som igjen kan bidra til å unnskyldte fremveksten av de anti-demokratiske kreftene og den totale kollapsen av demokratiet til fordel for det barbariet som fulgte. Det bidrar ikke til å vise et klart og tydelig bilde av «demokratiets forutsetninger» som Kvande og Naastad¹⁵⁹ mener er viktig for å skape en god demokratiundervisning i faget. Når Versailles-traktaten legges fram presenteres det først¹⁶⁰ at avtalen ydmyket og krenket tyskerne. Å bruke ordene om «ydmyket og krenket» om en så stor masse som det tyske folk er nettopp en slik psykologisering som Orlow¹⁶¹ trekker fram som en lite fruktbar årsaksforklaring på demokratiets kollaps.

Innledningsteksten til kapittelet om mellomkrigstiden skaper et bilde av motsetningene mellom Wilsons idealisme på den ene siden, og den virkelige verden som et ustabilt sted på den andre siden. Det er klart deterministisk at man så tidlig presenterer første verdenskrig som årsaken til andre verdenskrig. Det åpnes på denne måten ikke opp for alternative utfall eller aktører som tar valg. Historiens gang skjer fordi den må skje. Dette bryter med det Kvande og Naastad¹⁶² sier om behovet for å unngå deterministiske fortellinger Hvordan er det mulig for elevene å anvende den kunnskapen de blir tilbudt til å agere som ansvarlige demokratiske borgere i sin egen samtid? Etter min oppfatning er det bra at forfatterne formulerer et spørsmål i det som står som en påstand; «hva var det som gikk galt».¹⁶³ At det formuleres spørsmål tidlig i kapitelet kan være med på å åpne opp for drøftinger og alternativer. Den generelle gjennomgangen av demokratiens dårlige kår avsluttes med et avsnitt om hvem som truet demokratiet: «Demokratiet ble utfordret av to historisk nye bevegelser, kommunismen og fascismen».¹⁶⁴ De skriver at trusselen i hovedsak kom fra den politiske høyresiden, etter en revolusjonær fase rett etter krigen. «De som veltet demokratiene, var engstelige for en kommunistisk revolusjon og skremt av det som hadde skjedd i Russland»,¹⁶⁵ kreftene som veltet demokratiene var autoritære

---

¹⁵⁹ Kvande and Naastad 2013

¹⁶⁰ Abrahamsen, Dyrvik, Nilsen and Aase 2013, s. 195

¹⁶¹ Orlow 1984

¹⁶² Kvande and Naastad 2013

¹⁶³ Abrahamsen, Dyrvik, Nilsen and Aase 2013, s. 224

¹⁶⁴ Ibid.

¹⁶⁵ Ibid.

og fiendtlige til demokratiet og «alle helte i retning av en slags nasjonalisme, noen fordi de hadde tapt kriger og mistet landområder».¹⁶⁶

Midt i kapittelet om mellomkrigstiden blir perioden oppsummert i en europeisk kontekst. I denne oppsummeringa påstås det at mellomkrigstiden ble en tid for diktatur og autoritære regimer, noe som gir et inntrykk av at det ikke fantes noe vesentlig demokratisk utvikling i denne perioden. Jeg mener dette er en formulering som kan oppfattes passiviserende ovenfor elevene og som kan beskrive demokratiet som noe man har eller ikke har. Det fremstiller historien uten nyanser, og er med på så skape et bilde av historien som forutbestemt. I samme avsnitt møter vi også påstanden om at de fleste demokratiene var sårbare og måtte gi tapt for autoritære krefter. Boka tilbyr ingen forklaring eller utdypning utover at «mange av dem var født av krig». Etter min oppfatning er ikke det tilstrekkelig som årsaksforklaring. Det er en psykologisering som Orlow¹⁶⁷ er inne på i sin gjennomgang. Både Hagtvvet, Jakobsen og Orlow¹⁶⁸ mener Weimarrepublikken kunne ha vært reddet helt fram til 1932. Årsakene til at demokratiet kollapset ligger ikke bare i Versailles-freden, men vel så viktig; hos ulike samfunnsaktører med mer eller mindre makt i det politiske systemet i Weimarrepublikken. Hvis vi legger Hett og Jakobsen¹⁶⁹ sine beskrivelser av Weimarrepublikken i årene fram mot 1933 til grunn, er det heller ikke riktig å la påstanden om at «mellomkrigstida ble en tid for diktatur og autoritære regimer» stå alene uten nyansering.

I den generelle gjennomgangen av demokratiets dårlige kår prøver forfatterne å forklare hvem som truet demokratiet, men det sies ikke noe om hvordan det skjedde. Demokratiets oppløsning blir forklart med en knapp vending: *veltet*. I følge det Kvande og Naastad¹⁷⁰ skriver om god formidling kan det muligens være fornuftig å inkludere en beskrivelse av hvordan og hvorfor demokratiene *veltet*. Å bruke ordet velte kan gi assosiasjoner til at det er en enkel operasjon for noen som ønsker å kvitte seg med demokratiet. Å beskrive dette som en mer gradvis prosess ville gitt et bedre bilde. Med en mindre bastant påstand kan man også vekke elvenes nysgjerrighet i større grad, som for eksempel ved å stille spørsmål av typen; *hvordan foregikk en slik avdemokratisering, og er en slik avdemokratisering mulig i dag?*

---

¹⁶⁶ Ibid.

¹⁶⁷ Orlow 1984

¹⁶⁸ Hagtvvet 2016, Jakobsen 2017, Orlow 1984

¹⁶⁹ Hett 2018, Jakobsen 2017

¹⁷⁰ Kvande and Naastad 2013

Det påstås det at drivkreftene bak de høyreorienterte antidemokratiske grupperingene var drevet av revisjonisme, frykten for kommunismen: «noen var bitre på andre stater, andre fordi de hadde tapt kriger og mistet landområder».¹⁷¹ Her legges igjen vekt på psykologiserende årsaksforklaringer, det er nasjonale stemninger som driver utviklingen. Kompliserte årsakssammenhenger og sammensatte grupperinger blir redusert til en masse det er vanskelig å identifisere og kjenne seg igjen i. Slike fremstillinger kan fungere som litterære grep, men vil mest sannsynlig fungere dårlig hvis man ønsker at teksten skal bidra til kunnskap *om og for* demokrati.

På side 228 omtales de økonomiske konsekvensene av krigen. Teksten trekker fram at det gikk relativt raskt for de europeiske statene å komme seg på beina igjen etter første verdenskrig, men til tross for en rask økonomisk rehabilitering var «Europa svekket».¹⁷² Med svekket antar jeg at det menes Europas posisjon i den globaliserte verdensøkonomien. Deretter følger en lang og grundig gjennomgang av den globale handelen og inflasjonen som spredte seg: «I Tyskland gikk det enda verre - der var prisene *1 milliard ganger* høyere i 1924 enn før krigen. Banker gikk konkurs, og inflasjonen spiste opp fast lønn, sparepenger og pensjon for folk».¹⁷³

Jeg oppfatter de økonomiske årsaksforklaringene på krisene i mellomkrigstiden som omfattende og grundige. Forfatterne bruker seks sider på den globale økonomiske krisen, inkludert en grundig gjennomgang av ulike mekanismer i en global økonomi og hvordan politikerne selv var med på å forsterke krisen. Krisen blir ikke en vag kraft som treffer og ødelegger samfunn, men oppstår og forsterkes gjennom politiske aktørers handlinger. Det blir også forklart hvordan den britiske økonomen Keynes lanserte alternativer til å stramme inn livreima og holde statsbudsjettene i balanse. Forfatterne viser også hvordan Keynes ikke fikk gjennomslag for sitt syn, men at blant annet president Roosevelt i USA plukket opp signalene. I samme avsnitt blir det nevnt hvordan Hitler brukte investeringer fra staten til å øke etterspørselen. Både rustningsindustri og bygging av veier og jernbane blir nevnt som eksempler på dette. Selv om det står *i Hitlers Tyskland* kan det gi assosiasjon til at dette var Hitlers politikk gjennom hele mellomkrigstiden og således bidra til å gi et feilaktig bilde av Adolf Hitler som en framsynt Keynesianer.

---

¹⁷¹ Abrahamsen, Dyrvik, Nilsen and Aase 2013, s. 224

¹⁷² Ibid.

¹⁷³ Ibid.

Kapittel 15, *Fascismen og Nazismen*¹⁷⁴, starter med en introduksjonstekst og et fullsides bilde av en propagandaplakat av Hitler. Øverst på siden står det to læringsmål under overskriften *eleven skal kunne*, det er to punkt som følger kapitelet:

1. «Vurdere ulike ideologiers betydning for mennesker, politiske bevegelser og statsutvikling på 1900 tallet
2. Gjøre rede for bakgrunnen for de to verdenskrigene og drøfte virkninger disse fikk for Norden og det internasjonale samfunn».¹⁷⁵

I introduksjonsteksten introduseres først Italia som fikk Mussolini som fører:

«I Tyskland kom Adolf Hitler til makten i 1933, etter at nazistene hadde vunnet store valgseiere. Hvorfor sluttet så mange italienere og tyskere opp om partier som ville innføre diktatur? (...) I et av Europas kulturelt og økonomisk mest avanserte land planla han verdenskrig og masse mord. Hvordan kom denne mannen til makten?».¹⁷⁶

Introduksjonssiden fungerer som et anslag som gir et overblikk. At det første som møter oss er Adolf Hitler over en helside sier noe om hvem som er den viktige personen i fortellingen. Teksten som introduserer kapitelet har gode spørsmål som åpner opp for undring og debatt «Hvorfor sluttet så mange italienere og tyskere opp om partier som ville innføre diktatur?»¹⁷⁷ og «Hvordan kom denne mannen til makten?».¹⁷⁸

Etter spørsmålene følger noen påstander om hva som skjedde når NSDAP kom til makten. Den første påstanden er «I Tyskland kom Adolf Hitler til makten i 1933, etter at nazistene hadde vunnet store valgseiere».¹⁷⁹ Denne påstanden er problematisk fordi Hitler står alene som en protagonist som driver historien fremover. Hvis man i tillegg ser på bildebruken på introduksjonssiden sedimenterer det seg et bilde av Adolf Hitler som den eneste aktøren. Fordi Hitler er en kjent skikkelse for de fleste kan det kanskje virke engasjerende på eleven, men det gir også et inntrykk av at Hitler agerer alene med kun den vage betegnelsen *tyskere* som motpart. Det blir riktignok tilføyd: «etter at nazistene hadde vunnet store valgseiere». At NSDAP vant noen store valgseiere er et faktum men flertallet var aldri stort nok til å oppnå et flertall i Riksdagen. Dermed er det ikke valgseirene alene som ga makten. Fra mitt ståsted er dette en type forenkling som kan bidra til å mystifisere maktovertakelsen. Det blir mer krevende

---

¹⁷⁴ Ibid.

¹⁷⁵ Ibid.

¹⁷⁶ Ibid.

¹⁷⁷ Ibid.

¹⁷⁸ Ibid.

¹⁷⁹ Ibid.

for elevene å ta denne historiske erfaringen inn i sin egen tid. Ingen politiske aktører i dag kan måle seg med den Hitler som blir presentert her.

I henhold til Levitsky og Ziblatt og Hagtvet¹⁸⁰ sin gjennomgang er det ikke slik demokratier dør, hverken i dag eller i Weimarrepublikken. Det skjer sakte og med små steg, helt til makten er grepet. Tabellen som avslutter introduksjonssiden er også med på å forenkle historien. I tabellen finnes ingen andre aktører enn Hitler, NSDAP og riksdagen. Det er som om Hitler og NSDAP opererer i et vakuum hvor det bare er å forsyne seg av makten – riktignok godt hjulpet av en økonomisk krise. Med det vi vet om demokratier som dør, er dette i beste fall å miste en god mulighet til å bruke historien til å lære noe om tidligere samfunn. I verste fall er det en forenklet faghistorisk feilaktig formidling. Nå er dette riktignok bare en introduksjonstekst, som nødvendigvis må forenkle, men det finnes andre enklere formuleringer som kunne ha åpnet opp for mer undring, og en mer riktig formidling av de faktiske omstendighetene.

Det er likevel på sin plass å nevne at spennet som etableres mellom NSDAP sitt «frastøtende og rasehatene diktatur» og Weimarrepublikken som «et av Europas kulturelt og økonomisk mest avanserte land»¹⁸¹ er godt og i tråd med den fortellingen Hett¹⁸² og Jakobsen¹⁸³ bruker i sin gjennomgang av Weimarrepublikkens død. Det er ikke selvsagt at det skulle ende med Hitler i Tyskland. Og hvis det ikke er selvsagt der, kan det ikke da skje hvor som helst? Det er kanskje tvilsomt om elevene plukker opp denne hentydningen uten hjelp og støtte fra boka og læreren.

På starten i kapittel 15 er det et kart over Europa som viser når de ulike landene avskaffet demokratiet. Kartet viser med ulike farger hvilke land som karakteriseres som fasciststater, kommuniststater, autoritære kongedømmer og militærdiktaturer. I margen blir kartet forklart: «I mellomkrigsårene ble en rekke land diktaturer eller fikk en form for autoritært styresett. Det skyldtes vanskelige økonomiske tider, men også at mange av disse landene ikke hadde noen demokratisk tradisjon».¹⁸⁴ Første ledd i påstanden om at flere land i mellomkrigstiden ble diktaturer, eller styrt av autoritære krefter synes rimelig, men andre ledd, «det skyldtes vanskelige økonomiske tider, men også at mange av disse landene ikke hadde noen demokratisk

---

¹⁸⁰ Hagtvet 2016, Levitsky and Ziblatt 2018

¹⁸¹ Abrahamsen, Dyrvik, Nilsen and Aase 2013

¹⁸² Hett 2018

¹⁸³ Jakobsen 2017

¹⁸⁴ Abrahamsen, Dyrvik, Nilsen and Aase 2013, s. 236

tradisjon»¹⁸⁵, er utfordrende fordi den er bastant. Bruken av uttrykket *det skyldtes* gir verken rom for tvil eller usikkerhet. Komplekse årsakssammenhenger blir forenklet ned til at landene manglet demokratisk tradisjon og er inne i en utfordrende økonomisk situasjon. Påstanden om en manglende demokratisk tradisjon er tvilsom som årsaksforklaring.

Teksten legger vekt på hvordan fascismen og nazismen var nye strømninger. Boka legger vekt på hvordan begge strømmingene «gikk imot helt sentrale deler av den europeiske demokratiske og politiske kulturen(...)».¹⁸⁶ De refererer også til propagandaminister Goebbels som ville «(...) utradere året 1798 i europeisk historie. Det han siktet til var (...) menneskerettighetene og demokratiet».¹⁸⁷ Boken beskriver at både nazismen og fascismen var sterkt nasjonalistiske, og at de tyske nazistene ønsket å gjenreise sin nasjons ære etter tapet i første verdenskrig. Videre drøftes førerprinsippet og underkastelsen ovenfor staten og føreren, men også at «de så på vold og terror som akseptable og hensiktsmessige politiske midler».¹⁸⁸

Nazistene og fascistenes modus operandi beskrives, med uniformer, ritualer og marsjering. «De appellerte kraftig til unge mennesker og framstilte seg som ungdommens oppgjør med den voksne generasjonen, som hadde spilt politisk fallitt og sviktet nasjonen». Videre heter det «disse to bevegelsene hadde framgang i tider med nød og stor arbeidsledighet. De lovet å ordne opp der andre sviktet, og på et vis holdt de dette løftet. I Tyskland fikk Hitler bukt med arbeidsledigheten».¹⁸⁹

Hvis jeg tar utgangspunkt i at påstanden om manglende demokratisk tradisjon også gjelder Weimarrepublikken, står påstanden om manglende demokratisk tradisjon i motsetning til hva Jakobsen, Hett og Hagtvat¹⁹⁰ skriver om i sine tekster. Det blir heller ikke noe sted godt nok forklart hvilke mangler i demokratisk tradisjon det her er snakk om. Det er vanskelig å se hva eleven kan lære om demokratiets forutsetninger og vilkår med en slik påstand. I følge tekstene til Jakobsen, Hett og Hagtvat er påstanden heller ikke faghistorisk riktig når det gjelder Weimarrepublikken. Det er vanskelig å bevise eller motbevise at Tyskland skulle ha noen svakere demokratiske tradisjoner enn andre land i sin samtid. At det fullverdige demokratiet

---

¹⁸⁵ Ibid.

¹⁸⁶ Ibid.

¹⁸⁷ Ibid.

¹⁸⁸ Ibid.

¹⁸⁹ Ibid.

¹⁹⁰ Jakobsen 2017, Hett 2018, Hagtvat 2016

var ungt som styreform gjaldt også for flere andre land, som ikke endte opp som diktaturer. Forfatterne motsier dessuten seg selv. På introduksjonsiden til kapittelet blir det hevdet at Tyskland var et av Europas kulturelt og økonomisk mest avanserte land. Her er det vanskelig å sette likhetstegn mellom begrepet «kulturelt og økonomisk» og demokratisk. Men forfatterne skriver på neste side¹⁹¹ at fascistene og nazistene gikk imot «helt sentrale deler av den europeiske demokratiske og politiske kulturen». Dette kan være nok et eksempel på at en kort tekst som skal oppsummere et stort felt, kan stå i veien for god innsikt i demokratiets kår og utvikling.

I sin sammenligning av fascismen og nazismen trekker forfatterne fram at begge bevegelsene brukte og legitimerte bruk av vold for å oppnå sine mål. For NSDAP i Tyskland er dette i alle fall delvis riktig i følge Hett¹⁹², men NSDAP drev etter ølkjellerkuppet en vanskelig balansegang mellom å tekkes middelklassen ved å fremstå siviliserte på den ene siden og opptre voldelig på den andre siden. Påstanden er ikke uriktig i seg selv, men hvis forfatterne ønsker å svare på spørsmålet de stiller innledningsvis, hvordan så mange kunne slutte opp om noen som ville innføre diktatur er det en essensiell del av det svaret å skjønne hvordan NSDAP var avhengig av å mestre dobbeltkommunikasjonen rundt voldsbruk for å få innpass hos flere velgergrupper.

Denne delen av teksten er relativt deterministisk i sin formidling. Vi vet at Tyskland etter 1933 endte opp som et ekstremt voldelig og undertrykkende samfunn. Men det er ikke Hitler i 1945 som får 37% av stemmene i riksdagsvalget i 1933. Nøkkelen til å svare på det spørsmålet om hvordan dette kunne skje ligger kanskje i å prøve å fremstille NSDAP og Hitler nøyaktig slik han framsto for ulike tyske velgere i 1933, og ikke inkludere alt som skjedde etterpå i forklaringen. Da kan man ende opp med en utrolig skikkelse, som vi vanskelig kan forestille oss dukke opp igjen i dag.

I en tekst som ellers handler om likhet og ulikhet mellom fascismen og nazismen, og hvem den appellerte til, presenterer forfatterne en påstand om hva NSDAP fikk til. De skriver at i tider med nød og elendighet gjorde de stor framgang; «og på et vis holdt de løftet. I Tyskland fikk Hitler bukt med arbeidsledigheten».¹⁹³ Fordi denne påstanden mangler tidsangivelse kan det

---

¹⁹¹ Abrahamsen, Dyrvik, Nilsen and Aase 2013, s. 238

¹⁹² Hett 2018

¹⁹³ Abrahamsen, Dyrvik, Nilsen and Aase 2013, s. 238

høres ut som om han blir valgt på dette, at han innfrir løfter som resulterer i at han går seirende ut av senere valg. Det kan oppleves rotete og kan gi feil assosiasjoner. Dette er igjen et eksempel bruken av Hitler som person, som også Syse¹⁹⁴er inne på i sin kritikk av lærebøkene.

Etter en inngående beskrivelse av Mussolini og fascistene i Italia beskriver neste underkapittel «Nazismen i Tyskland».¹⁹⁵ Underkapittelet innledes med en biografi over Hitler som avsluttes med følgende avsnitt:

«Hvordan kunne tyskerne gradvis la seg overbevise om at de hadde funnet en ny messias i Adolf Hitler? Ølstuekuppet kan kanskje virke som en ubetydelig episode. Men Münchenperioden er viktig når vi skal forstå hvordan en så ubetydelig person som Hitler kunne forvandle seg selv til en potensiell verdenshersker og bli opphavsmannen til en krig som la en halv verden i ruiner».¹⁹⁶

Forfatterne skriver: «en mann med et magert kunsttalent utviklet seg bevisst til en skuespiller og retoriker som 1900-tallet aldri så maken til. Hitler utviklet både agitasjonen og budskapet sitt så å si i takt med den responsen han fikk hos tilhørerne».¹⁹⁷

Hitler tar makten er neste underkapittel. Dette underkapittelet begynner med Hitler sin fengselsstraff etter kuppforsøket i 1923 og Hitlers vei til makten fra fengselscellen til det første rikspartimøtet med 5000 paraderende nazister i Weimar i 1926 beskrives. De skriver også at oppslutningen til Hitler og partiet han var lav i mange år. «i 1928 hadde NSDAP mindre enn 3 % av stemmene ved riksdagsvalget. Men fem år senere, i 1933, var Hitler blitt rikskansler. Hitler steg mot stjernene, og veien lå åpen for diktaturet».¹⁹⁸

Jeg synes språkbruken i teksten om nazismen i Tyskland er problematisk. Dersom det hadde det vært knyttet til en samtidig kilde, et utsagn eller en bestemt forestilling, så kunne det kanskje fungert, men i dette tilfellet er det boka som påstår at det tyske folk tror Hitler er en ny messias. Orlow viser til velgerundersøkelser i Hamburg som forteller en mye mer nyansert historie om hvordan NSDAP sine velgere så på Hitler. Å omtale han som en Messias er å slippe NSDAP sin propaganda om Hitler inn i teksten, ukommentert. Det blir ikke noe bedre av at de bruker det vage begrepet *tyskerne*. På denne måten kan leseren få inntrykk av at hele det tyske folk

---

¹⁹⁴ Syse 2016

¹⁹⁵ Abrahamsen, Dyrvik, Nilsen and Aase 2013, s. 240

¹⁹⁶ Ibid.

¹⁹⁷ Ibid.

¹⁹⁸ Ibid.

hadde denne forestillingen om Hitler som en messias, og at dette var en måte å omtale og tenke på NSDAP på blant et flertall av tyskere, en påstand jeg tviler på at boka har belegg for.

Videre når de skal beskrive Hitlers vei til makten påstås det at han blir «opphavsmann til en krig som la en halv verden i ruiner».¹⁹⁹ Dette er et dramatisk språk, som sikkert er ment for å engasjere leseren, men det blir en uheldig forenkling og dramatisering som etterlater et inntrykk av at Hitler skapte en verdenskrig og holocaust egenhånd. Slike mennesker finnes ikke, hverken da eller nå, og det vil være utfordrende å gjenkjenne en slik person med den typen makt i sin egen samtid. For å bekrefte inntrykket av Hitler som en spesiell person skriver de «en mann med magert kunstnertalent utviklet seg bevisst til en skuespiller og retoriker som 1900-tallet aldri så maken til».²⁰⁰ Leseren kan tolke dette som om at det er Hitlers unike ferdigheter som gjør det hele mulig. Fordi Hitler er en så sjeldent god skuespiller (!) og retoriker blir han valgt av det tyske folk. Nå handler dette kapitlet om Adolf Hitler, men det blir ikke presentert noen andre årsaksforklaringer i teksten, så enn så lenge blir disse utsagnene stående som årsaksforklaringer og årsakssammenhenger på andre verdenskrig og NSDAP sin oppslutning.

Det er bra at boka ved presentasjon av tall fra valg viser at nazistene forble upopulære så lenge. Det tegner, slik jeg ser det, et riktig bilde av prosessen. Også i avsnittet om oppslutning kommer det floskler: «Hitler steg mot stjernene og veien lå åpen for diktaturet». Nok en gang er det sikkert ment som fortellertekniske grep som skal gjøre teksten levende, men leseren kan få inntrykk av at Hitler ikke møter noe motstand på sin vei mot kanslerembetet. Og hvilke stjerner er det egentlig forfatterne mener Hitler stiger mot? Og lå veien virkelig åpen for diktaturet? Hagtvet²⁰¹ sier i sin gjennomgang at det er tilfeldigheter og dårlig politisk håndverk som muliggjør Hitler som kansler i det hele tatt. Det er mulig å tolke påstanden som om veien lå åpen for diktaturet *etter* at han var blitt valgt til kansler, men det er heller ikke en riktig påstand.

Teksten mangler andre aktører i fortellingen som kan skape troverdighet. Hvor er for eksempel de som ikke stemte på Hitler sin stemme? Disse var i klart flertall helt fram til 1932. Hitler blir kansler for en mindretallsregjering, ikke ved et valgskred som gir flertall. Det er også uheldig at kapitlet har fått tittelen «Hitler tar makten»²⁰² (min utheving). Selv om påstanden er riktig

---

¹⁹⁹ Ibid.

²⁰⁰ Ibid.

²⁰¹ Hagtvet 2016

²⁰² Abrahamsen, Dyrvik, Nilsen and Aase 2013, s. 241

i siste instans, blir det vanskelig for eleven å skille den uklanderlige demokratiske prosessen som gav NSDAP makt og kuppet etter riksdagsbrannen hvor Hitler tok makt. En slik bruk av *tar* i en overskrift er ikke direkte feil, men en forenkling som reduserer og av-kompliserer stoffet på en slik måte at eleven kan sitte igjen med et feilaktig bilde av hva som faktisk hendte.

Etter å ha snakket om Hitlers vei til stjernene kommer årsaksforklaringen på hvordan dette var mulig. Her skriver forfatterne at det var «på et vis det utarmede Tysklands håp om gjenerobring av tidligere makt og herlighet»²⁰³ som gjorde det hele mulig. En underlig setning av to grunner. For det første at det ikke blir forklart hvilken makt Tyskland egentlig hadde før, og for det andre er bruken av ordet *herlighet*. Hvis det er et forsøk på å kopiere retorikken som ble brukt om fredsoppgjøret så tror jeg elevene hadde tjent på å få det forklart, at dette var samtidig retorikk, og ikke faktiske årsaker. En myriade av partier, organisasjoner og strømninger som utgjorde det politiske Tyskland blir redusert til den vage generaliseringen *tyskere*. Det fleste tyskere stemte på partier som ønsket å oppnå helt andre mål en å gjenopprette Tysklands herlighet, for eksempel kommunistene som ved valget i 1932 fikk 16,8 % av stemmene.

De ulike økonomiske og politiske krisene omtales også i denne boka. Det er fint at de betegner det som først en økonomisk krise, så en politisk krise som boka prøver å forklare for leseren. Forfatterne trekker fram den liberale valgordningen og de mange regjeringsskiftene som bakgrunn for bruken av begrepet politisk krise. Demokratiet i Weimarrepublikken blir ikke drøftet, men vi får vite at det har blitt «stabet på beina»²⁰⁴ etter første verdenskrig. Det kan høres ut som om demokratiet har eksistert før, og det høres heller ikke ut for meg som om det er et ordentlig demokrati. Noe som er stabet på beina står ikke veldig stabilt. Men fra Hagtvet, Hett og Jakobsen²⁰⁵ får vite at demokratiet i Weimarrepublikken både var nytt, moderne, fungerende og ikke fungerende. Hagtvet skriver at Weimarrepublikken gjennomgikk alle demokratiets faser i årene mellom 1918 og 1933. Å vise til at demokratiet var ustabil som en årsaksforklaring i seg selv blir ikke slik jeg ser det helt riktig. Det er i beste fall en påstand som hadde fortjent en forklaring på hva som ligger i begrepet ustabil.

---

²⁰³ Ibid.

²⁰⁴ Ibid.

²⁰⁵ Hagtvet 2016, Jakobsen 2017, Hett 2018

Videre skriver forfatterne at de politiske lederne ikke klarte å «formulere et program mot krisen».²⁰⁶ Hvis man holder denne påstanden opp mot både Hagtvet og Orlow²⁰⁷ sin påstand om Kansler Brüning sitt bevisste forsøk på å gjøre krisen verre for å sikre oppslutning om høyresiden, er det ikke riktig å hevde at de ikke klarte å formulere et program. De formulerte et program, men det programmet var rimelig hensynsløst i den forstand at det bevist førte politikk som forverret den økonomiske krisen for å tiltrekke seg velgere i desperasjon. Hagtvet er inne på at Brüning i 1932 var i gang med motkonjunkturpolitikk, det hadde også fortjent en linje eller to for å skape et riktig bilde. Nok en gang fremstår *de andre* politikerne som viljeløse og handlingslammede, mens Hitler fremstår som handlingsdyktig og beslutsom. Krisebegrepet kan nærmest oppfattes som en adopsjon av NSDAP og andre radikale fløypartier sin egen propaganda/retorikk om nettopp *de andre* demokratisk ansvarlige politikerne nærmere sentrum. Det blir også forklart at fløypartiene, spesielt kommunistene og NSDAP vokste i perioden frem mot 1933. Det blir ikke viet noe plass til å forklare hvorfor kommunistene vokste, bortsett fra at det blir konstatert at nøden og volden økte i samfunnet. Boken forklarer så hvordan det var mulig for Hitler å bli rikskansler:

«Det var på et vis det utarmede Tysklands håp om gjenerobring av tidligere makt og herlighet som gjorde denne utviklingen mulig. Det som brakte Hitler og NSDAP fram i dagen, var den økonomiske krisen som slo innover Tyskland i 1930. Den økonomiske krisen utviklet seg til en politisk krise. Det tyske demokratiet som var stablet på beina etter første verdenskrig, var sårbart. Det hadde hele tida vært truet både fra venstre og fra høyre».²⁰⁸

Så drøfter de valgordningen. De beskriver en situasjon hvor det myldrer av småpartier og hvordan småpartiene ikke hadde noe politisk ansvar, men fikk gradvis mer støtte fordi regjeringspartiene ikke leverte det de lovet. «Regjeringer kom og gikk. Under krisen klarte ikke lederne av republikken å formulere et program mot krisen (...) krisestemningen fikk folk til å rope etter radikale løsninger»²⁰⁹. NSDAP ble største parti i 1933, med over en tredjedel av stemmene skriver de videre: «ute i samfunnet vokste den økonomiske nøden og den politiske volden (...) Mange som fryktet kommunistene, så på Hitler som en motvekt. Tilliten til at demokratiet ville kunne løse problemene, eksisterte ikke lenger»²¹⁰. Avslutningsvis forklarer forfatterne hvordan Hindenburg med støtte fra næringsliv og byråkrati gir Hitler

---

²⁰⁶ Abrahamsen, Dyrvik, Nilsen and Aase 2013, s. 243

²⁰⁷ Hagtvet 2016, Orlow 1984

²⁰⁸ Abrahamsen, Dyrvik, Nilsen and Aase 2013, s. 243

²⁰⁹ Ibid.

²¹⁰ Ibid.

kanslerposisjonen i en koalisjonsregjering, «Hitler kom med andre ord til makten på lovlig vis (...). Et diktatur og en diktator var skapt».²¹¹

Forfatterne forklarer greit hvordan Hitler ikke tar makten, men blir gitt makten av Hindenburg etter press fra industrien og byråkratiet. De er også tydelige når de skriver at Hitler *kom* til makten på lovlig vis. Det virker også balanserende når de på neste side skriver at Hitler og NSDAP aldri fikk flertall ved noe valg. Litt mindre presist blir det når de skriver «Likevel var oppslutningen enorm om en mann og et parti som skulle komme til å utløse en av de største katastrofene i menneskehetens historie».²¹² Denne setningen er et godt eksempel på hvordan forfatterne tar utgangspunkt i slutten for å fortelle historien. Setningen insinuerer at det tyske folket gitt til valgurnene og med viten og vilje stemte fram denne mannen som noen år etterpå skulle være ansvarlig for andre verdenskrig og holocaust. Riktignok var det mange tegn i tiden, og mye som burde alarmere ved Hitler og NSDAP, men få kunne i 1932 se for seg hvilken utvikling dette kom til å ta i de neste åtte årene. Det er for meg vanskelig å se for seg en overføringsverdi til dagens samfunn for elvene som leser dette.

Det siste forfatterne legger fram er noen oppsummerende påstander og et spørsmål *til diskusjon*. I påstand to, som tar for seg Mussolini, er det bra at boka viser til at Mussolini *tar* makt, mens Hitler *kom* til makten. Denne bruken av *kom* åpner opp for en mer kompleks prosess, med flere aktører enn bruken av begrepet *tar*. I neste påstand bruker de begrepet *betydde mye* om sammenhengen mellom den økonomiske krisen og framveksten av nazismen og Hitler. Hvis man må utrope en hovedårsak i bullet-points så er nok det en riktig påstand. Selv om det beviselig har vært økonomiske kriser både før og etter dette som ikke har gitt like ekstreme utfall, men en lærebok er så klart nødt til å konkretisere og forenkle for elevene. Neste punkt tar for seg fredsavtalen som «skapte en følelse av nasjonal ydmykelse som nazismen kunne spille på».²¹³ Denne påstanden er en grov psykologisering av et helt folk, og den står helt uten belegg. Hvis man skal kunne si noe om hva det tyske folk mente om fredsavtalen hadde det vært fint å ha med noen utdypende setninger som kunne vise at det var tilfellet at det ble skapt en nasjonal ydmykelse. Noen spørreundersøkelser eller andre data som beviser dette finnes ikke i følge Graf.²¹⁴ Vi må anta at i alle fall kommunistene, med sin internasjonale solidaritet, var

---

²¹¹ Ibid.

²¹² Ibid.

²¹³ Ibid.

²¹⁴ Graf 2010

uenig. Påstanden adopterer på en måte retorikken til NSDAP og andre radikale høyrepartier. Nazistene spilte på dette i sin retorikk, men det virker ikke til å være noe avgjørende faktor for å få de valgt i følge forskningen Orlow²¹⁵ referer til.

Nest siste påstand forteller oss at det er Adolf Hitlers «store evner som agitator og til å oppnå kontakt med tilhørere er en del av årsaken til at nazistene overtok makten i Tyskland».²¹⁶ Denne påstanden faller på sin egen urimelighet. I alle fall hvis man skal oppsummere kapittelet i syv punkter for elevene, så er kanskje ikke Hitlers personlige egenskaper som agitator en av de viktigste årsakene til at nazistene kom til makten. Hitler skapte entusiasme og oppslutning, men ikke ubegrenset og det var andre politikere som avga makt til Hitler, både direkte og indirekte. Vi kan anta at en del av stemmene til NSDAP var rene proteststemmer som med viten og vilje stemte på noe de betraktet som et dårlig alternativ. At disse velgerne ble forledet til å stemme gjennom vekkelsemøter og Hitlers retorikk, er å redusere tyske velgeres evne til det ugjenkjennelige. Siste påstand er at antinazistiske partier var splittet og hadde vanskelig for å samarbeide. Denne påstanden kommer ikke i følge med noen utdypning i teksten. Og hva som var årsaken til det vanskelige samarbeidet, eller hva de skulle samarbeide om blir viet lite eller ingen plass i teksten dette punktet er ment å oppsummere.

Oppsummering

Det som blir tillagt mye vekt i teksten er Hitler og NSDAP, deres bakgrunn og vei til makten. Fortellingen fortelles fra deres perspektiv, og med andre verdenskrig og holocaust hele tiden i horisonten. Det legges mye vekt på Hitler sin appell og oppslutning, både som enkeltindivid, men også nazismen generelt. Den økonomiske krisen, men også Weimarrepublikkens svake demokrati, blir vektlagt som årsaker til NSDAP sin oppslutning.

Det er tidvis svært upresise beskrivelser og forklaringer som blir gitt. Enkelte sitater synes for meg som nærmest reproduksjon av samtidig propaganda og retorikk, uten at dette blir forklart og tydeliggjort fra forfatterens side. Det perspektivet på Weimarrepublikken som jeg legger til grunn ser man få eller ingen spor av her. Det er to punkter som svarer til den forskningen jeg har løftet fram. Det er når de eksplisitt sier at Hitler blir valgt demokratisk og i innledningen av

---

²¹⁵ Orlow 1984

²¹⁶ Abrahamsen, Dyrvik, Nilsen and Aase 2013, s. 245

kapittel 15, hvor de strekker opp et spenn mellom den kulturelt og økonomisk avanserte staten, og den totale kollapsen som NSDAP og Hitlers diktatur utviklet seg til å bli.

Det drøftes ingen alternative utfall i teksten. Det er lite som viser hvor tilfeldig kollapsen var, eller hva som skulle til for å forhindre kollapsen. Historien fortelles deterministisk. Det hele bygges opp med et klart endepunkt, og elevene får forklart ganske utfyllende om hvordan Hitler og NSDAP lyktes med dette. Det er enkelte spørsmål i teksten som åpner opp for undring, men de følges ikke opp av noen resonnement eller forklaringer. Det blir dermed opp til eleven selv å utforske alternative utfall. Krisebegrepet brukes relativt begrenset, men det blir lagt vekt på hvordan krisen var den kanskje viktigste årsaken til republikkens kollaps. Det tegnes ikke et bilde av Weimarrepublikken som et funksjonelt og progressivt demokrati, tvert i mot fremstilles Weimarrepublikken som et vaklende demokrati som blir *stablet på beina* etter krigen.

Det er lite drøfting rundt demokratiets forutsetninger i Weimarrepublikken. Selv om teksten stiller noen spørsmål er det lite drøfting generelt, og noe inngående drøfting eller forklaring av demokratiets kår blir ikke gjort. De skikkelsene som nevnes med navn er Adolf Hitler, Luddendorf og Hindenburg. Historiens andre aktører forbli ukjente og fremstår bare i vage kategorisering som *de demokratiske partiene, tyskerne, industriierne*. Ved en anledning blir Hitler sammenlignet med *Messias* og lengre ut i teksten er han også på vei mot stjernene.

Perspektiver²¹⁷

Presentasjon av læreboka

Perspektiver er et fellesverk for historie VG2 og VG3. Boka er delt i fire deler, i tillegg til smartbok og nettressurs. Del 1 av læreboka dekker fremgangsmåter i arbeidet med faget. Del 2 tar for seg historie fra de tidligste tider til moderne tid. Denne delen er delt opp i 21 kapitler. I starten på hvert kapittel er det et eget oppslag som vier ett tema eller fenomen litt ekstra oppmerksomhet. Del 3 av boka er kurs, som for eksempel *å presentere en historisk person*.²¹⁸ Del 4 er essays som er skrevet av kjente historikere eller historisk interesserte. I denne delen kan elevene finne *alternative omtaler av viktige tema*.²¹⁹ Boka er en klassisk lærebok utformet som et oppslagsverk. Boka er ordnet hovedsakelig kronologisk. Den er rik på bilder,

---

²¹⁷ Madsen, Killerud, Roaldset, Hansen and Sæther, 2016

²¹⁸ Ibid.

²¹⁹ Ibid.

faktabokser, tidslinjer og oppsummeringer. Boka har 16 forfattere og bidragsyttere, men det er ikke introdusert hvilke forfattere som har skrevet de ulike delene.

Analyse

Historien om Weimarrepublikken starter med fredsoppgjøret i Versailles. I siste del av kapittelet om første verdenskrig legges Versailles-traktaten frem²²⁰ for leseren. Boka går gjennom traktaten punkt for punkt. «Noe som ble opplevd som spesielt urettferdig, var at tyskerne måtte gå med på at de hadde tatt skylden for krigen» og «i årene etter krigen var alle i tysk politikk enige om at Versailles-traktaten var urettferdig».²²¹ Videre står det: «For det nyopprettede tyske demokratiet ble traktaten en alvorlig politisk belastning. urettferdighetene i Versailles-traktaten ble en av de viktigste sakene til Adolf Hitler og nazistene».²²²

Boka legger altså vekt på at det var en konsensus i tysk politikk etter første verdenskrig om at Versailles-traktaten var urettferdig. Dette er en grei avklaring, fordi det viser hvordan ikke bare NSDAP, men andre partier også opplevde avtalen som problematisk. At avtalen ble en alvorlig belastning for det nyopprettede demokratiet er også en avklaring som peker mot flere alvorlige belastninger, ikke bare en eller to. At de presiserer at det var en politisk belastning er med på å gi boka troverdighet som kilde. Altoppslukende årsaksforklaringer blir dermed tonet ned, til fordel for mer presise og komplekse årsaksforklaringer. Boka går dog ikke inn i noen forklaring på hvordan eller hvorfor avtalen endte opp som den gjorde. Hvis man ikke forklarer hvorfor avtalen endte opp som den gjorde, er det vanskelig å vise hvordan dolkestøtlegenden ikke bare er urimelig, men direkte løgnaktig i plassering av ansvar for den tyngende Versailles-avtalen. Når det videre skriver at denne avtalen ble en viktig sak for NSDAP etterpå er det en grei nyansering av dette ikke var den eneste saken, men en viktig sak, de tallfester også når avtalen ble viktig for NSDAP i deres propaganda, det gjør det lettere for leseren å forstå når NSDAP gjør seg for alvor gjeldende som politisk bevegelse.

I neste underkapittel drøftes hvem som hadde skylden for krigen. Nå angår ikke skyldspørsmålet Weimarrepublikken direkte, men i teksten trekker de fram ulike faghistoriske oppfatninger og endringer i hvordan man har forklart historien. De viser hvordan man tidligere så andre og første verdenskrig som én lang krig. «Når det gjaldt Hitler og andre verdenskrig

---

²²⁰ Ibid.

²²¹ Ibid.

²²² Ibid.

med sine ufattelige grusomheter, ønsket tyskerne å se på det som et uforståelig unntak i historien - de hadde blitt rammet av en ond demon».²²³ Jeg synes det hadde vært nyttig med en kilde på når og av hvem dette ble ment. På samme tid er det forbilledlig at boka drøfter og diskuterer ulike faghistoriske oppfatninger. Boka løfter frem det vanskelige og komplekse i å formidle historie på en god måte.

Spørsmål åtte, på slutten av kapittelet om første verdenskrig, omhandler Weimarrepublikken: «Hvordan burde en fredsavtale etter første verdenskrig ha vært utformet for at den ikke skulle åpne opp for nye konflikter kort tid etter? Drøft dette (...) hvorfor Versailles-traktaten ikke la grunnlag for varig fred».²²⁴ Jeg synes dette er en oppgave som formidler en anti-deterministisk historiefortelling. Jeg mener denne formidlingen inviterer til undersøkning og refleksjon på hva som skal til for at historien skal ta en annen retning, noe som er viktig hvis elevene skal kunne dra nytte av den historiske kunnskapen.

Kapittel tolv heter *Ved et veiskille*²²⁵ og strekker seg fra 1919 til 1939. Kapittelet introduseres over to sider med et vagt portrett av Adolf Hitler på blå bakgrunn og et gateskilt på tysk som sier at «jøder ikke er ønsket». Vladimir Lenin er i forgrunnen og det er også fire tegnede kvinner i tidstypisk badetøy som danser. På motsatt side finner vi et kart som viser Europa og når ulike stater kom under en *ny stat*.²²⁶ Det er også en tekst som oppsummerer hva som har skjedd forut, og en liten tekst som fungerer som innholdsfortegnelse over det nye kapitelet. En kort tekst introduserer kapitelet:

«Tiden etter første verdenskrig var preget av optimisme og tro på demokratiet. (...) Flere stater fikk demokratiske grunnlover. I mange land fikk arbeidere og kvinner stemmerett for første gang. Optimismen ble imidlertid knust av en økonomisk krise som rammet hele verden. De demokratiske løsningene ble utfordret av kommunismen i Sovjetunionen og senere fascistiske ideologier i Italia, Tyskland, Japan og andre land».²²⁷

Bildebruken viser oss at flere ting er viktige. Det er bilder som antyder tragedien som skal komme, men også et som viser lek og moro. Tittelen «Ved et veiskille» åpner opp for en antideterministisk lesning. Det er ikke bombastiske påstander om krise. Veiskiller er valg, valg

---

²²³ Ibid.

²²⁴ Ibid.

²²⁵ Ibid.

²²⁶ Ibid.

²²⁷ Ibid.

mellom flere ulike retninger og utfall. Introduksjonsteksten henspiller også på flere mulige fortolkninger av historien. Ikke bare som en begynnende tragedie, men også demokratisk utvikling. At de trekker inn den kvinnelige stemmeretten når de skal vise utvikling er bra, fordi det rammer tragedien som skal komme inn i en mer troverdig fortelling om håpet som brast. Forfatterne legger i innledningen hovedvekten av skylden på det knuste demokratiske håpet på den økonomiske krisen.

Kapittelet innledes på neste side med teksten *Europa etter første verdenskrig*.²²⁸ Det første underkapittelet er *Mellom to kriger - demokratiet utfordres*. Her har de en drøfting om hvordan mellomkrigstiden skal forstås:

«Vårt syn på årene 1919-1939 er preget av krigen som nettopp var avsluttet, og krigen som kom etter. Det vanligste navnet på perioden, «mellomkrigstiden», definerer perioden som tiden mellom to store kriger. Det kan føre til at vi legger mest vekt på trekk ved samfunnsutviklingen som vi mener ledet til krig - og at vi kanskje overser demokratisk og fredelig utvikling, ingenting er forutbestemt i historien. Hvis statsledere og vanlige mennesker hadde gjort andre valg, kunne historien ha sett annerledes ut. Derfor har vi valgt å kalle kapitelet ved et veiskille».²²⁹

Jeg synes teksten her får fram noen helt sentrale poenger ved det å formidle historie, og det å unngå deterministiske fortellinger om fortiden. Teksten løfter fram usikkerheten, og at det alltid finnes et politisk handlingsrom som kan skape andre utfall. Jeg vil si at denne introduksjonen og drøftingen er helt i tråd med det Hagtvet²³⁰ skriver om det politiske mulighetsrommet. Man må prøve å ta utgangspunkt i hvordan samtiden så sin egen fremtid, og ikke fortelle historien med utgangspunkt i det som skal komme, i dette tilfellet demokratiets kollaps og andre verdenskrig med sine følger. Det er også i tråd med det Kvande og Naastad²³¹ skriver.

Boka drøfter videre hvorvidt vi skal se første og andre verdenskrig som en sammenhengende krig. «Versaillestraktaten var for mild til å knuse Tyskland fullstendig, men så hard at tysk økonomi og politikk led under den. Det gjorde det mulig for ekstreme politikere som Hitler å spille på misnøye».²³² Sitatet kan leses som en oppsummering av årsakene til Weimarrepublikkens kollaps: Det er en kombinasjon av den økonomiske krisen,

---

²²⁸ Ibid.

²²⁹ Ibid.

²³⁰ Hagtvet 2016

²³¹ Kvande and Naastad 2013

²³² Madsen, Killerud, Roaldset, Hansen and Sæther 2016, s. 304

opportunistiske politikere, navngitt ved Hitler, og Versailles-traktaten som leder til republikkens fall. Jeg synes teksten balanserer det fint, de bruker *med fler*, det er altså ikke bare Hitler (selv om han er den eneste som blir navngitt) som opptrer som ekstrem politiker.

Selv om mange tyskere opplevde det som en ny runde i den samme krigen ved krigsutbruddet i 1939, betyr ikke det at perioden bare kan forstås slik, forfatterne prøver å tegne opp et annet bilde: «Er det mulig å se perioden fra et annet perspektiv? 1919-1939 var også en periode med viktig demokratisk og økonomisk utvikling (...) I mange land fikk arbeidere og kvinner stemmerett for første gang».²³³ Boka skriver også at Tyskland og Frankrike forsøkte å samarbeide, og folk fikk mer fritid, bedre helse og tilgang på ny teknologi. Denne virkelighetsbeskrivelsen og drøftingen de legger opp til her er helt i tråd med den forskningen jeg legger fram. De problematiserer historiske oppfatninger og spenner opp et sosialt og politisk bakteppe som gir en riktigere forståelse av hva Weimarrepublikken og perioden generelt representerte. Den drøftende tonen setter leseren i stand til å reflektere over hvordan vi forstår historien, og at fortiden kan være flere ting, og sjeldent er bare krise eller nedgang.

Det neste teksten drøfter er «utfordringen fra venstre». Her forteller de hvordan sosialister og kommunister blir splittet i synet på revolusjon; «i Tyskland og de skandinaviske landene valgte mange sosialister å gå bort fra læren om revolusjon. Arbeidere hadde fått stemmerett og ville arbeide for å oppnå et sosialistisk samfunn innenfor det parlamentariske systemet».²³⁴ De nevner også at sosialdemokratiske partier kom til makten i både Tyskland og Skandinavia i perioden. At boka velger å bruke plass på å konflikten mellom kommunister og sosialister så tidlig i kapittelet tror jeg er positivt for at eleven senere skal forstå hvorfor venstresiden ikke klarte å stå samlet. At boken veksler mellom flere narrativer tror jeg gjør historien mere balansert. Dette grepet gir teksten klart anti-deterministiske trekk.

Etter en grundig gjennomgang av utviklingen i Russland og senere Sovjetunionen kommer vi til neste underkapittel som angår denne analysen: *fred, demokrati og samarbeid i 1920- og 1930 årene*²³⁵ Dette kapittelet tar ikke for seg enkelte land, men perioden generelt i Europa. De går gjennom det internasjonale samarbeidet som utviklet seg og intensiverte i årene etter 1919. De skriver om hvordan Tyskland gradvis ble tatt inn i varmen på den internasjonale arenaen.

---

²³³ Ibid.

²³⁴ Ibid.

²³⁵ Ibid.

Hvordan Versailles-traktaten blir reforhandlet og krigsskylden omstrukturert i Dawes-planen og hvordan grensene mellom Frankrike, Belgia og Tyskland blir satt i Locarnoavtalen. De går også gjennom den demokratiske utviklingen med kvinnelig stemmerett, arbeiderrettigheter som åttetimers arbeidsdag. Massemediens utvikling blir berørt, det samme blir den fallende fødselsraten, og utbredt rasisme: «Rasistisk frykt for at den overlegne, europeiske rasen var i ferd med å dø ut, fantes også».²³⁶

Etter en gjennomgang av den økonomiske krisen i 1929 kommer underkapittelet som tar for seg hvordan Sovjetunionen og Tyskland svarte på krisen. Mange mistet troen på den økonomiske liberalismen. Nye samfunnsøkonomiske teorier om statens rolle i økonomien ble utviklet: «land med *totalitære styresett* så tilsynelatende ut til å finne effektive svar på krisen».²³⁷ Videre skriver boka Sovjetunionen klarte seg bra og hadde ingen arbeidsledighet: «I Tyskland hjalp krisen Adolf Hitler til makten. Da Hitler overtok i 1933, var den tyske økonomien allerede på bedringens vei. Det bidro til å gjøre regimet populært».²³⁸ Dette sitatet viser at boken legger tydelig vekt på den økonomiske krisens betydning for å få Hitler valgt. På grunn av strukturen i teksten, hvor de hopper fra krisen i 1929 til Hitlers svar på krisen i 1933 kan det virke som om Hitler faktisk løser krisen. Det samme kan man si om Sovjetunionen. Her kunne det vært på plass med en utdypning av at totalitære land kan avskaffe arbeidsledigheten på papiret ved å sette mennesker i tvangsarbeid. Det er uheldig hvis eleven sitter igjen med en forståelse av at Hitler og Stalin faktisk løste disse krisene uten at det hadde noen kostnad utover det å være *totalitære*. Tvangsarbeid er ikke å kvitte seg med arbeidsledighet, det er å undertrykke mennesker. Boka viser til at Hitler surfet på en økonomisk oppgang som ikke var initiert av han selv. Her kunne analysen til Hagtvet²³⁹ ha fortsatt der boka stopper. Hvor mye lenger hadde nazistene hatt appell om de tiltakene som ble iverksatt før Hitler fikk makten hadde fått virke? Å ha utvidet forklaringen kunne ha gitt teksten en helt ny dimensjon.

Teksten om Sovjetunionen og Tysklands svar på krisen følges av et bilde som er en reklameplakat for Autobahn i Tyskland, med teksten «Adolf Hitler - far til die Autobahn: Autobahn ble forbildet for moderne motorveier. Hitler tok det første spadetaket i 1934 (...)».²⁴⁰ Jeg mener det er problematisk å løfte fram Hitler som en løsningsmann, uten å sette det inn

---

²³⁶ Ibid.

²³⁷ Ibid.

²³⁸ Ibid.

²³⁹ Hagtvet 2016

²⁴⁰ Madsen, Killerud, Roaldset, Hansen and Sæther 2016, s. 314

i en kontekst. Det er to aspekter jeg opplever som problematisk i denne teksten. Det første problematiske aspektet er at denne teksten kommer *før* fortellingen om hvordan Hitler kom til makten. Det kan dermed være vanskelig for elevene å skjønne at denne påstått effektive motkonjunkturpolitikken med gratis arbeidskraft blir utført *etter* at Hitler har blitt diktator. Det er mulig å tenke seg at dette kan være med på, noe feilaktig, å forklare Hitlers appell for mange velgere i perioden *før* 1933. Det andre problematiske aspektet er påstanden om at Hitler er Autobahn sin far. Ideen om motorvei er eldre og italiensk. Autobahn i Tyskland hadde en forløper i det såkalte HaFraBa-prosjektet som skulle få til en motorvei fra Hamburg, via Frankfurt til Basel i Sveits. Den første strekningen i dette prosjektet ble åpnet av Konrad Adenauer i 1932. Enda mer paradoksalt er det at både kommunistene og NSDAP var sterkt i mot nasjonale motorveier, som de mente bare ville være til nytte for borgerskapet og rike jøder.²⁴¹ Syse²⁴² mener bøkene formidler historien som Hitlers private fantasi. I eksemplet med Autobahn blir Hitler tillagt evner, innsikter og handlinger som beviselig ikke er riktig og/eller sterkt overdrevet. Jeg mener at Hitler på denne måten blir løftet fram som et slags historisk unikum som både var genial og fryktelig slem.

Neste underkapittel er *Utfordringer fra høyre: fascistiske og nazistiske strømninger*²⁴³. Først beskrives Italia under Mussolinis styre. Deretter følger underkapittelet *Den tyske Weimarrepublikken 1919-1923*.²⁴⁴ Dette kapittelet gir en grundig gjennomgang som får med seg mange viktige aspekter ved Weimarrepublikken. De skriver hvordan konstitusjonen var demokratisk, gav stemmerett til kvinner og hvordan den var et lysende eksempel for andre nasjoner i sin samtid. Forfatterne legger fram «dolkestøtlegenden», uten at de går noe videre inn på detaljene. De forklarer hvordan sosialdemokratene fikk skylda fordi de ble tvunget til å signere Versailles-traktaten. Her hadde det vært spennende om forfatterne hadde utdypet «dolkestøtlegenden» og fått fram hvor grov løgneren var, og hvem som egentlig hadde overgitt Tyskland til seierherrene. Å bruke tid på «dolkestøtlegenden» er å bruke tid på å vise elevene hvordan selv helt åpenbare løgner som burde være enkle å avkrefte eller bekrefte kan forlede mange mennesker. I vårt såkalte post-fakta samfunn kan det være viktig å vise elevene hvordan løgnens størrelse og omfang ikke legitimerer noe som helst. Og her er historiske eksempler på fortidige løgner og konspirasjoner gode eksempler opp mot samtidens løgner og konspirasjoner.

---

²⁴¹ Dick and Lichtenberg, 2012

²⁴² Syse 2016

²⁴³ Madsen, Killerud, Roaldset, Hansen and Sæther 2016, s. 315

²⁴⁴ Ibid.

En løgn er ikke sann fordi den eller den sier det. «Dolkestøtlegenden» kan også vise elevene behovet for åpenhet og innsyn i et demokrati – ikke minst medias rolle som en fjerde statsmakt som har interesse for og kapasitet til å avdekke nettopp slike løgner og konspirasjoner.

Forfatterne skriver også om de ulike perioden i Weimarrepublikken. Om krisen i 1923 og hvordan Weimarrepublikken var et kulturelt og teknologisk kraftsentrum i glansdagene mellom 1925 og 1930. Teksten er fri for Hitler, bortsett fra hans forsøk på å ta makten i Bayern i anledning den økonomiske og utenrikspolitiske spente situasjonen i 1923. Forfatterne tegner et nyansert bilde av situasjonen med høy arbeidsledighet, behovet for utenlandsk kreditt og den stadig hjem søkende Versailles-traktaten. Boka har tidligere fortalt om de ulike avtalene som løst opp og restrukturerte deler av Versailles-traktaten. Disse avtalene blir ikke gjengitt her, selv om jeg tror det hadde vært avklarende for leseren. De skriver om hvordan det hele tiden var en kime av misnøye mot demokratiet, og en utrygg økonomisk situasjon som Hitler kunne spille på når krisen rammet for fullt i 1930. Jeg synes dette er en god fremstilling som får fram nyanser i historien som ligger tett opp til den faghistoriske formidlingen av historien. Å vise bredde i årsakssammenhenger og periodens ulike opp og nedture er med på å gjøre det mindre krisepreget og dermed mere overførbart til en mer nåtidig virkelighet. At forfatterne beskriver Weimarrepublikken i ulike fasetter gjør også Hitlers vekst og diktatur mer utrolig, og foruroligende å lese om, tror jeg.

*Nazipartiets vekst*²⁴⁵ er neste underkapittel. Her beskrives NSDAP sine formative år, og hvordan de sprang ut av en gruppe med flere lignende partier. Dette viser på en god måte hvordan NSDAP ikke er noe unikt, men noe som vokser opp med flere lignende partier. At de legger til at de fleste av disse høyrepartiene fikk kort levetid er med på å tegne et bilde av at dette er marginaliserte grupperinger. Partiets politikk blir beskrevet som radikalt sosialistisk, med forakt for jøder, Versailles-traktaten og kommunister. Dette er en grei og nyansert beskrivelse. At de legger vekt på *sosialistisk* er med på å vise for leseren hvordan partiet historisk var en konstruksjon som delvis gikk på tvers av høyre-venstreaksen i det politiske landskapet. Dette kjennetegner flere populistiske partier også i dag. Underkapittelet avsluttes med en inngående beskrivelse av ølkjellerkuppet og Hitlers nederlag og erkjennelse om at NSDAP måtte søke makt gjennom lovlige og demokratiske kanaler. Å løfte fram den erkjennelsen så tidlig i fortellingen tror jeg kan være med på å skape nysgjerrighet hos elevene

---

²⁴⁵ Ibid.

på hvordan dette kunne være mulig i et demokratisk system. I stedet for å bruke den neste halve siden på å legge fram Hitlers *Mein Kampf* kunne forfatterne ha satt Hitler sin erkjennelse inn i en bredere historisk og samfunnsmessig kontekst, det hadde beriket teksten og dratt spørsmål om demokrati og demokratiets forutsetninger og vilkår inn i fortellingen på en god måte.

I det nest siste underkapittelet *nazistene tar makten i Tyskland*²⁴⁶ settes det av en helside for å forklare NSDAPs vei fra ølkjeller til kanslerposisjon. Øverst venstremargen er det stilt et spørsmål: «Hvor langt kom Hitler og NSDAP med «lovlige midler», og når brøt de demokratiske spilleregler på vei mot makt i Tyskland?»²⁴⁷ Det er et betimelig spørsmål, plassert på en slik måte at eleven vil kunne ha det i mente når hen leser teksten. Nå er hverken demokratiske spilleregler eller lovlige midler diskutert i umiddelbar nærhet i teksten, så en begrepsavklaring her vil sende eleven ut på leting. Samfunnsfaget vil være et naturlig sted å starte. Spørsmålet er godt fordi det er åpent, det inviterer til en drøfting om hva som kjennetegner gode demokratier, og hva som er deres spilleregler. Ikke bare lover, men normer kan komme inn i en slik drøfting. Demokratiske normer og sedvane, kall det også holdninger hos politiske aktører blir trukket fram av Levitsky og Ziblatt²⁴⁸ som avgjørende for om et demokrati skal være friskt eller ikke. På papiret kan et demokrati være sterkt, men det kreves mer enn lover og vedtatte spilleregler for å ha et velfungerende demokrati. Å invitere elevene inn i slike drøftinger med historiens feilgrep som bakteppe tror jeg kan bidra til å utvikle demokratisk bevissthet og kompetanse hos elevene. Tittelen på kapitlet, *nazistene tar makten* er med på å støtte opp under et bilde av NSDAP som særlig mektige vis-à-vis de andre politiske aktørene i Weimarrepublikken. Eleven kan kanskje få inntrykk av at noen tar det de vil ha, mens det korrekte bildet er mer i retning av at noen gir det til dem, for å styrke sin egen posisjon. Selv om prosessen med maktovertakelsen blir grundig utbrodert i kapitlet, setter en slik tittel en tone, og gir leseren et bilde på hva som kommer.

Forfatterne har en god gjennomgang av historien i *nazistene tar makten*. De legger vekt på hvordan demokratiet i årene etter 1923 virket stabilt, utvidet samarbeidet med Frankrike og reforhandlet krav fra Versailles.

«Verdenskrisen i 1929 forandret alt dette. Valgordningen i Weimarrepublikken hadde lav sperregrense. Det gjorde at svært mange politiske småpartier fikk plass i Riksdagen,

---

²⁴⁶ Ibid.

²⁴⁷ Ibid.

²⁴⁸ Levitsky and Ziblatt 2018

og at det ble vanskelig å få til handlekraftige regjeringer. Da krisen rullet innover Tyskland, klarte ingen regjering å få flertall, og presidenten fikk styre ved hjelp av midlertidige forordninger».²⁴⁹

Dette er forklaringen boka tilbyr på utviklingen fra 1923 og frem til valgene i 1930. Det er altså den økonomiske krisen som kommer inn og forandrer alt. De legger også vekt på valgordningen, noe som er et stykke i fra de faghistoriske forklaringene jeg har lagt fram i denne oppgaven. Ved valget i 1928 var det 14 partier som fordelte 491 seter mellom seg i riksdagen. De fire minste partiene hadde under ti mandater hver. Ved det norske stortingsvalget i 2017 var det 9 partier som fordelte 169 mandater mellom seg. Å forklare et tilsynelatende velfungerende demokratis kollaps overfor elevene, med dette som eneste årsak mener jeg blir litt for enkelt. Det var ikke sperregrensen alene som drepte Weimarrepublikken. Det var heller den manglende evnen til samarbeid på tvers av skillelinjene, politisk polarisering og en henfallenhet til ødeleggende enten-eller-retorikk som Graf²⁵⁰ viser i sin forskning. Det er bra at de nevner de midlertidige forordningene som presidenten styrer etter. Disse forordningene er viktige for å forstå hvor mye makt som presidenten hadde over kansler og regjering. Jeg savner at de midlertidige forordningene blir forklart for leseren. Slik det står nå er det opp til læreren å avdekke meningen som ligger bak påstandene.

Forfatterne bruker god plass på å utbrodere perioden mellom 1930 og 1933. De går gjennom hvordan krisen hjalp NSDAP fra å være et miniparti til å bli størst i riksdagen. Om kansler Brüning's regjering skrives følgende: «Regjeringen hadde ført en stram sparepolitikk med kraftige kutt i lønningene, noe som gav lavere kjøpekraft. Mange bedrifter gikk konkurs, og i 1932 var seks millioner tyskere arbeidsløse».²⁵¹ Jeg tror det er hensiktsmessig at forfatterne går såpass detaljert til verks når de skal forklare utviklingen. Regjeringen til Brüning forblir navnløs, og de går heller ikke inn i en drøfting av hvorfor den anonyme regjeringen førte en sparepolitikk. Orlow²⁵² mener de konservative med kansler Brüning gjør situasjonen bevisst verre for å tjene på krisen. En slik drøfting av årsaker til sparepolitikken hadde løftet teksten og forklaringen ytterligere noen hakk. Ved å utelate en slik drøfting fremstår NSDAP som de eneste som *forstår* og resten av det politiske landskapet snubler rundt og tar vilkårlige avgjørelser som viser seg å være dirkede skadelige. Å tallfeste noe, som for eksempel

---

²⁴⁹ Madsen, Killerud, Roaldset, Hansen and Sæther 2016, s. 322

²⁵⁰ Graf 2010

²⁵¹ Madsen, Killerud, Roaldset, Hansen and Sæther 2016, s. 322

²⁵² Orlow 1984

arbeidsledighet, tror jeg er et fornuftig grep. Det hadde dog vært nyttig med et prosenttall i tillegg, da seks millioner kan være både lite og mye. En naturlig parallell vil kunne være arbeidsledigheten i Weimarrepublikken i 1932 i forhold til Norge anno 2010. Tall fungerer best hvis de blir satt i et størrelsesforhold.

I det neste avsnittet er det en gjennomgang av hvem som stemte på nazistene. Her blir den økonomiske krisen brukt som forklaring, men det blir lagt til at den virket indirekte. De arbeidsledige stemte stort sett ikke på NSDAP, men til venstre. Hvem stemte da på NSDAP? «NSDAP stjal i hovedsak stemmer fra de borgerlige partiene. De borgerlige partiene så seg nødt til å samarbeide med Hitler. Hitler ble koalisjonsleder for en samlingsregjering».²⁵³ Jeg synes denne forklaringen viser godt hvordan Hitler kom til makten gjennom et politisk spill. Det kunne ha vært flere detaljer. I tillegg kunne det vært utbrodert mer om motiver for å samarbeide med Hitler. Hvordan kunne de anstendige borgerlige partiene samarbeide med Hitler? En faktaboks som drøftet hvordan Hitler ble sett på i samtiden, både av politiske motstandere og samarbeidspartnere i årene etter 1930 kunne ha løftet forklaringen ytterligere. Den historiske parallellen til andre land og andre regimer hadde kunne ha blitt tydeligere for elevene. Det er allerede etablert i teksten at Hitler har avskyelige og forkastelige meninger. Hvordan ble dette unnskyldt i samtiden, eller ble det det? Hett²⁵⁴ har i sin bok en god gjennomgang av hvordan Hitler hele tiden må balansere budskapet innad i organisasjonen og utad for å tekkes nye velgere i middelklassen og å gjøre seg spiselig for potensielle samarbeidspartnere i politikken. Dette kan løftes opp på et generelt nivå og parallellene til andre land og bevegelser er mange. Populistpartier som går til valg på å knuse en påstått elite, vil alltid få problemer med å ikke selv bli en del av eliten. Bevegelser og politikere som forakter andre politikere som har makt, men søker selv og bli en. Hvordan etablere en eksepsjonalisme for akkurat sitt prosjekt? Dette er spørsmål jeg tror elevene ville ha utbytte av å diskutere opp mot denne teksten om NSDAP sin vei til makten.

Riksdagen settes i brann og det blir erklært unntakstilstand for å beskytte folk og stat: «demokratiske rettigheter som ytringsfrihet og møtefrihet ble avskaffet. det gjorde det umulig for opposisjonen å drive valgkamp».²⁵⁵ Hitler vinner dermed valget med 44 % av stemmene og veien til diktaturet ligger åpen, men trenger et siste demokratisk ritual for å fullbyrdes:

---

²⁵³ Madsen, Killerud, Roaldset, Hansen and Sæther 2016, s. 322

²⁵⁴ Hett 2018

²⁵⁵ Madsen, Killerud, Roaldset, Hansen and Sæther 2016, s. 322

«Hitler la så fram en fullmaktslov som skulle gi han diktatorisk makt. Stemningen før avstemningen var truende. Et stort flagg med hakekors hang i salen, og SA-tropper kontrollerte utgangene. Lederen for sosialdemokratene talte i mot loven, og sosialdemokratene stemte imot. Men til ingen nytte. Alle de borgerlige partiene stemte for loven som avskaffet Riksdagen. (...) Tyskland hadde blitt en nazistisk ettpartistat».²⁵⁶

Jeg synes dette sitatet på en god måte forteller hva som skjedde, og viser hvordan demokratiske prosesser fortsatte helt inn til det siste, og hvordan NSDAP forstår at de trenger legitimiteten i et tilsynelatende demokratisk vedtak, selv om de på papiret har kontrollen. Avsnittet viser hvordan NSDAP brukte demokratiske prosesser for å ta livet av demokratiet. Akkurat slik Levitsky og Ziblat²⁵⁷ advarer om i sin bok.

Det siste jeg skal analysere er kapittelets oppsummering og oppgaver. Under overskriften *Har du fått med deg dette*²⁵⁸ skriver forfatterne: «I 1929 fører en økonomisk krise til enorm arbeidsløshet. I løpet av 1930-årene vender mange ryggen til demokratiet».²⁵⁹ Som sitatet viser, er det den økonomiske krisen som er den viktigste årsaken til demokratiets død, også i Weimarrepublikken. Fra min egen praksis har jeg erfart at elever ønsker oppsummeringer og konklusjoner, så boka gir de på en måte det de vil ha. Det er en viktig oppgave for lærebokforfattere å strukturere og oppsummere store mengder tekst til små og håndterlige lister. Men hvis noe ikke kan forklares med en enkel årsak, men med mange små, er det da ureddelig å legge vekt på den ene årsaken? Kan alle årsaksforklaringer reduseres til et punkt i en liste, er det hensiktsmessig? Behovet for å oppsummere og klargjøre må nøye veies opp mot behovet for å gi korrekte og sammensatte årsaksforklaringer. Boka må selvfølgelig forvente at elevene som leser oppsummeringen også har lest hele teksten, og dermed har blitt forelagt en mer sammensatt årsaksforklaring i selve teksten. Fra egen erfaring veit jeg at de svakeste elevene ofte går rett på oppsummeringer og lister for å finne svar, og da mener jeg må man velge med omhu hvilke forklaringer man skal legge fram i listeform.

Opgavene på siste side i kapitelet favner bredt. Spørsmål 2 henter opp drøftingen forfatterne har på innledningssiden til kapitelet, hvor de ber elevene om å drøfte begrepet mellomkrigstid som ofte blir brukt om perioden, og begrepet som forfatterne har valgt; «ved et veiskille». Jeg

---

²⁵⁶ Ibid.

²⁵⁷ Levitsky and Ziblat 2018

²⁵⁸ Madsen, Killerud, Roaldset, Hansen and Sæther 2016, s. 324

²⁵⁹ Ibid.

synes denne drøftingsoppgaven er svært god, og får elevene, indirekte og direkte, til å drøfte determinisme, anti-determinisme og sammensatte beskrivelser av en periode. Spørsmål 7 er en kildeoppgave om Hitler og «dolkestøtlegenden». Et sitat fra *Mein Kampf* blir lagt fram for eleven og de blir bedt om å drøfte hvilken rolle denne konspirasjonen fikk for tysk politikk. Siste spørsmålet lyder: «Hva slags kilde er *Mein Kampf*? Går det an å bruke boka som historisk kilde? I så fall, på hvilken måte?».²⁶⁰ Jeg synes spørsmålet er godt, fordi de får eleven til å drøfte boka som kilde, noe som er helt nødvendig når den skal brukes, fordi den representerer propaganda og løgner. Begrepet selvbiografi blir brukt om boka tidligere i teksten. Jeg tror elevene trenger hjelp til å avklare begrepet *selvbiografi*. Jeg mener begrepet har noe legitimt og troverdig over seg, og da er det viktig for elevene å forstå at det ikke nødvendigvis er tilfellet. At boka løfter fram en slik diskusjon tror jeg er bra og klargjørende.

Det siste spørsmålet tar for seg *individet som historisk aktør*²⁶¹: «(...) man mente andre verdenskrig var langt enklere å forklare - det var «Hitlers krig»». Synet på andre verdenskrig har blitt mer nyansert, men i de fleste framstillinger får Adolf Hitler og hans ideologi stor plass når man skal forklare at det ble en ny verdenskrig. Men hvor stor innvirkning kan et enkeltmenneske egentlig ha på verdenshistorien?».²⁶² Dette spørsmålet løfter på en veldig god måte fram hva som er problematisk med å ensidig fokusere på Hitler, og hvor stor plass han ofte får i framstillinger om nettopp dette temaet. Med dette spørsmålet kan forfatterne bidra til en anti-deterministisk forståelse av historien hos elevene.

Oppsummering

I teksten legges det vekt på å skape en balansert fremstilling som presenterer flere måter å se historien på. Den økonomiske krisen blir tillagt hovedvekten som årsaksforklaring på demokratiets kollaps i Weimarrepublikken. Den lave sperregrensa blir også trukket fram som en årsaksforklaring. Boka har en drøftende tone, og referer flere steder til *forskning viser*. Forfatterne presenterer stort sett et oppdatert bilde i tråd med historiefaglig forskning på feltet. Det finnes enkelte hull i det oppdaterte bildet; som vektleggingen av Autobahn som Hitlers verk. Boka formidler en antideterministisk fortelling om Weimarrepublikkens vekst og fall, både gjennom teksten, men ikke minst gjennom oppgavene. Det finnes eksempler på at forfatterne bommer, men innrammingen av teksten legger stor vekt på å formidle en anti-

---

²⁶⁰ Ibid.

²⁶¹ Ibid.

²⁶² Ibid.

determinisme. Det som mangler, og som hadde løftet teksten ytterligere er en drøfting av alternative utfall, og hva som kunne ha endret historiens gang.

Krisebegrepet brukes først og fremst om den økonomiske krisen. Krise brukes ikke som en egen forklaring på hvorfor demokratiet gikk under, men som en indirekte forklaring gjennom den økonomiske krisen. Det er en fin balanse mellom drøfting og fakta. Det vil alltid være behov for drøftinger og forklaringer når komplekse emner skal behandles. Det vises i stor grad at Weimarrepublikken var et funksjonelt og progressivt demokrati. Påstanden gjentas flere steder i teksten. Det tegnes et balansert og faglig oppdatert bilde av Weimarrepublikkens utvikling. Det finnes drøftinger av de demokratiske utfordringene, men ikke så inngående som man kanskje kunne ønske seg. Adolf Hitler er det individet som opptrer mest i teksten. Han er ikke den eneste aktøren, og er tonet ned i forhold til andre lignende fremstillinger. Boka gjør også et poeng av dette i avslutningsoppgavene hvor de stiller spørsmål om individers betydning for historiens gang. Hitler er tillagt vekt, og han er fremtredende i teksten, og han inntar rollen som protagonisten, uten at det skygger for andre aktører. Når det er sagt så kan det være et godt grep av forfatterne å tone ned navn og personer i fortellingen, men vier man Hitler for mye plass blir han også den viktigste personen i fortellingen.

I ettertid²⁶³

Presentasjon av læreboka

I ettertid er utgitt i 2016 på Aschehoug forlag, er på 286 sider, og er forfattet av Knut Dørum, Synnøve V. Helleland, Ketil Knutsen og Magne Njåstad. Læreboka hevder selv å være en annerledes lærebok.²⁶⁴ Den dekker både Vg2 og Vg3. Boka skiller seg fra andre lærebøker fordi den bryter med den klassiske lærebokformen; oppslagsverket. Det er en liten bok med mye tekst og få illustrasjoner, det er ei bok som kan leses fra perm til perm. Boka rommer verdenshistorien fra grekerne til det moderne samfunnet. Det kan også være verdt å nevne at boka har vunnet sølv i en europeisk lærebokåring.²⁶⁵ Hvert kapittel i boka innledes med noen oppgaver kalt *hvor og når*. Underveis er det flere refleksjonsoppgaver og på slutten av hvert kapittel er det arbeidsoppgaver som repeterer det som er lest, og et sett med oppgaver som åpner opp for videre arbeid. Boka hopper og spretter en del, den følger ikke en kronologisk rekkefølge.

---

²⁶³ Dørum, Hellerud, Knutsen and Njåstad, 2016

²⁶⁴ Ibid.

²⁶⁵ Furberg, 2017

Analyse

Det første som må sies er at Weimarrepublikken ikke eksplisitt nevnes i teksten. Det gjør svært få andre enn Adolf Hitler også, og de som nevnes er tilnærmet viljeløse overfor Hitlers søken etter makt. Premisset for boken er å utelate detaljer, for å skape en sammenhengende tekst som skal elevene en bedre forståelse. Dette gir nødvendigvis et mindre sammensatt bilde og årsaksforholdet enklere.

I det første kapittelet som er i berøring med Weimarrepublikken drøfter boka hvorvidt Hitler var ansvarlig for andre verdenskrig. Boka tar for seg de historiske strømningene som gjorde Hitler til sydebukk. Behovet for en sydebukk kom fra to hold: USA og Storbritannia som ønsket å knytte Vest-Tyskland sterkere til seg og Vest-Tyskland som overfor seg selv og omverdenen trengte en bortforklaring. Boka formulerer det som et spørsmål: «Var Adolf Hitler skyld i den andre verdenskrigen, hjulpet av udugelige politikere i Tyskland og andre land som ikke forsto at de måtte stoppe ham?». ²⁶⁶

Det er et tankekors at Hitler fremstår som den viktigste aktøren i teksten, at han er en aktør som handler og vil noe, mens resten av aktørene er stort sett redusert til vage grupperinger som «de demokratiske». Hitler som den mest sentrale aktøren finner vi allerede i overskriftene; *Var den andre verdenskrigen Hitlers skyld og ikke Hitlers skyld likevel?* Et refleksjonsspørsmål avslutter kapittelet om hvordan nazistene kom til makten slik: «Kunne nazistenes maktovertakelse vært unngått om Hitler ikke var født?». ²⁶⁷ Det er fint å dra inn et kontrafaktisk perspektiv, men det kan også støtte opp forståelsen av at det er Hitler som driver dette alene. I artikkelen til Harald Syse ²⁶⁸ som tar for seg hvordan norske lærebøker i historie legger fram antisemittisme kritiserer han lærebøkene generelt for å være for opptatt av Hitler – og han avdekker hvordan det kan høres ut som om antisemittismen og jødehatet er Hitlers idé og store prosjekt, en personlig hevn, uten at det finnes noen andre aktører i rommet. Selv om det er snakk om to ulike fenomen som forklares, hvordan demokratiet bryter sammen og hvordan antisemittismen blir framstilt, synes jeg det er noen likhetstrekk. Når fokuset legges på Hitler gir tegnes det et bilde av at det hele er én persons verk, og ikke et systemisk sammenbrudd som

---

²⁶⁶ Dørum, Hellerud, Knutsen and Njåstad 2016, s. 178

²⁶⁷ Ibid.

²⁶⁸ Syse 2016

skjer fordi flere personer forvarende og uforvarende lar det skje. Denne fortellingen bryter delvis med den både Hagtvet²⁶⁹ og Jakobsen²⁷⁰ forfekter om Weimarrepublikken.

Går man ikke her også bort i fra en mulighet til å legge mere vekt på et historisk medborgerskap som gir historiefortellingen en funksjon i livene til de elevene som leser den? En sentral del av historiefaget ifølge Kvande og Naastad²⁷¹ bør jo være å lære elevene opp til at det er mulig å utgjøre en forskjell. Historien må åpne opp et mulighetsrom for at noe annet kunne ha skjedd, og ansvaret for det som har skjedd kan ikke bæres av én mann alene. Det er et poeng at Hitler fungerer som en metafor, en personifikasjon av det onde, av Nazipartiet – en metafor som reduserer mengden aktører og dermed også rent praktisk; tekst. Men det er noen som spiller mot Hitler, og de er i Weimarrepublikken mange og sprikende, det er både plasskrevende og kompliserende å legge ut om de ulike partene.

I neste underkapittel²⁷² trekker boka frem den britiske historikeren Alan John Percival Taylor, som utgav boken *The origins of the second world war* (forfatterne skriver at den utkom i 1964, men den ble utgitt i 1961). Forfatterne bruker det som framkommer i Taylor sin bok til å utfordre det de postulerte i første underkapittel: Hitler hadde ingen skyld, han videreførte en tysk militarisme som hadde røtter tilbake til 1800-tallet, rasismen kom ikke inn i det tyske samfunnet med Hitler, den lå der latent. De trekker fram to årsaksforklaringer hos Taylor: Tyskerne var overlegne og hadde i følge seg selv rett til å erobre land og» Ifølge Taylor var fredsoppjøret i 1919 den andre hovedårsaken til at Tyskland gikk til krig mot store deler av Europa». ²⁷³ Å trekke inn en diskusjon om ulike oppfatninger av historien gjør leseren bedre i stand til selv å stille spørsmål. Å stille spørsmål er grunnleggende i en kritisk holdning til teksten. Det de trekker fram er den tyske militarismen og rasismen lå der latent, som en iboende egenskap i det tyske folk.

Hovedkapittelet *Drømmen om det perfekte samfunn*²⁷⁴ starter med å redegjøre for hvordan livet var i Tyskland før nazistene kom til makten. Vi følger polsk-jødiske Lucille som ble født i Tyskland i 1925. Samfunnet hun vokser opp i beskrives som fredelig og utviklet: «Før den

---

²⁶⁹ Hagtvet 2016

²⁷⁰ Jakobsen 2017

²⁷¹ Kvande and Naastad 2013

²⁷² Dørum, Hellerud, Knutsen and Njåstad 2016, s. 180-181

²⁷³ Ibid.

²⁷⁴ Ibid.

andre verdenskrigen var Tyskland et av verdens mest moderne industrisamfunn. Keiserdømmet hadde blitt erstattet med et demokrati».²⁷⁵ Videre beskriver forfatterne den økonomiske utviklingen; først krisetid, så oppgang. Antisemittismen blir også bragt på banen: «Selv om det fantes antisemittisme (jødehat) i Tyskland, som i mange andre land, ble antisemittismen ikke offisiell statlig politikk før ved nazistenes maktovertakelse i 1933».²⁷⁶ Dette sitatet stemmer godt med den forskningen som Orlow²⁷⁷ siterer i sin histografi; for velgerne i riksdagsvalget 1930 var ikke jødespørsmålet særlig aktuelt – det var heller frykten for en marxistisk revolusjon som presset stemmene over i en mer radikal konservativ retning.

I den delen som omhandler Lucille får vi høre om hvordan samfunnet endret seg etter nazistenes maktovertakelse. Implisitt kan vi forstå det samfunnet som forløp; altså Weimarrepublikken. Vi skjønner at nazismen er et brudd med Weimarrepublikken når det kommer til jødernes posisjon i samfunnet, men også nazismens gjennomgripende organisering. Folkemøter og parader tilhørte ikke Weimarrepublikken. Dette er gode poenger og bryter med ideen om at antisemittisme og rasisme var en så stor iboende del av den tyske ånd, at Hitler bare bygde videre på noe som allerede eksisterte: «selv om det fantes antisemittisme (jødehat) i Tyskland, som i mange andre land, ble antisemittismen ikke offisiell statlig politikk før ved nazistenes maktovertakelse i 1933».²⁷⁸ Dermed signaliserer forfatterne et brudd og ikke kontinuitet mellom Weimarrepublikken og NSDAP perioden.

Deretter følger noen underkapitler om hvordan nazistene endret samfunnet. Gjennom et nytt sitat fra Lucille får vi beskrevet omveltningen: «Gatene forandret seg, barna forandret seg, alt forandret seg»²⁷⁹. Boka beskriver i detalj hvordan samfunnet endret seg etter nazistenes maktovertakelse. I underkapittelet *Hvorfor støttet folk nazistene*²⁸⁰ møter vi Sebastian Haffner, en ung mann i trettiårenes Tyskland. Han beskriver den sittende statsminister Heinrich Brüning (fra det katolske sentrumspartiet) i sin dagbok: «han sendte ingen idé, ingen appell ut over andet. Han kastet bare en skygge av gledeløshet ut over det».²⁸¹ Versailles-traktaten og det nederlaget den representerer blir viet mye plass: «folket manglet det mest nødvendige; som arbeid, mat og klær. Den sosiale skammen over å ha havnet i fattigdom var stor, og mange tok

---

²⁷⁵ Ibid.

²⁷⁶ Ibid.

²⁷⁷ Orlow 1984

²⁷⁸ Dørum, Hellerud, Knutsen and Njåstad 2016, s. 185

²⁷⁹ Ibid.

²⁸⁰ Ibid.

²⁸¹ Ibid.

sitt eget liv. «Versaillestraktaten ble et symbol på nøden og ydmykelsen mange opplevde».²⁸² Også demokratiet blir et lignende symbol på skam og underlegenhet i kjølevannet av Versaillestraktaten skriver de. Politikerne blir beskrevet slik: «Hitlers motstandere visste ikke hva de skulle gjøre, de var handlingslammet og rådville». Hitler beskrives på sin side som selvsikker, aggressiv og optimistisk «i en tid med stor arbeidsledighet og sosial nød, hvor ingenting annet synes å fungere, virker det mest ekstreme og irrasjonelle for mange som det beste håpet for framtiden»²⁸³. Delkapittelet avsluttes med et spørsmål: «ser du noen likheter og forskjeller mellom nazismens framvekst i Tyskland i 1920- og 1930-årene og framveksten av høyreekstreme grupper i dag?»²⁸⁴

Versailles-traktaten sin innflytelse på en kollektiv psyke blir gjentatt i avsnittet. De skriver riktig nok «mange» og hevder således ikke at *alle* tyskere kjente på denne, men for kvinner og arbeidere var jo også Weimarrepublikken et framskritt i retning av mere innflytelse og medbestemmelse i eget liv. Kjente de på den samme ydmykelsen? Versailles-traktaten var skyldig i å avsette keiseren og innføre demokratiet for det brede lag av folket. Var ikke også perioden en mulighet? Også økonomisk svingte kurvene i Weimarrepublikken, alle var ikke like fattige på samme tid, noen fikk det bedre også. Graf sin kritikk av krisebegrepet gjelder også delvis her. Forfatterne etablerer nød og krise som den rådende stemningen, selv om moderne forskning viser oss en helt annen virkelighet i Weimarrepublikken.

Når boka påstår at demokratiet blir et lignende symbol på skam og underlegenhet er det som å lese samtidig retorikk fra ytterste høyre i Weimarrepublikken. At tyske borgere generelt sett betraktet det ny innførte demokratiet som skammelig og ydmykende er en påstand boka hadde tjent på å belegge med kilder eller framlagt som et direkte utsagn. Hitler blir i det samme avsnittet betraktet som et håp og en mulighet, men er det ikke også her NSDAP sin egen retorikk som får plass i teksten? Graf²⁸⁵ skriver at det finnes få undersøkelser av velgeratferd i Weimarrepublikken, men det som finnes tegner et bilde av velgere som stemmer på NSDAP som protest, eller i frustrasjon, ikke som betatte tilhørere i et bedehus. At de andre politikerne var handlingslammet og ute av stand til å håndtere krisen er kanskje delvis riktig, men hvis vi trekker inn Orlow, Hagtvet og Graf²⁸⁶ beskriver de bevisste politikere, spesielt Kansler Brüning

---

²⁸² Ibid.

²⁸³ Ibid.

²⁸⁴ Ibid.

²⁸⁵ Graf 2010

²⁸⁶ Orlow 1984, Hagtvet 2016, Graf 2010

som fører en økonomisk politikk for å gjøre krisen verre, og dermed, tror Brüning, styrke sin egen posisjon. Det samme kan sies om samarbeidsutfordringene på venstre side i politikken. Det var ingen handlingslammelse som preget kommunistene. Tvert om, de var handlekraftige, trodde de, som ikke samarbeidet med de andre sosialistene og sosialdemokratene. Det er aktivisme og dårlig politisk håndverk som muliggjør NSDAP i posisjon. Ikke handlingslammelse og rådvillhet, slik læreboka presenterer det. Hva blir så implikasjonene av å fremstille historien slik? NSDAP fremstår som naturlige svar på de utfordringene staten sto overfor. Historien ender der den må, fordi det ikke finnes noe valg, ikke noe politisk handlingsrom.

I det siste delkapittelet forklarer boken hvordan nazistene kom til makten. De legger vekt på at NSDAP aldri alene fikk flertall i noe valg. Boka skriver at det kan virke underlig at Hitler endte opp med *total makt*.²⁸⁷ De redegjør så for Hitlers vei til makten og hvordan «de andre partiene sto steilt mot hverandre og klarte ikke å bli enige om hvilken politikk som skulle føres».²⁸⁸ Hitlers kupp, og hvordan Hindenburg og Von Pappen trodde de skulle klare å kontrollere Hitler blir omtalt. De to siste elementene jeg vil trekke fram er en tabell over partier, og oppslutning fordelt på år. Den etterfølges av et refleksjonsspørsmål: «Kunne nazistenes maktovertakelse vært unngått om Hitler ikke var født?».²⁸⁹ Påstanden om at det kan virke underlig at Hitler oppnådde makt kan få leseren til å reflektere over hvordan de demokratiske prosessene virket. At boka løfter det fram som et paradoks fanger noe av det jeg mener er viktig å fortelle om Weimarrepublikken hvis man skal kunne bruke det som eksempel i dagens samfunn. Det er rart, og det er ikke nødvendig som Hagtvet²⁹⁰ påpeker, men det skjer allikevel og hvorfor, er sentrale spørsmål til leseren.

Det er lite rom for nyanser. Mye fordi teksten er så knapp, men også fordi svært få aktører bringes på banen. Hvis det bare er én aktør som beskrives, utelater teksten andre aktører og deres handlinger. Med følgende tekstutdrag ser man hvordan rollen til kansler Brüning og de organiserte konservative forsvinner ut av historien: «de andre partiene sto steilt mot hverandre og klarte ikke å bli enige om hvilken politikk som skulle føres». Jeg mener dette sitatet reduserer politikk til uenigheter og en stillingskrig som ingen andre en Hitler eller en ytre kraft kan

---

²⁸⁷ Dørum, Hellerud, Knutsen and Njåstad 2016, s. 190

²⁸⁸ Ibid.

²⁸⁹ Ibid.

²⁹⁰ Hagtvet 2016

komme å ordne opp i. I det siste spørsmålet bekrefter på en måte boka sitt syn på Hitler som den store protagonisten i fortellingen. Hitler personlig er utvilsomt en viktig person, men han bryter ikke ned demokratiet og innfører diktaturet egenhendig. Spørsmålet kan også oppfattes som en invitasjon til leseren om å tenke *forbi* Hitler, men så lenge boka selv ikke drøfter en slik alternativ virkelighet skal det mye lærerveiledning til for at elevene skal klare det.

Når det gjelder tabellen over valgresultater i riksdagsvalgene er det et godt grep at de har tatt inn flere partier i tabellen. Det viser leseren hvordan NSDAP sin oppslutning er relativ til andre partier. Boka forklarer ikke tabellen i teksten, men leseren kan selv trekke konklusjonen at her fantes det andre alternativer som mislyktes i å få makten til fordel for NSDAP.

Oppsummering

Teksten legger vekt på Hitler og NSDAP sin rolle i Weimarrepublikkens fall. Nazisme som ideologi blir viet stor plass i fortellingen om Weimarrepublikken. Flere plasser i boka åpnes det opp for undring og paradokser. Boka sier på ett sted at det kan virke rart at Hitler blir valgt. Hitler som person blir tillagt mye vekt. Hans retoriske evner framstår som en drivende faktor i prosessen fra demokrati til diktatur. Boka har vekselvis en deterministisk og antideterministisk måte å fortelle historien på. Fordi den bruker så mye plass på Hitler og NSDAP, og er en liten bok, blir det da lite plass til andre fortellinger. Leseren kan sitte igjen med et inntrykk av at det måtte bli slik. Den økonomiske krisen, Versailles-traktaten og Hitlers begavelser blir stående som årsaksforklaringer.

Boka forholder seg til akademisk forskning når den viser frem stridigheter mellom ulike perioder og historikere på hvordan historien skal fortelles, og hendelser forklares. Dette er et grep som kan være med på å skape undring og nysgjerrighet hos leseren. Det brukes ikke mye tid på å drøfte alternative utfall. Det stilles noen spørsmål som kan være med på å sette i gang en drøfting, men teksten selv drøfter ikke alternative utfall i noen særlig grad.

Krisebegrepet brukes for å beskrive den økonomiske krisen. Det er tendenser til beskrivelser av en total krise i politikk og demokrati. Slike beskrivelser er lite matnyttige for leseren, fordi leseren vanskelig kan forestille seg hva det vil innebære. Det er mest fokus på fakta, men det finnes en del fortolkende avsnitt, samtidig som de løfter fram historikerdebatt i teksten. Det er i stor grad å gi plass til fortolkning. Jeg skulle ønske det var mere fortolkning, forsøk på forklaringer og at spørsmålene som blir stilt handlet mindre om Hitler og mer om system.

Det formidles noe kunnskap om demokratiets forutsetninger og utfordringer, men det er lite drøfting rundt de beskrivelsene. Boka er god når den holder fast ved at Hitler faktisk blir lovlig valgt, og at det er demokratiet som slipper han inn. De andre demokratiske aktørene i teksten får dog nesten ikke noe plass. Det blir gitt til dels unyanserte beskrivelser av «de andres» egenskaper og motiver. De andre aktørene i demokratiet blir beskrevet som maktesløse og ute av stand til å hankses med de utfordringene som ligger fremfor dem. Jeg mener boka kunne ha brukt mere plass på å formidle denne delen av historien. I historien finnes det en protagonist som begivenhetene formes rundt, og det er Hitler, Versaillestraktaten og den økonomiske krisen er også med å drive historien fremover, men alltid i ledtog med Hitler og NSDAP.

Tidslinjer 2²⁹¹

Presentasjon av læreboka

Tidslinjer 2 ble første gang utgitt første gang i 2008 og kom i 2. opplag i 2009. Den er utgitt av forlaget Aschehoug. Den dekker Vg2 og Vg3 Boka er forfattet av en lang rekke forfattere. De ulike delene og kapitlene har ikke navngitte forfattere. Boka er en klassisk tekstbok i historie som bruker tekst, bilder og faktabokser som pedagogiske virkemidler. Boka er på 463 sider i et tilsvarende A4-format. *Tidslinjer 2* begynner i 1750 og følger historien kronologisk frem til vår egen tid. Forfatterne skriver i innledningen²⁹² at en av hovedtemaene i boka er framveksten og utviklingen av demokratiet fra de store demokratiske revolusjonene fram til våre dager: «her tar vi for oss ulike problemer demokratiet har stått ovenfor, dets mange former og det demokratiske styresettets framgang og tilbakegang».²⁹³ Boka er delt opp i fire deler, som igjen er bygd opp i kapitler og underkapitler. Norgeshistorien er skilt ut i egne kapitler. Hvert kapittel er tredelt og starter med en nærbildetekst. Deretter kommer hovedteksten som dekker målene i læreplanens *Samfunn og mennesker i tid*. Siste del av hvert kapittel er en perspektivdel som aktualiserer eller problematiserer et emne som har blitt berørt i kapittelet.

Analyse

Fortellingen om Weimarrepublikken starter med fredsoppgjøret etter første verdenskrig. Forfatterne har viet et underkapittel til de politiske følgene av krigen. Tysklands skjebne blir

---

²⁹¹ Grimnes, Øhren, Eriksen, Wiig, Ertresvaag, Eliassen and Skovholt, 2009

²⁹² Ibid.

²⁹³ Ibid.

beskrevet slik: «Krigen førte til store omveltninger i Tyskland (...) den tyske militære ledelsen gikk nå inn for våpenhvile og ville ha en ny regjering for å få det til (...) Den 9. november ble det kunngjort at keiser Vilhelm 2. hadde abdisert, og at Tyskland var en republikk».²⁹⁴ Dette er en forklaring som ligger tett opptil faghistorien. Det er også et godt utgangspunkt for å drøfte dolkestøtlegenden som senere skulle prege NSDAP og andre ytre høyre partier sin retorikk. Ønsket om å skifte ut keiseren med en demokratisk republikk kommer ikke bare fra seierherrene, men også innad i Tyskland. At forfatterne antyder at demokratiet var ønsket fra flere lag av samfunnet danner et godt utgangspunkt for å forstå den videre utviklingen i republikken.

Neste underkapittel som berører Weimarrepublikken heter *Et mislykket fredsoppgjør?*²⁹⁵ Slik begynner det: «Det er ikke uvanlig å se på fredsoppgjøret etter den første verdenskrig som mislykket. Det skapte flere problemer enn det løste. Alle tyskerne var misfornøyd med oppgjøret, og det ga grobunn for ytterliggående politiske strømninger som nazismen».²⁹⁶ Jeg er usikker på om elevene skjønner forskjellen på fredsoppgjøret og selve fredsslutningen. At det ble fred må man ta utgangspunkt i at kunne være i manges interesse. Fredsoppgjøret la også grunnlag for, eller i det minste press på Tyskland til å skifte ut keiseren og innføre et representativt demokrati med stemmerett for kvinner. Sitatet blir ikke mindre problematisk når de hevder at *alle* tyskere var misfornøyde.

Å tillegge et helt folk meninger på den måten er problematisk, og spesielt i tilfellet Weimarrepublikken, som senere i boka blir ansvarlige for å ha ført NSDAP inn i maktens korridorer. Det er ikke likegyldig med slike generaliseringer som «*alle* tyskere». Graf²⁹⁷ viser i sin artikkel hvordan det eksisterte ulike oppfatninger om fredsslutningen og hvordan den faktiske situasjonen ble sterkt overdrevet i samtidig retorikk for å legitimere egen politikk ovenfor velgere. Det kunne også ha vært greit å føye til i en slik gjennomgang hvordan de ulike allierte etterhvert innså det problematiske og begynte en reforhandling av vilkårene i avtalen med Weimarrepublikken. Til å starte med et spørsmål synes jeg teksten er lite drøftende. Det er lite for og i mot, boka sitter på svaret og hevder også at «mange av de problemene som den første verdenskrig og fredsoppgjøret skapte, forsvant først som følge av den andre

---

²⁹⁴ Ibid.

²⁹⁵ Ibid.

²⁹⁶ Ibid.

²⁹⁷ Graf 2010

verdenskrig».²⁹⁸ Jeg mener dette er et tydelig eksempel på en type determinisme, da første og andre verdenskrig blir satt i sammenheng og blir forklart som et kontinuum. Samtiden kunne jo ikke vite at andre verdenskrig skulle komme. Det er klart at det er nødvendig å trekke noen lange linjer, men disse bør velges med omhu og ikke få for stor plass. Da mener jeg forklaringene kan stå i veien for god innsikt i hvordan problemene fremsto i sin samtid.

Neste hovedkapittel er kapittel 11 *Krisetid*.²⁹⁹ Kapitlet starter med en gjennomgang av den økonomiske krisen: «I Europa fikk den økonomiske krisen betydning for den politiske utviklingen som i mange land ble preget av en kamp mellom demokrati og diktatur».³⁰⁰ Med en slik overskrift blir det tydelig for leseren hva som vektlegges i perioden. Krisen er drivkraften bak endringer, og krisen initierer en kamp mellom demokrati og diktatur. En slik bruk av krisebegrepet virker deterministisk og tegner heller ikke nødvendigvis et korrekt bilde av situasjonen slik den opplevdes i sin samtid. At krisen så tidlig i fortellingen om perioden og Weimarrepublikken utkrystalliserer seg som den eneste årsaksforklaringen utelukker fort andre årsaksforklaringer. Teksten virker påståelig. Det er lite drøfting rundt hva en krise er og hva den kan føre til. Jeg savner en definisjon av krisen, som gjør det enklere å forholde seg til begrepet som årsaksforklaring på det boka ønsker å forklare.

Neste avsnitt fortsetter med den økonomiske krisen:

«Mellomkrigsårene ble derimot en langvarig krisetid. Økonomien kunne riktignok gå bra i perioder, og nedgang ble fulgt av oppgang. Likevel greide ikke landene å få ordentlig skikk på økonomien i dette tidsrommet. Midt i perioden kom til og med det verste økonomiske krakket i moderne tid».³⁰¹

Dette sitatet får frem flere perspektiver på perioden, men med hovedvekt på krise. Selv om forfatterne tar forbehold, er det tydelig at det er krisen som er den altoppslukende tendensen. Begrepet krise brukes om den økonomiske situasjonen, men det følger ingen forklaring av hva som egentlig kjennetegner en økonomisk krise. Det trekkes heller ingen paralleller til andre og nyere kriser, men det etableres at det verste krakket i moderne tid kom i 1929, uten at det forklares hva som gjorde dette krakket verre enn andre. Det er en lite drøftende tone, og eleven kan sitte igjen med en oppfatning av at det ikke var noen vei utenom *krisen*.

---

²⁹⁸ Grimnes, Øhren, Eriksen, Wiig, Ertresvaag, Eliassen and Skovholt 2009, s. 211

²⁹⁹ Ibid.

³⁰⁰ Ibid.

³⁰¹ Ibid.

I underkapittelet *De ustabile 1920-årene*³⁰² beskrives den økonomiske situasjonen i detalj. Det er gode forklaringer med høyt detaljnivå. Hyperinflasjonen i Weimarrepublikken beskrives inngående og avsnittet avsluttes med: «(...) og i annen halvdel av 1920-årene ble det bedre tider også i Europa. Men fremdeles var krisetegnene der.»³⁰³ Igjen blir det presentert et mer balansert bilde, men å påpeke at krisetegnene fortsatt var der er et tydelig deterministisk grep i teksten. Hvis norske elever går inn på Dagens Næringsliv sine nettsider vil de kunne lese om krisetegn hver eneste dag, men hva betyr *krisetegn* og hvem var det som så tegnene, hvem overså tegnene? I ettertid er det lett å se hva man skulle ha grepet fatt i, men det setter ikke elevene i stand til å skjønne hvor kaotisk og usikker en slik tilstand kan virke der og da. Hvis det er økonomiske oppturer og perioder med stabilitet så er det ingen som tror at de ikke vil vare fremover i tid. De fleste forholder seg til situasjonen slik den er, og handler ut i fra den situasjonen. Med finanskrisen i 2008 i mente er det åpenbart at vi ikke har blitt noe bedre enn 1920-tallets mennesker til å vurdere og gjøre nytte av såkalte *krisetegn*. En drøfting av krisetegn hadde løftet teksten.

To og en halv side lengre ut i boka holder forfatterne fortsatt fast på den økonomiske situasjonen i USA og Europa. *Den store depresjonen* heter neste underkapittel, og forfatterne gir en inngående beskrivelse av årsak og virkning. Avslutningsvis i dette underkapittelet drøfter boka ulike *krisetegn*:

«Mange forbinder mellomkrigstidas økonomiske krise først og fremst med arbeidsløshet. (...) I Tyskland sto 44 prosent av arbeiderne uten jobb på det verste. Arbeidsløsheten var et økonomisk krisetegn på den måten at den økonomiske ressursen som arbeidskraften er, ble dårlig utnyttet. Men framfor alt betydde arbeidsløsheten en sosial krise. Folk hadde det vondt, mange visste ikke sin arme råd. De hadde ikke penger å kjøpe mat og klær for, de sto i lange køer foran offentlige matstasjoner, og de vandret en håpløs gang til og fra arbeidskontorene».³⁰⁴

Det er flott at krisebegrepet blir diskutert så inngående. Det gir elevene en forståelse av hva en krise egentlig vil si, og hva den vil kunne bety for individer. Men heller ikke her blir krisebegrepet diskutert, og selv om mange hadde det vondt og led nød, hvordan var dette i forhold til tidligere tider. Ved å skrive at arbeidsledigheten i Tyskland var på 44 prosent i

---

³⁰² Ibid.

³⁰³ Ibid.

³⁰⁴ Ibid.

samme avsnitt som den sosiale krisen blir beskrevet, kan elevene ledes til å tro at 44 prosent av Tyskerne daglig var sultne og på vandring. Graf³⁰⁵ mener bruken av begrepet kriser er problematisk, i alle fall hvis man begynner å sette flere kriser sammen til en total krise som lammet samfunnet. Vi har grunn til å tro, sier Graf at en slik beskrivelse ikke er dekkende for den virkelige situasjonen, men er en adopsjon av samtidens bruk av krisebegrepet - ofte for å oppnå politisk gevinst på *krisen*. Selv om dette innledningsvis er en generell analyse av perioden i mange land, mener jeg denne krisebeskrivelsen er i ferd med å etablere seg som en årsaksforklaring til hvorfor demokratiet kollapset i Weimarrepublikken, mye fordi sammenhengen mellom økonomisk krise og demokratiets kollaps blir introdusert innledningsvis i kapitlet om perioden. Og fordi beskrivelsen av den sosiale krisen kommer etter opplysningen om Tysklands 44 prosent arbeidsledige.

I neste underkapittel *Lyspunkter tross alt*³⁰⁶ påpeker forfatterne at det så langt har handlet mye om krise:

«La oss et øyeblikk vende bladet og se på en annen side ved mellomkrigstida, nemlig de positive utviklingstrekkene i vesten. De er i stor grad knyttet til tekniske nyvinninger som skapte forutsetninger for nye masseprodukter og gjorde livet behageligere for folk, både i arbeid og fritid».³⁰⁷

Det er flott at forfatterne *vender bladet* og ønsker å gi flere ulike beskrivelser av perioden. Det skaper en mer faghistorisk korrekt gjengivelse. Når det gjelder de positive utviklingstrekkene så er det tydelig for meg at forfatterne har et litt for snevert utgangspunkt for analysen sin. Når hverken arbeiderrettigheter, utviklingen av demokratiet i flere land, og ikke minst den kvinnelige stemmeretten blir nevnt som positive utviklingstrekk er det beklagelig. Det er klart at radioen og massemediet skulle komme til å spille en stor rolle for mange mennesker, men her synes jeg det er vesentlige mangler i beskrivelsen av perioden, også når man skal snu bladet.

De teknologiske nyvinningene blir beskrevet inngående. Massemediet radioen blir omtalt slik: «Folk lyttet på nyheter, foredrag eller musikk. Radioen kunne også utnyttes politisk. I USA opplyste Roosevelt lytterne om sin politikk i det nye mediet. I Tyskland dundret Hitlers taler ut over eteren til millioner av lyttere».³⁰⁸ Boka legger slik jeg ser det opp til en tydelig

---

³⁰⁵ Graf 2010

³⁰⁶ Grimnes, Øhren, Eriksen, Wiig, Ertresvaag, Eliassen and Skovholt 2009, s. 219

³⁰⁷ *ibid.*

³⁰⁸ *Ibid.*

motsetning mellom USA og Tyskland. Tyskland er Hitlers hjemland, og selv om denne påstanden ikke er tidfestet, så er det uheldig at de ikke klarer å tegne et mangefasert bilde av Weimarrepublikken. Sosialdemokratene og kommunistene brukte også radioen til å spre sitt budskap, hvorvidt dette budskapet *dundret* eller *opplyste* er uklart for meg, men å konsekvent lenke Tyskland i mellomkrigstiden til Hitler og NSDAP skaper et bilde av Hitler som særlig mektig, og en politiker som har et fullstendig grep om samfunnet, enda før han har blitt den ubestridte diktatoren han senere skulle bli. Slike fremstillinger av Hitler reagerer også Syse³⁰⁹ på i sin gjennomgang av lærebøkene.

Det neste underkapittelet er *Passivitet i Europa*.³¹⁰ Her skriver forfatterne at «De europeiske demokratiene hadde store problemer med å mestre krisen».³¹¹ Utover i avsnittet forklarer de hvordan den økonomiske politikken med innstramming ledet til en forverring av krisen. Denne drøftingen er generell, og går i ikke inn i eksemplet Weimarrepublikken spesielt, men her hadde det vært spennende og forfulgt drøftingen også til å gjelde Weimarrepublikken, og Kansler Brüning sin rolle. Som Orlov³¹² viser hadde Brüning en forståelse av at grepene de tok gjorde den økonomiske krisen verre, men dette ble gjort delvis med overlegg for å tiltrekke seg stemmer.

Neste underkapittel som er aktuelt for denne analysen er *Demokratiet svekkes i Europa*.³¹³ Det begynner slik: «demokratiet var kommet styrket ut av den første verdenskrig. Seiersmaktene gikk inn for folkestyre. (...)Både Tyskland og de nye nasjonalstatene i Sentral og Øst-Europa fikk nye grunnlover, valgte nasjonalforsamlinger, alminnelig stemmerett og flerpartisystemer. I flere land fikk også kvinnene stemmerett».³¹⁴ Dette avsnittet viser en annen side av perioden enn bare økonomisk krise og den sikre vei til andre verdenskrig. Avsnittet blir som en utvidelse av avsnittet på side 219 hvor forfatterne skulle *snu bladet*. Weimarrepublikkens utvikling blir ikke drøftet inngående. Avsnittet gir elevene mulighet til å skaffe seg kunnskap om demokratiers forutsetninger og framvekst.

---

³⁰⁹ Syse 2016

³¹⁰ Grimnes, Øhren, Eriksen, Wiig, Ertresvaag, Eliassen and Skovholt 2009, s. 220

³¹¹ Ibid.

³¹² Orlov 1984

³¹³ Grimnes, Øhren, Eriksen, Wiig, Ertresvaag, Eliassen and Skovholt 2009, s. 222

³¹⁴ Ibid.

Videre skriver de at alt i alt ble demokratiet i Europa svekket i mellomkrigstiden. Dette synes jeg er en underlig påstand, for hvis man først etablerer demokratier til fordel for andre autoritære styresett og samtidig utvider stemmerett til flere, blir ikke nødvendigvis demokratiet svekket ved at de går under. I Weimarrepublikkens tilfelle er det snakk om at ytterliggående krefter får styre utviklingen i en anti-demokratisk retning, gjennom å utnytte demokratiet til å skaffe seg legitimitet gjennom nettopp de demokratiske prosessene. Ved valget i 1932 er det fortsatt mange millioner tyskere som stemmer for fortsatt demokrati. Når Tyskland skulle bygges opp igjen i 1945, etter tolv år med NSDAP begynte de ikke helt på nytt. De plukket opp de demokratiske trådene etter Weimarrepublikken.

Skylden for svekkelsen av demokratiet legger forfatterne på den økonomiske krisen og politikerne som skulle håndtere den: «Det hang i stor grad sammen med at de politiske lederne hadde vanskeligheter med å mestre den økonomiske krisen. Dermed mistet folk tilliten til dem og sluttet mer enn før opp om ytterliggående politiske bevegelser».³¹⁵ Det er bra at politikerne som aktører blir bragt inn i forklaringen. Man unngår dermed å falle i fella som Graf³¹⁶ skisserer, at krisen blir et *catch-all*-begrep som kan forklare all utvikling i perioden. Det jeg derimot savner er en mer inngående drøfting med ulike alternativer. Hvordan kunne handlingsrommet ha blitt bedre utnyttet? Hvorfor holdt politikerne fast på en politikk som ikke virket? Og var det andre årsaker som bidro til at politikerne tilsynelatende ikke mestret krisen. Den økonomiske krisen rammet også andre stater og land, hvorfor gikk det så galt akkurat her?

*Trusler fra venstre og høyre*³¹⁷ er neste underkapittel. Forfatterne går her gjennom splittelsen på venstresiden, altså kommunistene som ønsket revolusjon og sosialistene som ønsket forandring av samfunnet gjennom fredelige parlamentariske kanaler. Kommunistene var motstandere av demokratiet og utfordret det «samtidig vant de oppslutning på grunn av den politiske og økonomiske krisen i de demokratiske statene».³¹⁸ Dette avsnittet synes jeg åpner opp fortellingen om krisen. Her sier boka implisitt at kommunistene utnyttet krisen til sin fordel og utnyttet det demokratiske systemet til å legitimere seg selv. Jeg synes forfatterne kunne ha gått lengre her og utforsket dette ytterligere, for eksempel ved å si noe om de andre politiske partiene. NSDAP tjente også på å opprettholde et krisenarrativ, men det gjorde ifølge Graf³¹⁹

---

³¹⁵ Ibid.

³¹⁶ Graf 2010

³¹⁷ Grimnes, Øhren, Eriksen, Wiig, Ertresvaag, Eliassen and Skovholt 2009, s. 223

³¹⁸ Ibid.

³¹⁹ Graf 2010

også de andre demokratisk innstilte partiene. Å ha forfulgt dette poenget videre hadde kunne ha gitt elevene verdifull innsikt i hvordan demokratiet kan være selvdestruktivt. Vi ser dette med politiske partier også i dag. Mange har noe å tjene på å male et negativt bilde av en situasjon, for så å lansere seg selv og sitt program som løsningen, ansvarlige politikere skjønner at balansen mellom å kritisere og opptre konstruktiv er viktig, men Weimarrepublikken kan være et eksempel på at politikerne ikke helt forsto betydningen av kompromiss. Det er også slike utfordringer med det amerikanske demokratiet Levitsky og Ziblatt³²⁰ diskuterer i sin bok; hva skjer når et system som er ment for samarbeid og kompromiss blir gjenstand for dyp splittelse? Boka mener de ser et klart mønster i hvilke stater demokratiet gikk under:

«Vi ser et klart mønster når det gjelder hvilke stater som klarte å opprettholde demokratiske styreformer, og hvilke som ikke klarte det. Demokratier som hadde hatt en lang og stabil utvikling uten brå skifter, kom seg gjennom mellomkrigstidas krise med folkestyret i behold(...) i stater med kortere demokratiske tradisjoner og i stater der folkestyret bare delvis var innført, gikk det annerledes: Demokratiet klarte seg dårlig eller ble erstattet av autoritære styreformer. Det skjedde fremfor alt i Italia og Tyskland, som begge var blitt samlet til nasjoner først i 1860- og 1870-årene».³²¹

Jakobsen³²² skriver i sin kronikk at argumentet om svake demokratiske tradisjoner i Tyskland ikke holder mål som forklaring på demokratiets fall. Hagtvet³²³ mener i sin gjennomgang at det er snakk om tilfeldigheter i Weimarrepublikken i hvorvidt demokratiet skulle falle eller ei. Levitsky og Ziblatt³²⁴ advarer om at den type tiltro til at en sterk demokratisk tradisjon, eller særlig demokratisk konstitusjon kan forhindre demokratisk kollaps er naiv. Med disse kildene som bakgrunn kan det virke bastant av forfatterne å hevde at de ser et *klart* mønster. Uten å sette Tysklands svake demokratiske tradisjoner i en sammenligning med andre blir det en *tom* forklaring som kan bidra til determinisme og feilaktige konklusjoner om at det hele var ikke til å unngå, og at undergangen lå forankret i vage størrelser som tradisjon, kultur og nasjon. En faktaboks med sammenligning av de norske og tyske demokratiske tradisjonene (som vi må anta elevene kjenner godt) hadde kanskje vist et annet, mer spennende bilde som kunne ha skapt nysgjerrighet på forutsetningene og utviklingen av demokratiet både i Weimarrepublikken og generelt i samfunnet.

---

³²⁰ Levitsky and Ziblatt 2018

³²¹ Grimnes, Øhren, Eriksen, Wiig, Ertresvaag, Eliassen and Skovholt 2009, s. 223-224

³²² Jakobsen 2017

³²³ Hagtvet 2016

³²⁴ Levitsky and Ziblatt 2018

Det siste jeg skal undersøke fra kapittel 11 *Krisetid* er *Perspektiver* og oppgaver.³²⁵ Perspektivteksten har tittelen *Krise og demokrati*. Sammenhengen mellom den økonomiske krisen og vaklende og fallende demokratier blir gjentatt. Teksten gjør et skille mellom den økonomiske krisen i seg selv, og de politiske konsekvensene krisen fikk. Det er i tråd med Graf³²⁶ som mener man må skille mellom krise som årsaksforklaring og de politiske følgene krisen fikk. Å fastholde dette skillet mener jeg er med på å plassere ansvaret der det hører hjemme; hos politikerne. Et slikt skille åpner også opp for at det var et handlingsrom der, noe som er med på å bidra til anti-determinisme hos elevene.

Underkapittelet *Manglende styring og samarbeid*³²⁷ er neste overskrift. Innledningsvis spør forfatterne om krisen kunne ha vært unngått. Boka konkluderer slik: «sannsynligvis ikke. Hvis datidas ledere skulle ha avverget den, måtte de ha hatt en helt annen forståelse enn de hadde, for hvor sterkt den første verdenskrig hadde forandret verdensøkonomien».³²⁸ Bruken av ordet *sannsynligvis* veier opp for den noe deterministiske konklusjonen. Det er bra at boka opprettholder det tidligere nevnte skillet mellom økonomisk og politisk/total krise. Drøftingen og forklaringen av manglende styring og samarbeid fortsetter over en hel side. Dette er en nøye og god gjennomgang av økonomi og politikk: «i vår tid er det større forståelse for sammenhengene i den globale økonomien (...). Politikere og sentralbanksjefer er i større grad opptatt av de internasjonale virkningene av hvordan de opptrer på hjemmebane».³²⁹ Videre i perspektivkapittelet blir *Demokratiets problem*³³⁰ drøftet:

«Vi har sett at mange demokratier hadde vanskelig for å klare seg da det røynt på i økonomien. Det minner oss om en viktig side ved demokratiet, nemlig at det i seg selv bare er en politisk orden, en bestemt måte å arrangere styringen av et samfunn på. Demokrati sier lite om hvilken politikk som bør føres, annet enn at den ikke må krenke de reglene som gjelder for demokratiet selv (...) Utover det er demokratiets skjebne *avhengig av den politikken som føres innenfor rammen av den demokratiske orden*».³³¹

Jeg mener dette er starten på en veldig god drøfting av demokratiets kår, og helt i tråd med det Levitsky og Zibblatt³³² skriver om demokratier som dør. Å gi elevene en forståelse av hvor skjørt

---

³²⁵ Grimnes, Øhren, Eriksen, Wiig, Ertresvaag, Eliassen and Skovholt 2009, s. 228-229

³²⁶ Graf 2010

³²⁷ Grimnes, Øhren, Eriksen, Wiig, Ertresvaag, Eliassen and Skovholt 2009, s. 228-229

³²⁸ Ibid.

³²⁹ Ibid.

³³⁰ Ibid.

³³¹ Ibid.

³³² Levitsky and Zibblatt 2018

demokratiet faktisk er, og hvor overlatt det er til tilfeldigheter og politikeres ansvarlighet ovenfor systemet er viktig. Den gode drøftingen fortsetter:

«Demokratiet kom ofte til å bety det samme som splittelse og avmakt. Konkurrerende partier kan gi reell valgfrihet, men de kan også skape forvirring og oppløsnings tendenser. (...) Weimarrepublikken bukket under til tross for at den formelt sto for det perfekte demokrati. De mange konkurrerende partiene kunne ikke bli enig om noen slagkraftig politikk».³³³

Her fortsetter forfatterne den gode analysen av demokratiets problem. De gir også eleven inntrykk av at Weimarrepublikken var noe mer enn bare krise og svakt, men spennet mellom det formelle og nedfelte, og hvordan politikken faktisk utøves vises godt her. Politikernes manglende ansvarlighet er det som sender Weimarrepublikken utfor stupet, og det får de fram på en god måte, også i dette avsnittet. Økonomiske kriser har forekommet før og etter mellomkrigstiden. Elevene kan ha et forhold til finanskrisen i 2008, den blir stadig trukket fram som en årsak til hvorfor en del populistpartier både fra Høyre og noen færre fra venstre har hatt en økende oppslutning i Europa. Det er derfor bra at forfatterne avslutter med følgende spørsmål *Til diskusjon*: «Tror du verden står bedre rustet til å møte en økonomisk krise i dag enn i mellomkrigstida? Hva er det i så tilfellet som har endret seg?»³³⁴ Å løfte historien inn i samtiden og samfunnsfaget er et godt grep, som jeg tror kan stimulere til undring og kritisk tenking hos elevene. Det gir også historien relevans for samtiden, akkurat slik Kvande og Naastad³³⁵ argumenterer for i sin bok.

I kapittel 12 *Kommunisme og fascisme*³³⁶ blir begrepene kommunisme og fascisme framlagt og analysert inngående. Etter tre sider om fascismen som ideologi og den italienske fascismen kommer vi til underkapittelet *Nasjonalsosialismen i Tyskland*³³⁷. Boka beskriver hvordan Hitler ville ta makten i landet, på lik linje med Mussolini i Italia. Så følger en inngående gjennomgang av NSDAP og Hitlers historie fra stiftelsen i 1919 og statskuppet i Bayern i 1923. Konsekvensene av det mislykkede kuppet og fengslingen av Hitler, blir beskrevet slik: «Med det mislykkede kuppet i München hadde lært Hitler én ting: Han måtte erobre makten på lovlig vis, eller i alle fall på en måte som virket lovlig. Dermed endret han taktikk og gikk inn for at

---

³³³ Grimnes, Øhren, Eriksen, Wiig, Ertresvaag, Eliassen and Skovholt 2009, s. 229

³³⁴ Ibid.

³³⁵ Kvande and Naastad 2013

³³⁶ Grimnes, Øhren, Eriksen, Wiig, Ertresvaag, Eliassen and Skovholt 2009, s. 230

³³⁷ Ibid.

partiet skulle delta i valg».³³⁸ At forfatteren tar med innsikten, om at det beste er å skaffe seg makt gjennom lovlige kanaler er bra. Det kan vise for elevene hvordan demokratiet kan være truet fra flere hold enn bare fra krutt og kanoner. Som forfatterne påpekte i forrige kapittel så har demokratiet en innebygget evne til å ødelegge seg selv, hvis ingen tar ansvar. Det at Hitler bestemte seg for å søke makt gjennom demokratiske kanaler viser hvor effektivt demokratiet kan være for å gi noen makt og legitimitet, selv om de som søker makt ikke ønsker å bevare demokratiet i lengden.

Det er også bra at boka går litt frem og tilbake på *lovlig* eller *tilsynelatende lovlig*. Dette kunne ha vært inngangen til en drøfting om hvordan politikere som er anti-demokratiske ofte må lykkes med en dobbeltkommunikasjon for å få oppslutning. Så lenge du ikke blir dømt for noe, eller du holder deg akkurat innenfor lovens grenser, eller nekter å vedkjenne deg de som begår handlinger i ditt eller partiets navn, kan man lykkes med å være både lovlig og ulovlig. Hett³³⁹ har en god gjennomgang av hvordan NSDAP så vidt klarte å holde denne balansen mellom lovlig og ulovlig i sin kommunikasjon til velgerne. NSDAP er også et godt eksempel på hvordan demokratisk innstilte politikere kan være villige til å se gjennom fingrene på noe, for å oppnå noe annet. Det er politisk ansvarlighet og anstendighet i en slik sammenheng det er avgjørende å få diskutert med elevene. Det er også en god inngang til samfunnsfaget og nåtiden. Uten noen sammenligning forøvrig har vi også i norsk politikk anno 2018 hatt diskusjoner om anstendighet, og hvordan grensene for hva som er greit å si i det offentlige ordskiftet forflytter seg. Det ligger altså slik jeg ser det, en stor mulighet til å lære av historien her. ikke nødvendigvis som ferdig kunnskap, men som utgangspunkt for diskusjoner rundt tema i samtiden.

Neste underkapittel er *Maktøvertakelsen*³⁴⁰, hvor overtakelsen beskrives inngående. Det beskrives hvordan NSDAP gikk fra 2,6 prosent oppslutning i 1928 til valgskredet i september 1930 hvor de oppnådde 18,3 og ble nest størst etter sosialistene. Framgangen beskrives slik:

«Den økonomiske krisen og den enorme arbeidsløsheten var hovedgrunnen til framgangen. Demokratiet i Weimar-republikken fungerte ikke, det var ingen som evnet

---

³³⁸ Ibid.

³³⁹ Hett 2018

³⁴⁰ Grimnes, Øhren, Eriksen, Wiig, Ertresvaag, Eliassen and Skovholt 2009, s. 242

å sette i verk tiltak mot krisen. Tvert i mot virket det som om landet var uten politisk styring». ³⁴¹

Igjen blir det tydelig at hovedvekten av årsaksforklaringen ligger på den økonomiske krisen. Det er noe halvveis over forklaringen, «demokratiet fungerte ikke og ingen som evnet å sette inn tiltak». Ifølge Orlow ³⁴² er det ikke mangel på medisin, men feil medisin som er problemet. Brüning og hans like spekulerer i krisen for å oppnå oppslutning om høyresiden. Hagtvet ³⁴³ mener det er for mye handling, for mye prinsippfasthet og for lite kompromisser. De valgene som blir utlyst i løpet av 1932 og 1933 blir utlyst fordi politikerne ikke evner å stå i mot presset fra eget parti og fagforeningene i følge Hagtvet. Jeg vil si at det er forskjell på ikke noe politisk handling, og feil eller dårlig politiske handlinger. Det er sett med Orlow og Hagtvet sine øyne ikke en god beskrivelse av situasjonen. Hagtvet på sin side påstår at Brüning skifter ut den økonomiske motkonjunkturpolitikken for sent, og dermed kommer ikke resultatene av den nye politikken ut i samfunnet før Hitler har overtatt som diktator. Igjen er det handling, men den kommer for sent. Med utgangspunkt i å diskutere demokratier som dør, er ikke denne beskrivelsen særlig fruktbar. Den gir heller ikke elevene innsikt i demokratiets forutsetninger. Forfatterne etablerer krisen som hovedårsaken, og politikerne som ikke klarer å svare på krisen, men to sentrale spørsmål synes å stå ubesvart i boka: hvorfor svikter politikerne og hvordan kan vi unngå at dette skjer igjen?

Videre går forfatterne gjennom hvordan Hindenburg og kretsen rundt han gir Hitler kanslervervet, tiltros for sin skepsis mot NSDAP og deres framferd. Den avgjørelsen skulle vise seg å bli fatal. Avslutningsvis i Kapittel 12 er det tre spørsmål jeg gjerne vil løfte fram: «Hvorfor oppnådde nazipartiet så stor oppslutning ved valgene i begynnelsen av 1930-årene?», «Gjør rede for årsakene til at Hitler kunne gripe makten i Tyskland. Hva kan sies å være de generelle (bakenforliggende) og de utløsende årsakene til maktovertakelsen?» og sist: «Hva skal etter din mening til for at totalitære bevegelser igjen skal vinne stor oppslutning?». ³⁴⁴ Disse spørsmålene mener jeg er gode fordi de utfordrer elevene til å tenke rundt årsaker og virkninger, avgjørende tidspunkt i historien, samt at det løfter stoffet inn i samtiden. Jeg tror det vil kreve mye av læreren og elevene å besvare disse spørsmålene skikkelig. Hvis man tar utgangspunkt i at i alle

---

³⁴¹ Ibid.

³⁴² Orlow 1984

³⁴³ Hagtvet 2016

³⁴⁴ Grimnes, Øhren, Eriksen, Wiig, Ertresvaag, Eliassen and Skovholt 2009

fall deler av fasiten ligger *i* boka vil ikke det som blir lagt fram i boka være nok til å besvare spørsmålene, etter mitt syn.

Oppsummering

Jeg vil si at det er krisenarrativet som vektlegges i denne teksten. Det er ikke utelukkende krise som blir vektlagt, men i å forklare hvordan Weimarrepublikken kunne gå under er det krisenarrativet som dominerer i boka. Boka gjør etter min mening iherdige forsøk på å argumentere for og vise hvordan den økonomiske krisen utviklet seg til å bli en sosial krise, som igjen fører til en politisk handlingslammelse. Politikeren var fanget i en annen tidsalder og klarte ikke løse problemene som tårnet seg opp. Det er et bra grep å skille så tydelig mellom de ulike krisene. Boka unngår å legge hele forklaringen på krisene. Men krise blir tidlig og gjennom hele teksten brukt som en fortolkningsramme.

Det er ikke mye drøfting av forskningsetikker i boka. Det henvises heller ikke til mye forskning. I forhold til den forskningen jeg har satt fram vil jeg si at boka fremstår lite oppdatert. Mye av grunnen til det er at boka også legger veldig mye vekt på den ene årsaksforklaringen som er implikasjonene av den økonomiske krisen. Jeg savner mer drøfting av kildene i boka.

Jeg vil si at boka i stor grad fremfører en deterministisk formidling av historien. Krisenarrativet setter de politiske aktørene ute av stand til å håndtere krisen. De økonomiske utfordringene har sin opprinnelse i Versaillestraktaten, og blir forsterket av politikere som ikke vet hvordan de skal håndtere krisen. Innenfor denne forståelsen er det lite åpning for alternative utfall, og menneskene blir redusert til handlingslammede tilskuere. Når det er sagt så synes jeg boka formidler en ganske nyansert forståelse av krise. De skiller tydelig mellom det økonomiske, politiske og sosiale, men alt henger sammen. Boka påstår også at den økonomiske krisen *mest sannsynlig* ikke kunne vært unngått. Når de i tillegg legger så mye vekt på krisen som årsaksforklaring blir det en ganske deterministisk fremstilling. I tillegg hevder de at det er tydelig hvilke demokratier som ikke overlevde, fordi disse hadde svake demokratiske tradisjoner. En forklaring som i alle fall ikke åpner opp for alternative utfall eller menneskets handlinger som betydningsfulle i å endre historiens gang. Den samme forklaringen lagt på et annet kontinent, eller land i dag ville påstanden om manglende tradisjoner mener jeg ville ha fremstått som merkelig.

Boka gjør noen forsøk på å *snu bladet* som de sier, men jeg synes de betraktningene som utfordrer krisenarrativet i boka ikke helt følger den forskningslitteraturen jeg presenterer. Det er enkelte stikk, men Weimarrepublikken er mest progressiv på papiret. Når det gjelder formidling av kunnskap om demokratiets forutsetninger og utfordringer synes jeg boka har noen veldig gode passasjer som problematiserer og utfordrer leseren til å tenke annerledes. Spesielt når boka drøfter politikernes rolle i å forvalte demokratiets spilleregler er god. Det er få individer i teksten. Det er i hovedsak system og struktur som driver handlingen.

Sammenligning av alle lærebøkene – en tendens?

Jeg skal i denne delen av oppgaven gjøre en horisontal sammenligning som følger analysekriteriene. Sammenligningen har som formål å gi noen pekepinne og tendenser, men den fungerer også som en oppsummering.

I alle lærebøkene er det den økonomiske krisen og Hitler/NSDAP som blir vektlagt. Dette forekommer i noe varierende grad, og det er ulike innganger til temaet. *Perspektiver*³⁴⁵ er det verket som klarer å gi en mest variert fremstilling av demokratiet og perioden. De problematiserer vår forståelse av perioden det i et eget underkapittel. Fokuset på NSDAP og den økonomiske krisen er forståelig fra forfatterens side fordi det gir formidlingen av historien en klar retning, men NSDAP og Hitler tar i enkelte av bøkene så stor plass at det skygger for andre perspektiver. NSDAP og Hitler er fascinerende i all sin uniformerte grusomhet, men hvis målet er å åpne opp historien for elevene og få de til å forstå noe om hvordan tragedien kunne skje er det trolig mer hensiktsmessig å fokusere på det som gjør maktovertakelsen til NSDAP mulig, i stedet for å bruke plass på å gå inn i fenomenet. For å bruke en metafor: Å stirre på leprasykdommens perverterte ansikter gir ingen forklaring på hvorfor og hvordan.

Bøkene, med et delvis unntak i *Perspektiver*³⁴⁶ og *Tidslinjer 2*³⁴⁷, burde etter min oppfatning i større grad frigjøre seg fra Hitler og NSDAP sitt grep om fortellingen. Jeg vil påstå at bøkene i for stor grad formidler politikken sett fra NSDAP sitt perspektiv. I *I ettertid*³⁴⁸ presenteres riktignok to personer og deres blikk på det som skjer, men her vises det bare til frykten og håpløsheten, og politikernes manglende evner til å løse krisen. Hvis krisen var så

---

³⁴⁵ Madsen, Killerud, Roaldset, Hansen and Sæther 2016

³⁴⁶ Ibid., ibid.

³⁴⁷ Grimnes, Øhren, Eriksen, Wiig, Ertresvaag, Eliassen and Skovholt 2009

³⁴⁸ Dørum, Hellerud, Knutsen and Njåstad 2016

gjennomgripende i samfunnet, politikerne så udugelige og handlingslammede, hvordan kunne folk fortsette å stemme på anstendige demokratiske partier helt fram til 1932? Det er et spørsmål som hverken blir stilt eller besvart, noe som bidrar til å redusere kompleksiteten i fortellingen. Det brukes slik jeg ser det upresise begreper som *alle tyskerne* og *det tyske folk*. Disse størrelsene blir i noen av bøkene tillagt følelser som skam, sorg, sinne, frustrasjon. Dette er upresise størrelser som er med på å tegne et bilde av alle tyskere som en homogen masse, som alle lengter etter noe.

Jeg mener implikasjonen av å fokusere så mye på NSDAP og Hitler som person, samt psykologiseringen av *folket* vil gjøre det vanskelig, på en troverdig måte å forklare hvordan Vest-Tysklands 50 millioner innbyggere etter krigen klarte å gjenoppbygge et demokrati etter igjen å ha tapt en krig. I *Tidslinjer 2*³⁴⁹ påstår forfatterne at det er den svake demokratiske tradisjonen i Tyskland som avgjør skjebnen til Weimarrepublikken. Hvis så var tilfelle, hvordan forklarer man da utviklingen i Vest-Tyskland *etter* 1945? Hvis bøkene hadde fokusert mindre på en slags tysk eksepsjonalisme, og mer på det universelle ved populisme, demokratiets innebygde svakheter og velgeratferd kunne det ha blitt mer nyttig for elevene, spesielt med tanke på å utvikle sin demokratiske forståelse og kunnskaper.

Hvorfor legger de fleste bøkene så mye vekt på Hitler og NSDAP? Etter andre verdenskrig var det kanskje et behov for å forklare hvordan Weimarrepublikken kunne utvikle seg til å bli det rene barbari. Weimarrepublikkens styrker og demokratiske utvikling ble kanskje tilsidesatt for en annen historie, fordi den sammensatte historien om Weimarrepublikken ikke passet inn i fortellingen. Syse³⁵⁰ er inne på det samme i sin kritikk. Fordi diktaturet og holocaust i formidlingen blir så nært knyttet til Hitler og NSDAP forsvinner også muligheten for at dette, forstått som holocaust og diktaturet, kan skje igjen med Hitler og NSDAP. Dør Hitler så dør også muligheten for en gjentakelse. Jeg synes ikke bøkene er like låst til Hitler i sin formidling av Weimarrepublikkens fall som det Syse påstår de er i formidlingen av Holocaust, men det er noen tendenser og eksempler på det samme, for eksempel i *Portal*³⁵¹, hvor Hitler blir sammenlignet med messias for det tyske folk. Det utfordrende med denne ligningen er at det *tyske folk*, som de skriver, etterspør og venter på Hitler. Det er mulig mange i samtiden gjorde

---

³⁴⁹ Grimnes, Øhren, Eriksen, Wiig, Ertresvaag, Eliassen and Skovholt 2009

³⁵⁰ Syse 2016

³⁵¹ Abrahamsen, Dyrvik, Nilsen and Aase 2013, s. 241

det, men det kan vi ikke fastslå med den kunnskapen om holocaust og diktaturet som vi har i dag.

Jeg synes alle bøkene stiller noen gode spørsmål i oppgavetekstene. Justvik³⁵² mener læreboka blir betraktet som en fasit blant lærere og elever. Da er det ikke nok med gode spørsmål på slutten av kapittelet, hvis teksten som sådan ikke drøfter ulike utfall, innganger og forståelser. At elevene blir bedt om å reflektere er bra, men jeg mener det er implisitt i de aller fleste spørsmålene at fasiten helt eller delvis finnes i teksten forut for spørsmålet. Da blir de gode spørsmålene ikke noe mer enn en bekreftelse på gode intensjoner fra forfatterens side. Naastad og Kvande³⁵³ er tydelige på at historiefagets oppgave ikke er å fortolke, men å historisere og generere innsikt i menneske og samfunnslivets historisitet.

Jeg mener at bøkene tidvis, og i ulik grad er preget av en deterministisk forståelse. Det er ulikhet mellom bøkens framstilling og bøkene veksler mellom å være deterministisk og antideterministisk. Det finnes passasjer i alle bøkene som klart bidrar til en deterministisk historieformidling. Dette gjelder særlig de bøkene som legger vekt på økonomisk krise som viktigste årsaksforklaring. Ikke fordi den økonomiske krisen var uten betydning for utfallet, men fordi krisen som årsak ikke blir tilstrekkelig problematisert i teksten. Som Graf³⁵⁴ hevder: Krisen kan ikke uten videre brukes som en forklaring på det som skjer. Flere av bøkene evner å diskutere krisebegrepet, kanskje særlig *Tidslinjer 2*³⁵⁵, men i deres forklaring velter da skylden over på noen andre, nemlig politikerne som ikke evner å ta tak i krisen og endre politikken. En slik forklaring mener jeg ikke er god nok. Orlow³⁵⁶ mener kansler Brüning og de andre på høyresiden forverrer krisen bevisst for å sanke stemmer til sitt antidemokratiske prosjekt. Om de andre aktørene, for eksempel kommunistene, kan man hevde at det er ikke handlingslammelse, men *feil* handlinger og dogmatisk tenkning som forsterker krisen.

Jeg synes alternative utfall for Weimarrepublikken drøftes i liten grad. Et unntak er i *Perspektiver*³⁵⁷ som drøfter både alternative utfall, og alternative fortolkninger av perioden. Jeg vil gi Jakobsen³⁵⁸ delvis rett i at formidlingen følger en gitt rekkefølge, som ikke åpner opp for

---

³⁵² Justvik 2014

³⁵³ Kvande and Naastad 2013

³⁵⁴ Graf 2010

³⁵⁵ Grimnes, Øhren, Eriksen, Wiig, Ertresvaag, Eliassen and Skovholt 2009

³⁵⁶ Orlow 1984

³⁵⁷ Madsen, Killerud, Roaldset, Hansen and Sæther 2016

³⁵⁸ Jakobsen 2017

alternative utfall. Historien endte som den gjorde, men var det tvangsfølger eller en mer organisk, uoversiktlig prosess som ledet til tragedien? Og hvilke aktører er det som mer eller mindre bevisst har makt over utfallet? Jeg forstår at det er vanskelig for en lærebokforfatter å balansere behovet for et leselige og interessevekkende narrativ på den ene siden og en fremstilling med flere aktører og perspektiver på den andre siden. Min påstand er at bøkene, unntatt *I ettertid*³⁵⁹ som har et begrenset format, har plass nok til å gi et mer nyansert bilde enn det som er tilfellet i dag. Oteiza og Achugar³⁶⁰ finner i sin undersøkelse av lærebøkernes behandling av diktaturer at bøkene ofte fremstiller så tydelige kausaliteter at det blir vanskelig for elevene å skjønne hva som har historisk betydning, og dermed plassere ansvar. Så er også tilfellet i de lærebøkene jeg har analysert i denne oppgaven.

I *Perspektiver*, og *Tidslinjer 2*³⁶¹ er det tendenser til et balansert syn. Spesielt *Perspektiver* evner å formidle det jeg mener er et viktig bakteppe for å forstå hvor tragisk NSDAP sin maktovertakelse egentlig var, men også hvor allmenne og relevante erfaringene fra Weimarrepublikkens fall fortsatt kan være. I de øvrige bøkene fokuseres det mye på de delene av samfunnsutviklingen som støtter opp under det faktum at NSDAP overtok makten. Disse beskrivelsene av det som skal komme starter gjerne allerede ved fredsoppgjøret i Versailles.

For meg er det tydelig at det mangler en helhetlig tanke bak hvordan demokratiets forutsetninger og utfordringer formidles i tekstene. I alle bøkene finnes påstander og fortolkninger av demokratiets forutsetninger, men det er lite drøfting. Mangelen på en helhetlig tanke gjør at temaet formidles ulikt fra en del av læreboka til en annen. Det finnes unntak, blant annet faktabokser som i *Tidslinjer 2*³⁶², hvor jeg finner en god drøfting av forholdet mellom demokrati og økonomisk krise. Problemet slik jeg ser det er at disse drøftingene ikke formidles i den øvrige teksten, der er det deterministiske årsaksforklaringer. Noe av dette kan skyldes at det i alle verkene er flere forfattere som har samskrevet tekstene, og dermed blir fremstillingene ganske fragmentert. Jeg mener det å formidle kunnskap om demokratiets forutsetninger og utfordringer krever at man viser det mulighetsrommet som eksisterte, slik som Hagtvet gjør i sin gjennomgang. I tillegg må forfatterne gå nærmere inn i demokratiet som styringsform. De bør

---

³⁵⁹ Dørum, Hellerud, Knutsen and Njåstad 2016

³⁶⁰ Oteiza and Achugar 2018

³⁶¹ Madsen, Killerud, Roaldset, Hansen and Sæther 2016, Grimnes, Øhren, Eriksen, Wiig, Ertresvaag, Eliassen and Skovholt 2009

³⁶² Grimnes, Øhren, Eriksen, Wiig, Ertresvaag, Eliassen and Skovholt 2009

påvise innebygde svakheter, og hva demokratiet er avhengig av *i tillegg* til gode konstitusjoner og lovverk.

Jeg mener at det er gjennomgående for alle bøkene at det opptrer veldig få individer i teksten. Det er mest vage grupper og generelle betegnelser som *sosialistene, tyskere, vanlige tyskere* eller *de demokratiske politikerne*. Siden dette er så gjennomgående tror jeg det kan være et bevisst fortellerteknisk grep fra forfatterens side. Å innskrenke rollelisten vil nødvendigvis gjøre fortellingen lettere å følge. Mange navngitte aktører kompliserer enhver fortelling, men man taper samtidig aktører som elevene kan relatere seg til. Hvis Weimarrepublikken skal brukes som et eksempel på demokratier som dør, og elevene skal lære noe om individets betydning for historiens gang er det lite hensiktsmessig at den eneste aktøren som er navngitt og har en biografi er Adolf Hitler. Mange av fortellingene, kanskje spesielt *Portal*,³⁶³ bruker veldig mye plass på Adolf Hitler. Når Hitler blir protagonisten sees historien også fra hans perspektiv. Hvis man snur på det og sier; det er ikke Hitler som *tar* makten, men et sett med forutsetninger og handlinger som muliggjør at Hitler *får* makten, er det likegyldig om Hitler er født i Braunau am Inn eller Frankfurt an der Oder. Jeg vil hevde at alle bøkene, bortsett fra *Tidslinjer 2*³⁶⁴ bruker rikelig med plass på Adolf Hitler og hans biografi. *Perspektiver* og *Alle tiders historie*³⁶⁵ gjengir også utdrag fra *Mein Kampf* uten å problematisere den som kilde.

For å oppsummere vil jeg si at fremstillingene i de analyserte lærebøkene i for stor grad preges av en deterministisk formidling, med stor eller for mye vekt på Hitler sin rolle i Weimarrepublikkens fall.

---

³⁶³ Abrahamsen, Dyrvik, Nilsen and Aase 2013

³⁶⁴ Grimnes, Øhren, Eriksen, Wiig, Ertresvaag, Eliassen and Skovholt 2009

³⁶⁵ Madsen, Killerud, Roaldset, Hansen and Sæther 2016, Heum, Martinsen, Moum and Teige 2017

Kapittel 6: Veien videre

Første del av dette kapittelet er en kort status for arbeidet med de nye læreplanene. Jeg vil herunder legge fram de nye kjerneelementene for historiefaget. Jeg skal deretter kort si noe om hvordan Weimarrepublikkens fall, som historisk eksempel, kan passe inn i de nye læreplanene.

Kort om arbeidet med ny læreplan - fagfornyelsen

I juni 2018 oppsummerte Utdanningsdirektoratet³⁶⁶ innspillene de hadde fått på de nye kjerneelementene i historiefaget i forbindelse med fagfornyelsen. Jeg tenker at det er relevant og bringe noen av disse poengene inn i denne oppgaven fordi oppgaven har et normativt element, et forslag til endring, som harmonerer godt med en del av punktene som UDIR foreslår som kjerneelementer i historiefaget.

Kjerneelementer i historiefaget

Det nye historiefaget skal i større grad enn tidligere ta i bruk store spørsmål og historiebevissthet skal vektlegges mer enn før. Samfunnsfagene skal knyttes tettere sammen, og et overordnet helhetlig perspektiv skal hjelpe elevene med å få klarhet.³⁶⁷ Det hele blir redusert ned til fire kjerneelementer:

- «Historiebevissthet: elevene skal forstå seg selv som historieskapt og historieskapende med en fortid, nåtid og framtid.
- Utforskende historie og kildekritisk bevissthet: reflektere over hvordan kunnskap i historie blir til.
- Historisk empati, sammenhenger og perspektiver.
- Mennesker og samfunn i fortid, nåtid og framtid: Elevene skal skaffe seg innsikt i og oversikt over viktig historisk innhold (...) gjennom arbeid med store spørsmål. De skal kunne se sammenhenger i historien og skjønne hvordan utviklingstrekk griper inn i hverandre.»

Fremtidens læreplan: Kan kunnskap om Weimarrepublikken bli viktig og riktig?

Som jeg har ønsket å få fram i denne oppgaven er Weimarrepublikken, som Hagtvet³⁶⁸ formulerer det, et eksempel på alle demokratiets faser, fra sin spede begynnelse, til

---

³⁶⁶ Utdanningsdirektoratet, 2018

³⁶⁷ Ibid.

³⁶⁸ Hagtvet 2016

skjebnesvangre død. Jeg mener historien om Weimarrepublikken kan fungerer godt som historisk eksempel fordi den inneholder mange aspekter og mulige årsaker, blant annet raske endringer av arbeidsliv, økonomi og demokratisering, økonomiske kriser, utenrikspolitisk press på politikere og næringsliv. Weimarrepublikken er også et godt utgangspunkt for å drøfte hvordan man forteller eller formidler historien.

Weimarrepublikken som historisk eksempel kan etter mitt skjønn passe godt inn under den nye læreplanen. Jeg tror det fordrer en mer tematisk, i motsetning til en kronologisk, tilnærming til historiefaget. Alle lærebøkene jeg har analysert, tidvis foruten *Perspektiver*³⁶⁹, forholder seg til den kronologiske fremstillingen av stoffet. De gjør seg kanskje i for stor grad avhengig av et narrativ og en protagonist for å fortelle historien. Det er min oppfatning at måten historien blir fortalt på i lærebøkene står i veien for en mer drøftende og åpen holdning til ulike årsaksforklaringer, sammenhenger og aktører som har innflytelse på historiens gang.

Min erfaring som lærer er at tematiske innganger kan være vel så appellerende. Å gå inn i et tema som demokrati og vise elevene forskjellige måter å fortolke historien på kan oppleves som spennende. For meg er det intuitivt at det er mer spennende med emner som er åpne, hvor det er rom for fortolkning, enn emner som er lukket, og hvor årsaksforklaringene er opplest og vedtatt. Det samme kan sies om å se en periode fra flere perspektiver. Å løfte fram, i dette tilfellet, Weimarrepublikken som både krise, men og som progressivt demokrati gjør fortiden mer spennende og mer relevant for samtiden. Elever som har vært på reise til et fremmed sted vet godt at flere virkeligheter kan eksistere side om side. London kan oppleves som veldig fattig og veldig rikt på samme tid. Jeg tror virkelighetsbeskrivelser som viser et samfunn fra flere sider appellerer til elevenes nysgjerrighet og øker elevens evne til refleksjon. Jeg mener dette faller inn under kjerneelementet om utforskende historie; hvilke fortellinger om fortiden er det vi forteller, og hvordan fortelles de? Som White³⁷⁰ sier er det først når vi sammenstiller en fortelling at fortiden får en mening.

---

³⁶⁹ Madsen, Killerud, Roaldset, Hansen and Sæther 2016

³⁷⁰ White, Norland, Risvik and Risvik 2003

Noen av bøkene, spesielt *I ettertid*³⁷¹ og *Perspektiver*,³⁷² løfter fram ulike historikers perspektiver på perioden og viser hvordan man kan forstå fortiden på ulike måter. En slik tilnærming kan godt bygges ut for å skape en mer utforskende historiefremstilling.

Den nye læreplanen virker å fordre en tettere integrering av samfunnsfag og historiefaget. Da kan man ikke presentere ferdiglagde årsakssammenhenger og en deterministisk fremstilling som tar utgangspunkt i at eleven kjenner utfallet. Elevene trenger forklaringer og forsøk på årsakssammenhenger. Disse må være faglig oppdaterte og de må være mer åpne for alternative utfall enn det jeg har sett i de bøkene jeg har analysert.

Det er en utfordrende balansegang mellom å forklare historien og det å åpne opp historien for ulike fortolkninger som Kvande og Naastad³⁷³ er opptatt av. Mange elever vil nok møte læreboka med en forventning om å møte fakta og et narrativ som forklarer mer enn det drøfter. Jeg mener dette ikke er et spørsmål om ett og null. I den formen lærebøkene kommer i og med den plassen de bruker på Weimarrepublikken og mellomkrigstiden er det fullt mulig, som enkelte av bøkene tidvis viser, å legge fram flere perspektiver og stemmer i samme fortellingen. Jeg tror det handler om å velge riktig inngang til temaet og være bevisst i hvilken fortelling man ønsker å formidle.

---

³⁷¹ Dørum, Hellerud, Knutsen and Njåstad 2016

³⁷² Madsen, Killerud, Roaldset, Hansen and Sæther 2016

³⁷³ Kvande and Naastad 2013

Kapittel 7: Avslutning

Jeg har i denne oppgaven analysert fem utvalgte lærebøker i historie for videregående skole. Jeg har funnet tendenser til en deterministisk formidling i de lærebøkene jeg har analysert. Jeg har også funnet at flere av bøkene bruker mye plass på Adolf Hitler og NSDAP. Hvis man skal bruke Weimarrepublikken som et historisk eksempel på demokratier som dør i lærebøkene, tror jeg det er hensiktsmessig å gå bort fra en kronologisk formidling og over til en tematisk formidling av historie. Den kronologiske formidlingen kommer i veien for en mer nyansert analyse av demokratiet i Weimarrepublikken. Den kronologiske formidlingen gjør det vanskelig å unngå en deterministisk forståelse av historien, med ferdige svar og årsaksforklaringer. En tematisk formidling kunne ha spent opp et helt annet lerret og dratt lange linjer fra den franske revolusjon i 1789 til den tyske revolusjon i 1848, Weimarrepublikken 1919 og Bonn 1949. Et kontinuum som sier noe kraftfullt om hvor galt det kan gå, selv i de mest kulturelt og politisk utviklende stater. Jeg mener at det i fortellingen om Weimarrepublikken finnes en kime til lærdom, som det kan være verd og ta med seg inn fremtiden, og fra historiefaget inn i samfunnsfaget.

Litteraturliste

Abrahamsen, O. A., Dyrvik, S., Nilsen, M.-B. N. & Aase, A. (2013). *Portal : Verdenshistorie og norgeshistorie etter 1750* (Bokmål. utg.). Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.

Albright, M. K. & Woodward, B. (2018). *Fascism : A Warning*. New York: HarperCollins.

Allardt, E., Alapuro, R., Farneti, P., Lepsius, R. M., Linz, J. J. & Simon, W. B. (1994). *The Breakdown of Democratic Regimes, Europe*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Angvik, M. & Borries, B. v. (1997). *Youth and History : A Comparative European Survey on Historical Sonsciousness and Political Attitudes Among Adolescents : Vol. A : Description*. Hamburg: Körber-Stiftung.

Barton, K. C. & Levstik, L. S. (2004). *Teaching History for the Common Good* Routledge Ltd.

Bock, A. (2018). Theories and Methods of Textbook Studies. I E. Fuchs & A. Bock (Red.), *The Palgrave Handbook of Textbook Studies*. New York, NY: Palgrave Macmillan.

Bunn, R. F. (1962). Treatment of Hitler's Rise to Power in West German School Textbooks. *Comparative Education Review*, 6(1), 34-43.

Corell, S. (2009). *Krigens ettertid : okkupasjonshistorien i norske historiebøker* Institutt for arkeologi, konservering og historie, Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo, Oslo.

Cotler, J., Levine, D. H., O'Donnell, G., Smith, P. H., Stepan, A. & Wilde, A. W. (1987). *The Breakdown of Democratic Regimes, Latin America*. Baltimore: Johns Hopkins University Press. Opprinnelig utgitt 1978)

Dick, W. & Lichtenberg, A. (2012, 4.8.2012). The myth of Hitler's role in building the autobahn. *Deutsche Welle*, del Germany. Hentet fra <https://www.dw.com/en/the-myth-of-hitlers-role-in-building-the-autobahn/a-16144981>

Dørum, K., Hellerud, S. V., Knutsen, K. & Njåstad, M. (2016). *I ettertid : lærebok i historie for vg2 og vg3* (Bokmål. utg.). Oslo: Aschehoug.

Finchelstein, F. (2018, 5.10.2018). Jair Bolsonaro's Model Isn't Berlusconi. It's Goebbels. *Foreign Policy*, del Argument. Hentet fra <https://foreignpolicy.com/2018/10/05/bolsonaros-model-its-goebbels-fascism-nazism-brazil-latin-america-populism-argentina-venezuela/>

Foster, S. & Karayianni, E. (2018). Research into Textbook Portrayals of National Socialism and the Holocaust. I E. Fuchs & A. Bock (Red.), *The Palgrave Handbook of Textbook Studies*. New York, NY: Palgrave Macmillan.

Fuchs, E. & Bock, A. (2018). *The Palgrave Handbook of Textbook Studies*. New York, NY: Palgrave Macmillan.

Furberg, K. (2017, 13.10.2017). «Skrev Europas nest beste lærebok». *Universitetsavisa*. Hentet fra <https://www.universitetsavisa.no/nyheter/2017/10/13/Skrev-Europas-nest-beste-lærebok-69698.ece>

Gadamer, H.-G., Schaanning, E. & Holm-Hansen, L. (2012). *Sannhet og metode : grunntrekk i en filosofisk hermeneutikk*. Oslo: Pax.

Graf, R. (2010). Either-Or: The Narrative of "Crisis" in Weimar Germany and in Historiography. *Central European History*, 43(4), 592-615.

Greenberg, U. E. (2011). Germany's Postwar Re-education and Its Weimar Intellectual Roots. *Journal of Contemporary History*, 46(1), 10-32.

Grimnes, O. K., Øhren, A., Eriksen, T. L., Wiig, H., Ertresvaag, E., Eliassen, J. & Skovholt, L. (2009). *Tidslinjer 2 : Verden og Norge : historie vg3* (Bokmål. utg.). Oslo: Aschehoug.

Hagtvet, B. (2016). Weimar - Et demokratis håp og undergang. I R. Malnes (Red.), *Velkommen til statsvitenskap*. Oslo: Gyldendal akademisk.

Hett, B. C. (2018). *The Death of Democracy: Hitler's Rise to Power*. London: William Heinemann.

Heum, T., Martinsen, K. D., Moum, T. & Teige, O. (2017). *Alle tiders historie : fra de eldste tider til våre dager : vg3 - påbygging* (Bokmål[utg.]. utg.). Oslo: Cappelen Damm.

Jakobsen, K. (2017, 09.06.2018). Demokrati i nedgang. *Morgenbladet*. Hentet fra <https://morgenbladet.no/ideer/2017/06/kjetil-jakobsen-demokrati-i-nedgang>

Justvik, N. M. (2012). Tradisjonisme og faktaorientering blant historielærere? Utvelgelsesprosesser for læreverk i historie i videregående skole: en pilotundersøkelse. *Acta Didactica Norge*, 6(1).

Justvik, N. M. (2014). Lærebokas dominerende posisjon i historieundervisningen - bare for elevenes skyld? *Acta didactica Norge [elektronisk ressurs]*, 8(1), 20-20. <https://doi.org/10.5617/adno.1098>

Kjeldstadli, K. (1999). *Fortida er ikke hva den en gang var : en innføring i historiefaget* (2. utg. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.

Kvande, L. & Naastad, N. E. (2013). *Hva skal vi med historie? : Historiedidaktikk i teori og praksis*. Oslo: Universitetsforl.

Leahy, J. & Schipani, A. (2018, 21.10.2018). Opponents fear ‘wrecking ball’ Bolsonaro poses threat to Brazilian democracy. *Financial Times*, del The Big Read. Hentet fra <https://www.ft.com/content/a1ce1194-d6a6-11e8-ab8e-6be0dcf18713?kbc=a7248eda-01bf-36f4-bb87-2a8407ac902e>

Levitsky, S. & Ziblatt, D. (2018). *How Democracies Die* (First edition. utg.). New York: Crown.

Linz, J. J. (1978). *The Breakdown of Democratic Regimes, Crisis, Breakdown & Reequilibration*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Madsen, P. A., Killerud, I. H., Roaldset, H., Hansen, A. B. & Sæther, E. (2016). *Perspektiver : Historie Vg2-Vg3*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag Undervisning.

Meinecke, F. (1946). *Die deutsche Katastrophe : Betrachtungen und Erinnerungen*. Zürich: Aero.

Musteata, S. (2011). How To Analyse Textbooks .An Essay on Research Approaches and Possible Consequences of Research. *Diacronia*.

Nicholls, J. (2003). Methods in School Textbook Research. *International Journal of Historical Learning, Teaching and Research*, 3.(no. 2).

Orlow, D. (1984). The Historiography of the Decline of Brüning and the Rise of the Nazis: Comment and Review Article. *Central European History*, 17(1), 63-71.

Oteíza, T. & Achugar, M. (2018). History Textbooks and the Construction of Dictatorship. I E. Fuchs & A. Bock (Red.), *The Palgrave Handbook of Textbook Studies*. New York, NY: Palgrave Macmillan.

Pingel, F. (2010). *UNESCO Guidebook on Textbook Research and Textbook Revision* (2nd rev. and upd. ed. utg.). France: UNESCO.

Rachman, G. (2018, 08.10.2018). Jair Bolsonaro and the return of strongman rule. *Financial Times*, del Opinion. Hentet fra <https://www.ft.com/content/86a29826-cad1-11e8-9fe5-24ad351828ab>

Runciman, D. (2018). *How Democracy Ends*. New York, NY: Basic Books.

Sebald, W. G. (1999). *The Rings of Saturn* New York : New Directions, 1999.

Snyder, T. (2017). *On Tyranny : Twenty Lessons From the Twentieth Century* (First edition. utg.). New York: Tim Duggan Books.

Snyder, T. (2018). *The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America* Random House.

Stefansen, A. (2018, 31.10). Hva vil Brasils nye «sterke mann»? *NRK URIX*. Hentet fra https://www.nrk.no/urix/hva-vil-brasils-nye-sterke-mann_-1.14268818

Syse, H. (2016). Nazisme uten antisemittisme - Om fremstillingen av nazismen i norske skolebøker. *Nytt Norsk Tidsskrift*, 33(01-02), 111-122. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-3053-2016-01-02-10> ER

Tjora, A. H. (2012). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis* (2. utg. utg.). Oslo: Gyldendal akademisk.

Utdanningsdirektoratet. (2018, 04.06.2018). Historie – oppsummering av innspill. Hentet 10.07.2019 2018 fra <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/fagfornyelsen/kjerneelementer/historie--oppsummering-av-innspill/>

White, H., Norland, H., Risvik, K. & Risvik, K. (2003). *Historie og fortelling : utvalgte essay*. Oslo: Pax.

